

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**COVID-19'UN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdel Rahman Ayman Abdel Ra'uof KHAIR

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Ekonomisi ve Finansı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mahmut BİLEN

Haziran – 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

COVID-19'UN SOSYAL VE EKONOMİK ETKİLERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Abdel Rahman Ayman Abdel Ra'uof KHAIR

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez sınavı 28/06/2021 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof.Dr. Mahmut BİLEN	BAŞARILI
Prof.Dr. Mustafa ÇALIŞIR	BAŞARILI
Dr.Öğr.Üyesi Kenan Göçer	BAŞARILI



SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Oğrencinin

Adı Soyadı	:	ABDEL RAHMAN AYMAN ABDEL RA'UOF KHAIR
Öğrenci Numarası	:	Y186060009
Enstitü Anabilim Dalı	:	İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI ANABİLİM DALI
Enstitü Bilim Dalı	:	İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANSI PR. (YL) (TEZLİ)
Programı	:	<input checked="" type="checkbox"/> YÜKSEK LİSANS <input type="checkbox"/> DOKTORA
Tezin Başlığı	:	COVID-19'un Sosyal ve Ekonomik Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz
Benzerlik Oranı	:	%7

..... ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

...../...../20.....
İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere @sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof.Dr. Mahmut BİLEN

Tarih:

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	v
GRAFİK LİSTESİ.....	vi
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: COVID-19 SALGINI VE NEDEN OLDUĞU SORUNLAR.....	3
1.1. COVID-19 Salgının Kökenleri ve Gelişimi	3
1.2. COVID-19 Salgının Küresel Sağlık Sistemleri Üzerindeki Etkileri	5
1.2.1. Hastane Yatakları ve Vantilatör Eksikliği.....	5
1.2.2. Sağlık Çalışanlarına Karşı Tehlikeler	7
1.2.3. İnfodemi: Salgın Döneminde Yanlış Bilgi.....	10
1.3. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Üyesi Ülkelerde COVID-19.....	13
1.4. Bir Sosyo-Ekonomik Sorun Olarak Sokağa Çıkma Kısıtlaması	16
1.4.1. Kısıtlamaların Hayat Kurtarma Özelliği	17
1.4.2. Sokağa Çıkma Kısıtlamasının Ekonomik Faaliyetler Üzerindeki Etkisi	19
BÖLÜM 2: KONVEKSİYONEL VE İSLAMİ İKTİSATTA SOKAĞA ÇIKMA KISITLAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	23
2.1. Konveksiyonel İktisatta Sokağa Çıkma Kısıtlamaların Değerlendirilmesi.....	23
2.1.1. İnsan Hayatının Değeri.....	24
2.1.1.1 İstatistiksel Yaşam Değeri	24
2.1.1.2. Kaliteye Ayarlı Yaşam Yılı	30
2.2. İslam Ekonomisinin Sokağa Çıkma Kısıtlamalarına Bakışı.....	32
2.2.1. Diyet: İslam'da İnsan Hayatının Parasal Eşdeğeri	35
2.2.1.1. Diyet miktarı:.....	36
2.2.1.2. Modern Zamanlarda Diyet Hesaplamaları	38
2.2.2. İslam'ın amaçları Işığında Yaşam ve Geçim Arasındaki Takas	39

2.2.2.1. Makasid'in Tanımı	39
2.2.2.2. Makasid'in Varlığı	40
2.2.2.3. Makasid Türleri	42
2.2.2.4. Makasid ve Yaşamlar ile Geçim Arasındaki Takas	46

BÖLÜM 3: COVID 19 NEDEN OLDUĞU EKONOMİK SORUNLAR VE BU SORUNLARLA MÜCADELE İÇİN BAŞVURULAN POLİTİKA

SEÇENEKLERİ

3.1. COVID 19'un Ekonomi Üzerine Etkisi

3.1.1. Bütçe Açığı ve Artan Borç Sorunu

3.2 Covid-19 Sorunlarla Mücadele İçin Başvurulan Bazı Para Politikası Seçenekleri ..

3.2.1. Negatif Faiz Oranı

3.2.2. Parasal Genişleme

3.2.2.1. 2008 Krizinden Sonra Parasal Genişlemenin Gelişmiş Ekonomiler Üzerindeki Etkisi

3.2.2.2. Parasal Genişlemenin Yükselen Piyasaya Yayılması

3.2.2.3. COVID-19 Krizi Sırasında ve Sonrasında Parasal Genişleme.....

3.2.2.4. Helikopter Para (Para-Finansmanlı Mali Program).....

3.3. Ekonomik Kriz Zamanlarında İslami Çözümler

3.3.1. İslam Tarihi Boyunca Ekonomik Krizi Hafifletmek İçin Alınan Önlemlere İlişkin Yaklaşımlar

3.3.1.1. Zorunlu Vergilendirme

3.3.1.2. Kaynağın Yeniden Dağıtımı ve Fiyatlandırılması.....

3.3.1.3. Krediler

3.3.1.4. İslami Önlemlerle İlgili Bazı Notlar

3.3.2. COVID-19 Krizleriyle Mücadele Etmek İçin Modern İslami Yaklaşımlar ..

3.3.2.1. Zekâtın Erken Ödenmesi

3.3.2.2. Bütçe Dışı Fonlar

3.3.2.3. Servet Vergisi

3.3.2.4. Ticari Bankaların Rezervlerini Kullanmak

SONUÇ

KAYNAKÇA.....

ÖZGEÇMİŞ

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşik Milletler
CEPI	: Salgın Hastalıklara Hazırlık İçin Yenilik Koalisyonu
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EPI-WIN	: Salgın Bilgi Ağı
GCC	: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
KKD	: Kişisel Koruyucu Ekipman
MIB	: İpoteğe Dayalı Menkul Kıymetleri
NA	: bilgiler yoktur
NICE	: İngiliz Ulusal Sağlık ve Bakım Mükemmelliği Enstitüsü
OECD	: İktisadi Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
QE	: Parasal Genişleme

R0	: Virüsün Çoğalma Oranı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının
USD\$: Amerikan Doları
VSL	: İstatistiksel Yaşam Değeri
VSLY	: İstatistiksel Yaşam Yılı Değeri
YBÜ	: Yoğun Bakım Ünite

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Sokağa Çıkma Kısıtlamaları Ve Sosyal Mesafe Önlemlerinin Farklı Çalışmalardaki Maliyeti Ve Faydaları.....	25
Tablo 2: ABD, Avrupa Ve İİT Ülkelerinde VLS	26
Tablo 3: QALY Değeri Hesaplama	30
Tablo 4: Kişisel Özelliklere Bağlı Diyet Miktarı	36
Tablo 5: Yükselen Piyasalarda Parasal Genişleme Programlarının Özeti.....	61
Tablo 6: Zekât Kategorileri	74
Tablo 7: İİT Ülkelerinin 'Özel Fonlar' Toplamları Ve Kullanımları	76

GRAFİK LİSTESİ

Grafik1 : Dünya Genelinde COVID-19 İstatistikleri (31 Mayıs 2020'ye Kadar)	4
Grafik 2 : Nisan 2020 İtibariyle Belirli Ülkelerdeki Mevcut Ventilator Miktarı ve İhtiyaç Duyulan İlave Ventilator	7
Grafik 3 : New York'ta Psikolojik Sıkıntı Yaşayan Sağlık Çalışanlarının Yüzdesi	8
Grafik 4 : Ocak Ve Mayıs 2020 Arasında Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet	9
Grafik 5 : COVID-19 ile ilgili İnfodemi Dağılımı	11
Grafik 6 : İİT, AB, ABD ve Küresel Olarak 1 Milyon Kişi Başına Kümülatif COVID-19 Ölümleri ve Vakaları	13
Grafik 7 : İİT ve ABD'de 1000 Kişi Başına Test	14
Grafik 8 : İİT, AB, ABD'de ve Küresel Olarak En Az Bir Doz Aşıl原因an Nüfus Yüzdesi	15
Grafik 9 : İİT ve ABD'de En Az Bir Doz Aşıl原因an Nüfus Yüzdesi	15
Grafik 10 : Tam Aşıl原因ma Tarihi	16
Grafik 11 : Kontrolsüz, Ev Bazlı ve Kurumsal İzolasyon Olmadan Referans Değeri Altındaki Yeni ve Kümülatif Enfeksiyonlar	18
Grafik 12 : Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sokağa Çıkma Kısıtlamasının Farklı Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi	20
Grafik 13 : Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sokağa Çıkma Kısıtlamasının, Düşük ve Yüksek COVID-19 Vakaları Sırasında Hareketlilik Üzerindeki Etkisi	20
Grafik 14 : Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sokağa Çıkma Kısıtlamaları ve Gönüllü Sosyal Mesafenin Salgının İlk 90 Günü Boyunca İş İlanları Üzerindeki Etkisi	21
Grafik 15 : Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Enflasyon Ve Kapanma Önlemleri Arasındaki İlişki	21
Grafik 16 : Küresel Ekonomik Göstergeler	48

Grafik 17 : İİT, OECD Ülkelerinde ve Küresel Olarak GSYH ve İşsizlik	49
Grafik 18 : Önlemlerin Ülkeye Ve İşleve Göre Dağılımı	50
Grafik 19 : İİT, OECD, Ülkelerinde ve Küresel Olarak Uygulanan Maliye Politikalarının GSYH'ye Oranı	51
Grafik 20 : Hükümetlerin 2019 ve 2020 Yıllarındaki Bütçe Açıkları.....	52
Grafik 21 : İİT, OECD, AB, ABD Ülkelerinde Ve Küresel Olarak Borcun GSMH'ye Oranı	52
Grafik 22 : Küresel Borç Seviyelerinde Artış	53
Grafik 23 : Toplam Borçtaki Yıllık Ortalama Değişim	54
Grafik 24 : Temerrüt Durumlarını Çözmek İçin Gereken Yıllar	54
Grafik 25 : AB'de Nominal Faiz Oranları ve Projeksiyonu (1999-2050)	56
Grafik 26 : Başlıca Merkez Bankalarının Bilançoları 2006-2019.....	58
Grafik 27 : Mayıs (Mavi) ve Haziran (Çizgili beyaz) 2013'te ülkeler arasında sermaye akışlarının ve döviz kurunun değişimi.....	60
Grafik 28 : 2006'dan 2020 Ağustos'a Kadar Yükselen Ekonomilere Ait Merkez Bankaların Bilançolarında Yüzdeler Artış	61
Grafik 29 : Yükselen Piyasalardaki Sınır Ötesi Akışların Günlük İzleyicisi.....	65
Grafik 30 : Seçilen Ülkelerde Yıllık Kredinin Büyümesi.....	82
Grafik 31 : Ticari Bankaların Seçilen Ülkelerin Merkez Bankalarındaki Mevduatlarının Yıllık Büyümesi	82

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	<input checked="" type="checkbox"/>	Doktora	<input type="checkbox"/>
Tezin Başlığı: COVID-19'un Sosyal ve Ekonomik Etkilerine Üzerine Bir Analiz			
Tezin Yazarı: Abdel Rahman Ayman Abdel Ra'uof KHAIR		Danışman: Prof. Dr. Mahmut BİLEN	
Kabul Tarihi: 02.09.2020		Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) +(tez)113	
Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı			
<p>II. Dünya savaşından bu yana yaşanan en büyük kriz olan COVID-19, milyonlarca insanın ölümüne ve dünya ekonomisinde dikkate değer bir sarsıntıya neden olmuştur. Bu ekonomik ve sosyal kriz hükümetler için büyük zorluklara neden olduğu için bu çalışmada, COVID-19 krizi ile birlikte ortaya çıkan önemli sorunlar ele alınmıştır. Öncelikle bu salgının sağlık sistemi ve sosyal etkileri üzerinde durulmuştur. Ancak salgının kontrol edilmesine yönelik olarak bütün ekonomilerin başvurduğu seçeneklerden biri olan kapanmanın ekonomiler üzerinde, üretimin düşmesi ve işsizliğin artması başta olmak üzere olumsuz etkileri olmuştur. Kapanmanın insanların yaşamsal varlığını korumaktır. Ancak bu kapanmaların ekonomiler üzerinde olumsuz etkileri olduğu bilinmektedir. Kapanmaların iktisadi olarak en fayda maliyet analizi farklı yöntemler ile analiz edilmiştir. Aynı zamanda İslam dinin bu tür salgınlar durumunda nasıl bir yaklaşımda bulunduğu ortaya konulmuş ve konveksiyonel yöntemlerle karşılaştırılacak şekilde analiz edilmiştir. Araştırmanın odaklarında birini oluşturmuştur. Kovid-19 başta sağlık olmak üzere kamu harcamalarının hızla artmasına neden olmuştur. Bir yandan ekonomilerin daralması ve dolayısıyla düşün vergi gelirlerine karşın kamunun ekonomileri desteklemek üzere çeşitli destek paketleri nedeni ile önemli düzeyde harcamalarının artması nedeni ile kamu açıkları yükselmiştir. Artan kamu açıklarının finansmanı için borçlanma ve para politikalarına başvurulmuştur. Salgının neden olduğu sorunlarla mücadele etmek için kamu kesimini başvurduğu konveksiyonel politika seçenekleri ile İslam ekonomisinin salgının neden olduğu ekonomik sorunlarla mücadele etmek için önerdiği politika seçenekleri analiz edilmiştir. İslam ekonomilerin tarihsel bu tür olağan dışı durumlarla mücadelede ne tür seçeneklere başvurulduğuna ilişkin tarihsel tecrübeler analiz edilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: COVID-19, İslam ekonomisi, İnsan Hayatının Değeri, Makasid, Parasal Genişleme.			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	Ph.D.	
Title of Thesis: COVID-19's Economic and Social Effects (A Comparative Study)			
Author of Thesis: Abdel Rahman Ayman Supervisor: Prof. Dr. Mahmut BİLEN Abdel Ra'uof KHAIR			
Accepted Date: 02.09.2020		Number of Pages: ix (pretext)+113(main body)	
Department: Islamic Economics and Finance			
<p>COVID-19 became the greatest crisis since WW2, leaving in its wake millions of dead and shaking the world economy. As this crisis had imposed great challenges upon world government, this work comes to address some of the major socio-economic problems that accompanied the COVID-19 crisis, the first problem is both a socio-economic and a moral one, represented in the issue of lockdowns and the tradeoff between human lives and economic activity (Lives VS livelihood), the second problem is of pure economic nature. On one hand, lockdowns and social restrictions stopped the wheel of the economy, diminishing the revenues of governments. On the other, the nature of the epidemic compelled the governments to increase their spending on healthcare and social protection, leaving governments scrambling for fiscal and monetary solutions to finance the fiscal needs. In this work we seek to address these problems from the perspective of traditional and Islamic economics, this will be done by representing the traditional approach through benefitting from the existing literature covering the social and economic problems that are the subject of this work. We shall then proceed to explain, using Islamic principles and history, how Islam agrees or disagrees with these traditional approaches toward the problem of lockdown and fiscal deficits. In the case of a clash between traditional approaches and Islamic principles we proceeded to recommended some alternative approaches based on Islamic principles and the history of Islamic fiscal policies</p>			
Keywords: COVID-19, Islamic Economics, Human Life Value, Makasid, Quantitative Easing			

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

2. dünya savaşından bu yana görülen en büyük kriz olan COVID-19, “Büyük Kapanma” olarak adlandırılmıştır. Ülkeler kişisel koruma, solunum cihazı ve aşı gibi tıbbi kaynaklar için diğer ülkelerin önüne geçmek amacıyla ekonomik bir savaş başlattı ve söz konusu kriz dünya ticareti ve küreselleşmesinde tam bir aksamaya neden oldu. COVID-19 virüsü, bir buçuk yıllık süre içerisinde 3 milyondan fazla insanın ölümüne neden oldu (Our World in Data, 2021) ve gelişmiş sağlık sistemlerine sahip ülkeleri çöküşün eşiğine getirdi. Bu kriz, yalnızca ülkelerin sağlık sistemleri için değil aynı zamanda öncelikleri için de bir sınav niteliğindedir çünkü dünya liderlerinin, vatandaşlarının hayatı ve geçimleri arasında bir tercih yapmaları gerekiyordu. Bu sağlık krizi, hızlı bir şekilde ekonomik bir krize evrildi. COVID-19 krizi, 2008 büyük krizi kıyasla çok daha hızlıydı, 2008’de ülkeler ve sektörler birbiri ardına etkilemeye başladı. Öte yandan, COVID-19 krizi ülkeleri ve sektörleri küresel ekonomik faaliyeti durduracak şekilde neredeyse aynı anda etkiledi (U.S Committee for a Responsible Federal Budget, 2020). 2008-2009 yıllarındaki büyük kriz, dünya GSYH’sinde yalnızca %0,1 oranında düşüşe neden olmuşken, COVID-19 krizinin dünya GSYH’sinde %3,3’lük bir düşüşe yol açması bekleniyor (IMF, 2021d). 2008 yılından bu yana yükseliş gösteren küresel borcun 2020 yılında 281 trilyon dolara ulaşması veya dünya GSYH’sinin %355’ine ulaşarak küresel borç miktarında 24 trilyon dolarlık bir artışa neden olması bekleniyor (Jones, 2020). Bütün insanlık üzerinde oldukça farklı boyutları ile etkisi olan bu konu üzerine derinlemesine bir araştırma yapmanın faydalı olacağı değerlendirildi.

Araştırmanın Amacı

İslam ekonomisi hem ahlaki hem de uygulamalı bir bilim olduğu için, bu çalışma COVID-19 krizi ile ilgili iki temel soruna cevap aramaya çalışacaktır: Bu sorunlardan ilki, kapanmadan kaynaklanan insanların yaşamları ve geçimleri arasındaki bulunan sosyo-ekonomik ve ahlaki takas, bu takasıyı çözmeye çalışan farklı girişimleri sunulacaktır. İkincisi ise, daha düşük gelir kaynakları ve daha yüksek harcama ihtiyaçları nedeniyle artan bütçe açıklarıyla ilgili sorundur. İfade edilen bu sorunun ekonomiler

üzerindeki etkisini azaltmaya yönelik başvurulmuş farklı mali ve parasal politikalar bu tezde ele alınmaktadır. Ayrıca, Tarihte benzer salgınların olduğu tecrübelerde Müslüman toplumların aldıkları önlemleri mahiyeti ve İslam dinin bu kapsamda önerdiği çözümlerin mahiyeti analiz edilmeye değerdir. Bu çalışma, ayrıca sorunları geleneksel ekonomik yaklaşım çerçevesinde ele alacak ve İslami ekonomik prensiplerle karşılaştıracaktır. İslami ilkeler ve tarihe dayalı olarak, geleneksel ve İslami görüşler arasında bir çatışma olması durumunda alternatifler sunmaya çalışacaktır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışma, İslam ekonomisinin normatif mahiyeti gereği ahlaki olan ile iktisadi olan arasındaki irtibatı dikkate alın yapısı gereği kapitalist ve İslam ekonomisine dair karşılaştırmalı analizler yapılacaktır. Dolayısıyla, bu çalışma kapitalist ile İslam karşılaştıran literatüre katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın yöntemi

Bu çalışma, iki nitel yaklaşıma dayanır:

- 1- Fenomonolojik yaklaşım: Bu yaklaşım, COVID-19 krizinin farklı boyutlarıyla ilgili verileri ve görüşleri açıklayarak söz konusu kriz hakkında analiz yapmak üzere kullanılmış olup, bu yaklaşımın kullanılması kapsamında küresel kurumlardan, ülkelerin merkez bankalarından ve bakanlıklarından, haber kaynaklarından ve diğer araştırmacıların sonuçlarından elde edilen verilerden faydalanılmıştır.
- 2- Tarihsel yaklaşım: Bu yaklaşım, mevcut kriz ile 2008 yılındaki büyük mali kriz arasında bir karşılaştırma yapmak için kullanılmıştır. Aynı zamanda, farklı ekonomik ve sağlık krizlerine yönelik tarihsel İslami ekonomik yaklaşımları ele almak için de kullanılmıştır.

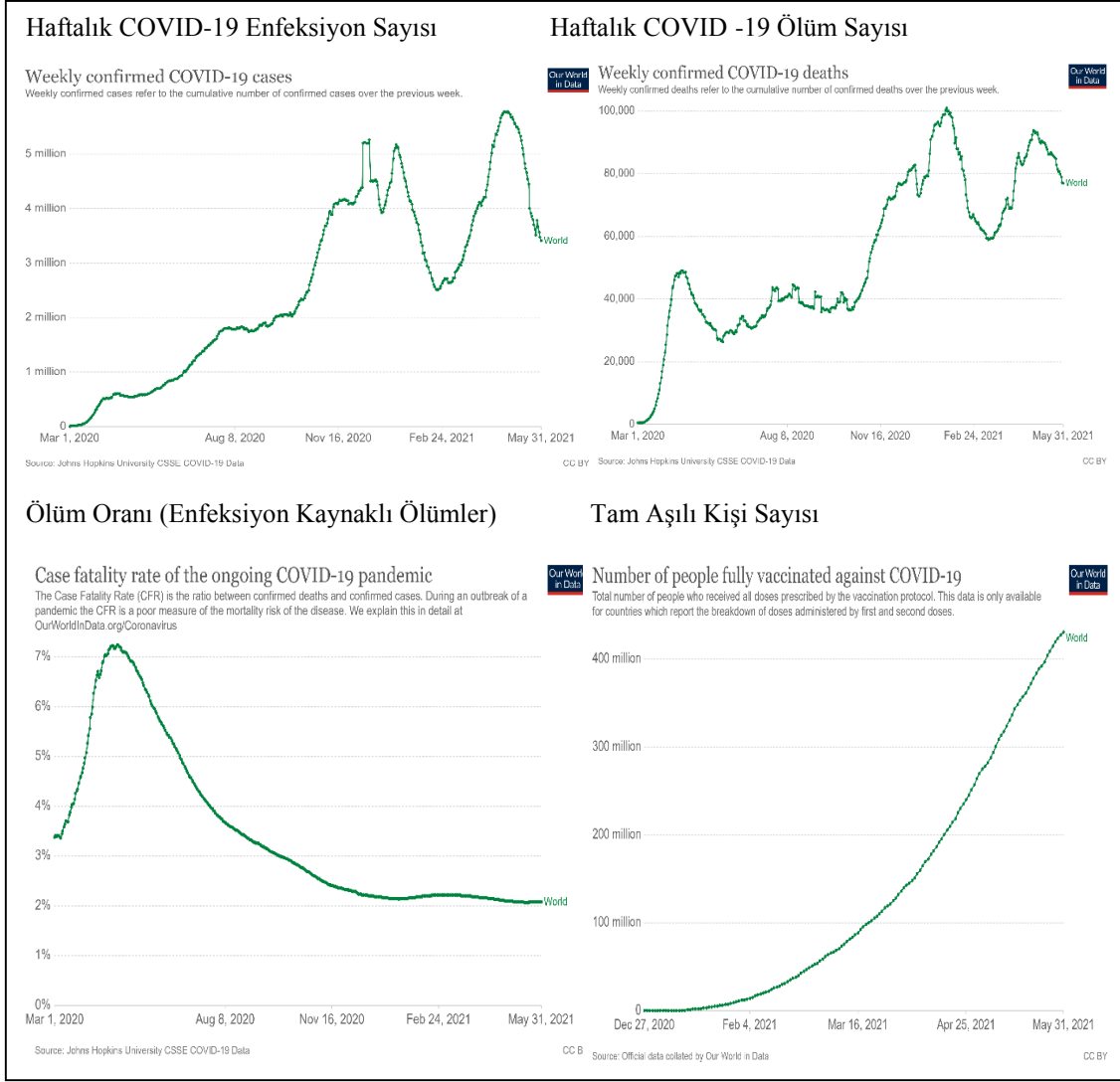
BÖLÜM 1: COVID-19 SALGINI VE NEDEN OLDUĞU SORUNLAR

Bu bölüm iki kısma ayrılmış olup; ilk kısımda COVID-19'un küresel sağlık sektörü ve İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkeleri üzerindeki etkilerini ortaya konulacak, ikinci kısımda ise sosyo-ekonomik sorun olan kapanma ve Sokağa Çıkma Kısıtlaması hakkında sağlık ve ekonomik etkilerinin analizi kapsamaktadır.

1.1. COVID-19 Salgının Kökenleri ve Gelişimi

SARS-CoV-2 (şiddetli akut solunum sendromu-koronavirüs-2) olarak da bilinen COVID-19 (Koronavirüs hastalığı 2019), bulaşıcı bir hastalık olup MERS (orta doğu solunum sendromu) ve SARS (şiddetli akut solunum yolu sendromu) içeren Koronavirüs ailesinin bir parçasıdır. Yarasalar aracılığıyla insanlara bulaştığına inanılan (Kupferschmidt, 2020) virüs, ilk olarak Aralık 2019'un sonlarında Çin'in Wuhan kentinde (WHO, 2020c) görülmüştür. Çin, önce virüsle ilgili herhangi bir haberin kamuoyuna yansımını engellemeye, yeni virüsle ilgili haberleri yayan herkesi cezalandırmaya ve kınamaya çalışmış, ancak daha sonra salgının varlığını duyurarak Wuhan'ı karantinaya almıştır (BBC, 2020). Hastalık daha sonra Çin'den komşu Asya ülkelerine oradan da Amerika ve Avrupa'ya sıçradı, ilk Avrupa vakası Fransa'da görüldü, Almanya ve İtalya bunu takip etti. Buradan itibaren hastalık tüm dünyaya yayılmaya başladı (European Centre for Disease Prevention and Control, 2020).

COVID-19 salgını, bir buçuk yıldır devam etmekte olup, dünya genelinde salgına yakalanan 171 milyon kişiden 3,51 milyonu hayatını kaybetmiştir. Aşı üretimi ve aşılanan kişi oranı 2021 yılında hızlı bir şekilde artış göstermesine ve dünya genelinde 400 milyondan fazla kişi aşılmasına karşın, 2021 yılının Ocak ayında şimdiye kadarki en yüksek haftalık enfeksiyon sayısı bildirildi. Bu rakamların, daha hızlı bulaşma oranına sahip yeni varyantlardan kaynaklanması muhtemeldir.



Grafik 1: Dünya Geneline COVID-19 İstatistikleri (31 Mayıs 2020'ye Kadar)

(Our World in Data, 2021)

Bu hastalığı tehlikeli kılan Birinci faktör, COVID-19 çok bulaşıcı olmasıdır. COVID-19 için çoğalma oranı (R_0) medyanı 2,28 olarak tahmin edilmektedir (Zhang et al., 2020), bu da medyanı 1.8 olan 1918 yılı İspanyol gribinden daha bulaşıcı olduğu anlamına gelmektedir (Biggerstaff et al., 2014). Ayrıca, virüs "kontamine nesnelere veya yüzeyler yoluyla veya ağız ve burun salgıları yoluyla enfekte kişilerle yakın temas halinde bulaşmaktadır. Bunlara tükürük, solunum salgıları veya salgı damlacıkları dâhildir. Bunlar, enfekte bir kişi öksürdüğünde, hapşırdığında, konuştuğunda veya şarkı söylediğinde ağızdan veya burundan salınarak yayılmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (DSÖ) göre, enfekte bir kişiyle yakın temasta (1 metre içinde) olan kişiler, bu bulaşıcı

damlacıklar ağızlarına, burunlarına veya gözlerine girdiğinde COVID-19'a yakalanabileceği açıklanmıştır” (WHO, 2020d)

Hastalığı tehlikeli kılan ikincisi faktör ise COVID-19 akciğerlere saldırıp içinde ciddi hasar oluştururken, kalp gibi diğer organları da etkileyerek kalp krizi tehlikesini artırabilir (Wadman et al., 2020). Virüse yakalananların %80'i tedaviye ihtiyaç duymazken, enfekte hastaların %20'si ciddi hasta olup solunum problemleri yaşayacaktır, hastalık özellikle enfekte kişinin altta yatan tıbbi sorunları varsa tehlike düzeyi yükselmektedir (WHO, 2020c). Dahası, hastalığı geçirenlerde tedavilerinden çok sonra bile yan etkiler görülebilmekte, bu etkiler arasında alışveriş yapmak veya merdiven kullanmak gibi en temel şeyleri yaptıktan sonra şiddetli yorgunluk bulunduğu ifade edilmektedir (Wood, 2020).

1.2.COVID-19 Salgının Küresel Sağlık Sistemleri Üzerindeki Etkileri

Küresel salgının çok yönlü olumsuz etkileri gözlenmiştir. Ancak bunlarda hiç şüphesiz ilk önce ve en fazla etkisinin sağlık sistemi üzerinde olduğu görülmektedir. COVID-19'un yüksek enfeksiyon oranı, dünyadaki sağlık hizmetleri sistemleri üzerinde aşırı baskıya neden oldu. Ülkelerin sağlık sisteminin çökmesi endişelerini zaman zaman gündeme geldiği durumlar meydana geldi. Bu gerçek, salgının en çok etkilediği ülkelerden biri olan İtalya'da net bir şekilde görüldü. Sağlık sisteminin çöküşü, doktorların durumu bir "savaş bölgesi" olarak adlandırmasına neden olarak, doktorları gençleri, yaşlı ve hastalara göre önceliklendirilerek kimin yaşayacağına karar vermek zorunda bıraktı (Orecchio-Egresitz, 2020). Bu durum sadece İtalya ile sınırlı değil, Hindistan, İspanya ve Belçika tıbbi yetkilileri COVID-19 enfeksiyonlarındaki artış nedeniyle kendi sağlık sistemlerinin çöküşün eşiğinde olduğu konusunda uyarıda bulundular (Brusselstimes, 2020; Celada, 2020; DW, 2020). Salgının sağlık sistemlerini maruz bıraktığı tehlikeler çeşitli yönleri ile analiz edilebilir. Ancak bunlardan en fazla dikkat çeken iki faktör sayılabilir. Bunlar, hastaların tedavi edilmesi için gerekli yatak sayısı ve sağlık çalışanlarına karşı tehlikeler sıklıkla gündem konusu olarak dikkat çekildi.

1.2.1.Hastane Yatakları ve Vantilatör Eksikliği

COVID-19'un bulaşma hızının yüksek olması nedeni ile çok geçmeden hastanelerin enfekte olan vatandaşlarla dolmasına neden oldu. Bu da ciddi oranda hastane yatağı

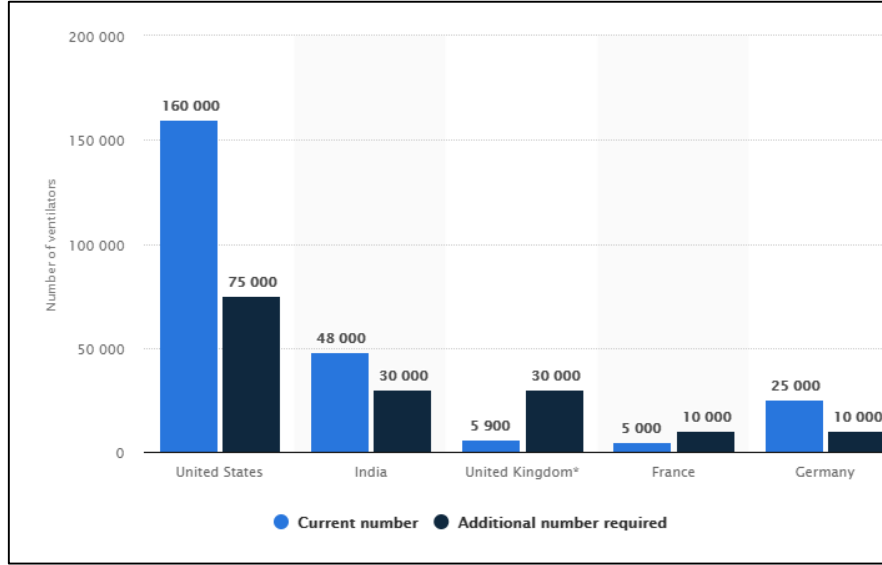
eksikliğine yol açtı. Ek olarak, salgına neden olan virüsün akciğerlere saldıran niteliği, ventilatörlerin ve yoğun bakım ünite (YBÜ) birimlerinin COVID-19 hastaları için yeniden tahsis edilmesi gerektiği anlamına geliyordu. Yatak ve tıbbi ekipman eksikliği, Wuhan sakinleri arasında yüksek ölüm oranının ana nedenlerden biriydi (Fang et al., 2020), ancak Çin'in saha hastaneleri oluşturmadaki hızlı seferberliği sayesinde, nüfus içindeki ölüm oranını düşürmek mümkün oldu (Zhou et al., 2020).

Hastanelerin aşırı dolması halinde, ahlaki seçim kendini gösterir, doktorlar tıbbi müdahaleyi kimin alacağını ve kimin almayacağını, yani yaşam ve ölüm arasındaki kararı vermek gibi zor bir tercihle karşı karşıya kalacaklardır. COVID-19 hastaları ile sınırlı değildir, acil tıbbi müdahaleye ihtiyaç duyan diğer hastaların ve hayatta kalma fırsatı daha yüksek olanların COVID-19 ile enfekte olanlara göre seçilme şansı yüksektir (Al-Benna, 2020; Vincent & Creteur, 2020). Ayrıca bazı hastaneler, hastane yatak sayısını daha yüksek oranını COVID-19 olan hastalara tahsis etmek için diğer hastalıklardan yatan bazı hastaları erken taburcu etmek zorunda kalabilir, Nilsen ve diğerlerinin (2020) ameliyat olan hastaların erken taburcu edilmesinin ölüm risklerini artırabileceğini tespit ettikleri bir başka ahlaki probleme sebep olabileceğine dikkat çekmektedirler (Nilsen et al., 2020).

ABD'deki durum ise çok farklı bir nedenden ötürü çok vahim durum arz edecek düzeylere ulaştı. COVID-19 hastası hastaneye girebilse bile, yaşamasına veya ölmesine bakılmaksızın, kendisi ya da ailesi yüzbinlerce dolara ulaşan yüksek tıbbi faturaları ödemek zorunda kaldı (Wapner, 2020). 2007 yılında ABD'deki iflasların %62,1'i tıbbi borçlardan kaynaklanmıştı. (Himmelstein et al., 2009), Benzer bir durumun bu salgın nedeni ile olacağı öngörülmektedir.

Ayrıca, Ventilatör eksikliği Dünyanın dört bir yanındaki hastaneler sorunuyla karşılaştı. Amerikan hastaneleri, Mart 2020 tarihinde kendilerine ventilatör satabilecek bir şirket bulamadıklarını, imalat şirketlerinin ventilatörlere yönelik artan dünya talebini karşılamak için üretimi hızlandıramadıklarını bildirdi (Kliff et al., 2020). Ventilatörler, ağır hastaların sağlığı daha iyi olana kadar kullanılamaz, sınırlı olan ventilatörlerin hastalar arasında kullandırılma önceliği bir tür hangi hastanın ölümüne hangisinin tedavisine karar verilmesi gibi oldukça kritik bir karar eşliğine sağlık çalışanlarını mecbur bıraktı (Truog et al., 2020). Bu durum Ford ve GM gibi araba şirketlerinin araba

fabrikalarını durdurup ventilatör yapımına başladıkları gelişmeye yol açtı (Reynolds & McSweeney, 2020).



Grafik 2: Nisan 2020 İtibariyle Belirli Ülkelerdeki Mevcut Ventilatör Miktarı ve İhtiyaç Duyulan İlave Vantilatör Miktarı

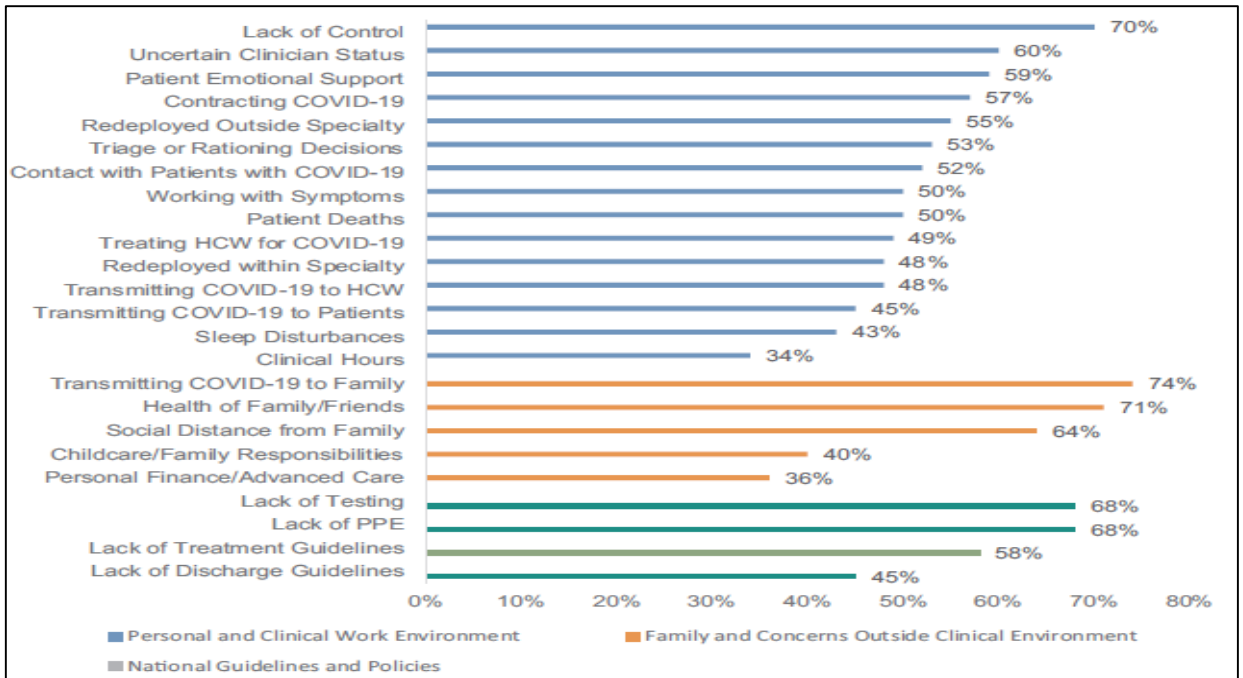
(Stewart, 2020)

1.2.2.Sağlık Çalışanlarına Karşı Tehlikeler

Salgına karşı ilk savunma hattı, sağlık çalışanları olmasına karşın birçok farklı tehlikeye maruz kaldılar. Bu tehlikelerden ilki, doğrudan COVID-19 hastaları ile ilgilenmekten kaynaklanan mesleki bir tehlikedir; Genel toplumla karşılaştırıldığında, sağlık çalışanları testlerinin pozitif olma şansı 12 kat daha fazla olabildiği gösterilmektedir (Nguyen et al., 2020). Sağlık çalışanları arasındaki enfeksiyon ve ölüm oranlarını etkileyen ana nedenlerden biri, KKD (Kişisel Koruyucu Ekipman) eksikliğidir (Huang et al., 2020; Nguyen et al., 2020), DSÖ aylık 89 milyon tıbbi maske ve 76 milyon muayene eldiveni üretilmesi gerektiği için Mart ayında küresel ihtiyacı karşılamak amacıyla KKD üretiminde % 40'lık bir artış gerektiğini tahmin etmiştir (WHO, 2020c). KKD ana ihracatçısı, salgından ilk etkilenen ülke olan Çin'dir. Kısıtlamalar, Çin yeni yılı ve ihracat yasağı, KKD'de bir kıtlığa neden oldu, ancak kıtlık daha sonra üretimdeki artışla aşıldı (Burki, 2020). Doktorlar KKD'nin yetersiz olması durumunda hastalara yardım etmeyi reddedebilecekleri için KKD yokluğu sadece sağlık personeli için değil, aynı zamanda COVID-19 hastaları için de sorun yaratmaktadır, İngiliz Tabipler Birliği doktorların

“uygun güvenlik ve koruma olmadan yüksek riskli hizmetler sağlama zorunluluğu yoktur” şeklinde bildirimde bulunmuşlardır (British Medical Association, 2020)

Sağlık Çalışanlarına karşı Diğer bir tehlike ise, sağlık çalışanlarının karşılaştığı psikolojik sıkıntısıdır, ön saflardaki çalışanların yaklaşık %60'ı başta anksiyete, depresyon ve uykusuzluk olmak üzere psikolojik sorunlarla karşılaşabilir (Que et al., 2020), hemşireler ve ileri düzeyde hizmet verenler bu travmatik deneyimden en çok etkilenen personellerdir (Shechter et al., 2020). En az 6 hemşire salgın sırasında stresten veya virüse yakalanıp yayma korkusuyla intihar etmiştir (Rahman & Plummer, 2020).

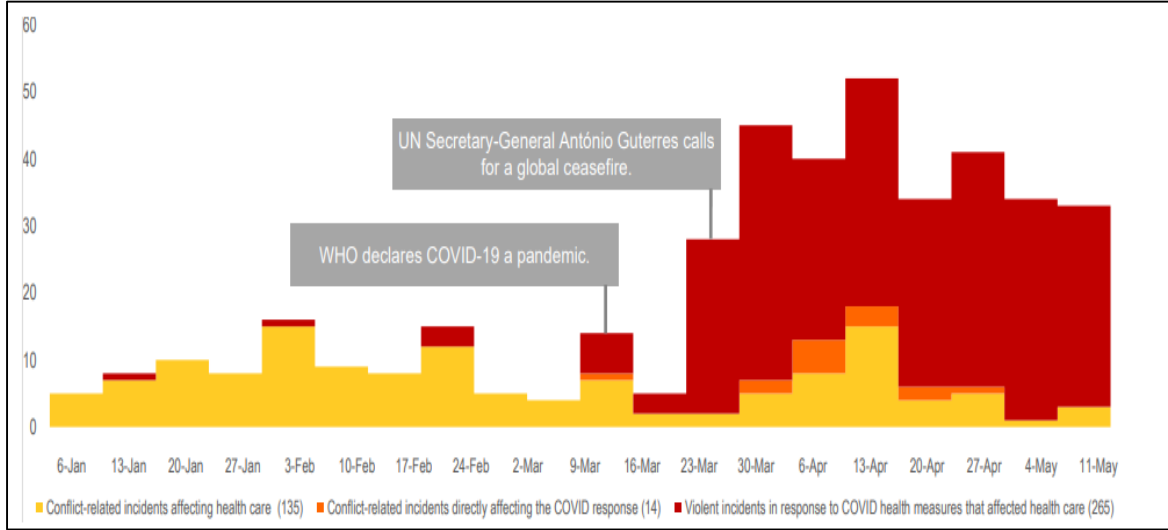


Grafik 3: New York'ta Psikolojik Sıkıntı Yaşayan Sağlık Çalışanlarının Yüzdesi

(Shechter et al., 2020)

Sağlık çalışanlarının karşılaştığı üçüncü bir tehlike türü ise saldırılar ve tacizlerdir, dünyanın birçok yerinde doktorlara ve sağlık personeline yönelik saldırılar gerçekleştirilmektedir. Hindistan'ın Haydarabat kentinde 300 doktor, ölen bir COVID 19 hastasının akrabalarının saldırısının ardından işe devam etmeyi reddetmiştir (Hyderabad News, 2020). Raporlarda sağlık çalışanlarının saldırıya uğradığı, taşlandığı, üzerlerine tükürüldüğü, çamaşır suyu ile saldırıya uğradığı, bazı hizmetleri vermelerinin engellendiği, şiddet ile tehdit edildiği ve sözlü saldırıya uğradığı belirtilmektedir. Saldırıların nedeni, doktorların hastalarla temasları sonucu virüsü yaydığına inanılması

ve buna inanan kişilerin, çamaşır suyu ile doktorlara saldırarak onları virüsten “temizlemeye” yönelik olduğu ifade edilmektedir (Díaz, 2020; Gharib, 2020). Bu saldırılar DSÖ'nün "İnfodemi"den kaynaklanıyordu; bu İnfodemi tıbbi makamlara ve sağlık çalışanlarına karşı bir güvensizlik oluşturan "bulaşma korkusunu, yanlış anlamaları ve virüs hakkındaki mitleri şiddetlendiren hastalık hakkında yanlış bilgilerin" yayılmasından kaynaklanıyordu (WHO, 2020e).



Grafik 4: Ocak ve Mayıs 2020 Arasında Sağlık Çalışanlarına Yönelik Şiddet

(Insecurity Insight, 2020)

Doktorlara ve sağlık personeline yönelik son saldırı türü, hükümet eylemlerini eleştiren sağlık çalışanlarının hedef alınmasıdır, Çin hükümeti virüse karşı uyarıda bulunan doktorları kınamış ve onları "sosyal düzeni ciddi oranda bozan" "yanlış yorumlarda bulunmakla" suçlamıştır (BBC, 2020). Türkiye'de yetkililer, Tabipler Odası görevlileri hakkında, onları “halk arasında korku ve panik yaratma tehdidinde bulunmakla” suçlayarak ceza soruşturması açtı (Human Rights Watch, 2020b). Türk yetkililer, hükümetin salgını ele almasını eleştiren Türk Tabipler Birliği'ni teröristlerin içine sızdığı suçlamasıyla kapatılması çağrısında bulundu (Haber Turk, 2020).

Bu saldırılar, dünya çapında sağlık çalışanlarının kıt olduğu bir zamanda ortaya çıkmaktadır (International Labour Organization, 2020a) ve bazı ülkeler sağlık çalışanları eksikliğini kapatmak için son sınıftaki tıp öğrencilerini sahaya çağırmak zorunda kaldı (Rasmussen et al., 2020).

1.2.3. İnfodemi: Salgın Döneminde Yanlış Bilgi

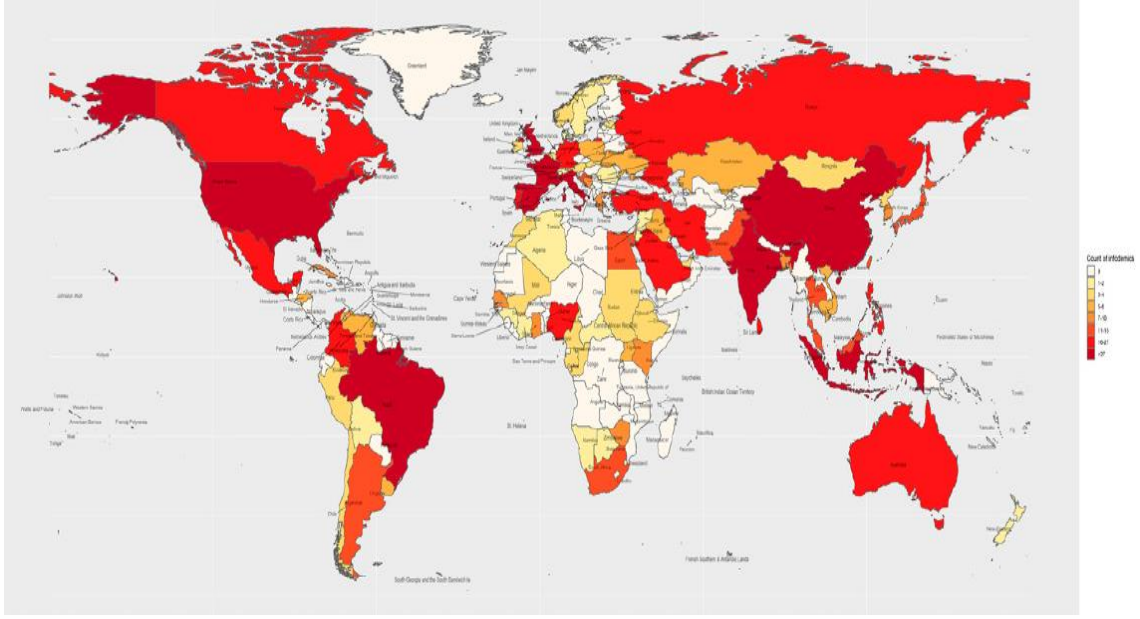
DSÖ, İnfodemiği “insanların ihtiyaç duyduklarında güvenilir kaynaklar ve güvenilir rehber bulmalarını zorlaştıran - bazıları doğru, bazıları yanlış - aşırı bilgi bolluğu” olarak tanımlamaktadır (Pan American Health Organization, 2020). Mariam-Webster'a göre, bu ifade ilk olarak 2003 yılında Washington Post'ta SARS virüsünü kapsayan bir köşe yazısı ile David Rothkopf tarafından kullanıldı (Merriam-Webster, 2020), İnfodemiği “modern bilgi teknolojileriyle dünya çapında hızlı bir şekilde yayılan ve iletilmiş korku, spekülasyon ve söylentilerle karıştırılmış birkaç gerçek” olarak tanımlamaktadır (Rothkopf, 2003). İnfodemi, “sağlık mesleği mensuplarını ve hastaları internette kaliteli sağlık bilgilerine yönlendirmede faydalı olabilecek, sağlık bilgileri ve yanlış bilgilerin belirleyicileri ile dağıtımının incelenmesini içeren yeni ortaya çıkmış bir araştırma disiplini ve metodolojisi olan “İnfodemioloji” adı verilen daha büyük bir bilim dalının parçasıdır” (Eysenbach, 2020, p2).

İslam ve diğerlerine (2020) göre, en yaygın yanlış bilgi türleri şu şekildedir (Islam et al., 2020):

1- **Söylentiler:** En yaygın yanlış bilgi türü olan, COVID-19'un ölümcüllüğü, onu önleyen belirli yiyecekler ve hastalığa mucizevi tedaviler gibi konuları içeriyordu.

2- **Komple teorisi,** birçok insan COVID-19 virüsünün biyomühendislik silahı olduğuna veya ilaç şirketlerinin aşı satabilmesi için bir plan olduğuna yönelik bilgilerdir. Komple teorileri politik amaçlardan kaynaklanabilir veya bunlar için kullanılabilir, Sovyet KGB, "dünyayı HIV'in biyolojik bir silah olarak Birleşik Devletler tarafından tasarlandığına ikna etmeyi" amaçlayan "Enfeksiyon Projesi" adlı bir program yürütmüştür (Bailey, 2020).

3- **Stigma,** virüsün yayılmasının arkasındaki ana nedenin bazı insanlar olduğuna inanmaktır. Bu, Asya kökenli insanların, sağlık çalışanlarının ve yurtdışından gelen insanların yabancılaştırılmasına yol açtı.



Grafik 5: COVID-19 ile ilgili İnfodemi Dağılımı

(Islam et al., 2020)

Güvenilir ve şüpheli bilgi kaynakları, haberleri sosyal medya kullanıcıları arasında aynı hızda yayılabilir (Cinelli et al., 2020). Ancak Facebook'ta, şüpheli web sitelerinden gelen gönderiler, önde gelen sağlık kurumlarından 4 kat daha fazla görüntülenebilir (Avaaz, 2020). Ayrıca, Evanega ve diğerleri (2020) tarafından yürütülen çalışmada İnfodemi için temel itici güçlerden birinin Amerikan başkanı Donald Trump'ın yorumları olduğu gösterildi, araştırmaya göre "Trump'ın söyledikleri tüm İnfodeminin %37,9'unu oluşturuyordu" (Evanega et al., 2020, p7).

İnfodemi yalnızca sosyal medyadan değil, aynı zamanda araştırma makaleleri ve dergilerden de kaynaklanabilir, internette dolaşan birçok tıbbi makale tıbbi meslektaşların değerlendirmesini bekleyen ön baskı ve makaleler şeklindedir, bu makalelerdeki verilerin gerçek veya doğru olmaması durumunda yanlış bilgilere neden olabilir (Eysenbach, 2020; Mheidly & Fares, 2020). Ayrıca, tıbbi dergilerde yayınlanan bazı makaleler ve incelemeler yanlışlıkları veya makalenin ilk elden çıkmaması dolayısıyla sonradan geri çekildiği bilinmektedir (Gazendam et al., 2020)

İnfodemi, COVID krizine verilen sağlık tepkiyi farklı şekillerde engellemektedir, İtalya Lombardiya'sında, CNN kısıtlamanın uygulanacağını erken bir şekilde raporladığından dolayı, insanların Lombardiya bölgesinden kaçmasına yol açarak İtalyan makamlarının

virüsü kontrol altına almasına engel olduğu örnek olarak verilebilir (Cinelli et al., 2020). DSÖ, İnfodeminin “stigmayı artırdığını; önemli sağlık yardımlarını tehdit ettiğini ve halk sağlığı önlemlerine yeterince uyulmamasına yol açmakta” olduğunu tespit etmektedir (WHO, 2020f). İfade edilen bu sorunlar, insanların ve sağlık çalışanlarının virüs hakkında güvenilir bilgiler bulmasını zorlaştırmaktadır ve bu da karar verme sürecini engellemektedir (Pan American Health Organization, 2020). Ayrıca, İnfodemi halk sağlığını tehlikeye atmaktadır, birçok raporda virüsü önlemenin bir yolu olarak çamaşır suyu içen veya tıbbi yardım almayı reddeden insanlardan bahsedilmektedir (Satariano, 2020). Nitekim salgının ilk aylarında yaklaşık 800 kişi mucize tedaviler ve alkol bazlı ürünlerin tüketiminden öldü, 6000 kişi hastaneye kaldırılırken, 60 kişi kör oldu (İslam ve diğerleri, 2020).

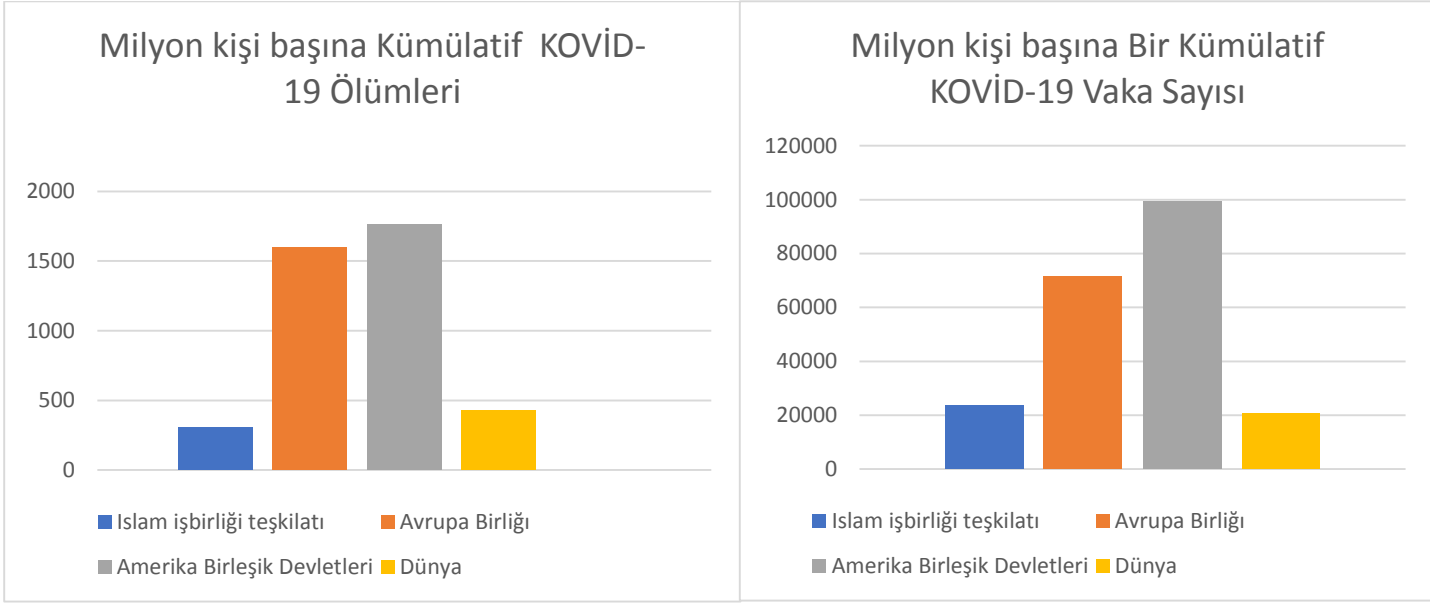
İnfodemi ayrıca piyasa dengesizliği yaratabilir. Örneğin, COVID-19 için olası bir ilaç olarak ilan edilmesinden sonra, çalışmaların COVID-19'a karşı etkili olmadığını gösterdiği (WHO, 2020b) ve sıtmaya karşı kullanılan bir ilaç olan hidroklorokin tedarikinde ciddi şekilde azalma oldu, bu durum sıtmaya sürekli maruz kalan Afrika ülkeleri için riski artırdı (Erku et al., 2020).

İnfodemi için bir başka olumsuz etki de sağlık çalışanlarına yönelik yukarıda bahsedilen saldırıların yanı sıra, halk huzurunu bozma sevk eden gelişmelerdir. Dünyanın farklı ülkelerinde bulunan birçok azınlık yanlış bilgilendirme nedeniyle saldırıya uğradı. Nisan ayına kadar, ABD'de Asyalılara yönelik 1100 taciz veya saldırı vakası bildirildi (Asian Pacific Policy and Planning Council, 2020). Dünyanın dört bir yanındaki farklı ülkelerde Asyalıların, mal ve hizmetlere erişimin engellenmesi, sözlü taciz ve fiziksel saldırı kaydedildi (Human Rights Watch, 2020a). Ayrıca, farklı ülkelerdeki Müslümanlar saldırıya uğradı ve virüsü getirmekle suçlandı, Yahudiler de virüsü tasarlayanlar olarak hedef alındı (Morthorst, 2020), ayrıca COVID-19'u 5G kulelerine bağlayan bir komplo teorisi İngiltere'de 77 cep telefonu kulesinin yanmasına neden oldu (Hamilton, 2020).

BM ve DSÖ; Efsane Avcıları, Salgın Bilgi Ağı (EPI-WIN) gibi medya ekipleri kurarak ve yerel ve uluslararası sosyal medya ve medya kuruluşlarıyla ortaklık kurarak İnfodemi ile mücadele etmeye yönelik faaliyetler yürütmektedirler (Hamilton, 2020).

1.3. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT)¹ Üyesi Ülkelerde COVID-19

Tüm dünya için COVID-19 zor bir durum olsa da İİT ülkeleri sağlık açısından ABD ve AB'ye kıyasla bu durumun üstesinden daha iyi gelmiştir, kişi başına ölüm ve enfeksiyon oranı İİT ülkelerinde çok daha düşük seyretmiştir. Bu durum İİT ülkelerindeki genç nüfus ve daha düşük nüfus yoğunluğundan kaynaklanabilir, bunun diğer nedeni test eksikliği veya eksik bildirimdir (UNCTAD, 2020b).



Grafik 6: İİT, AB, ABD ve Küresel Olarak 1 Milyon Kişide Bir Kümülatif COVID-19 Ölümleri ve Vaka Sayıları

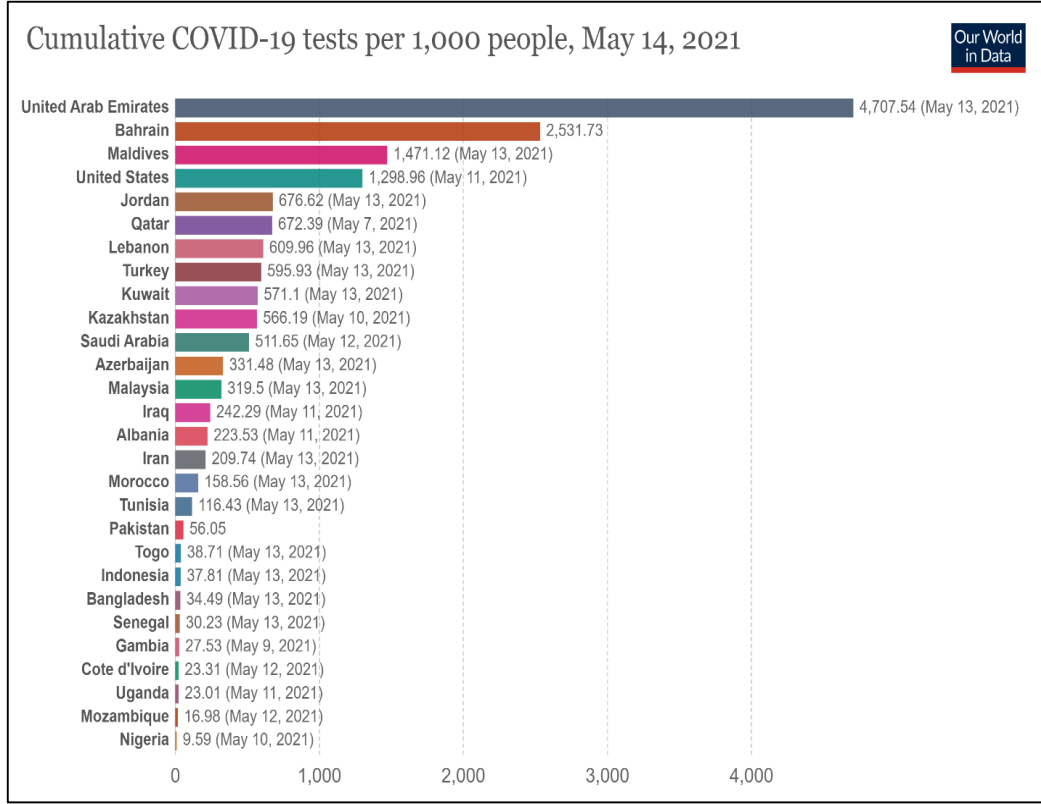
(Our World in Data, 2021)

Buna rağmen, İİT ülkeleri iki büyük sorunla karşı karşıyadır:

1-Test eksikliği: Orta Doğu ve Asya kısmında yer alan İİT ülkeleri genel olarak yeterli test seviyelerine sahipken, Afrika ülkelerinin ciddi anlamda test kiti sıkıntısı içinde olduğu görünmektedir, Afrika Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri (Afrika CDC) bu durumu ele almakta olup testleri günlük 10-20 milyona çıkarmaya çalışmaktadır, ancak küresel kıtlık nedeniyle hala bunları elde etmede sorunlarla karşılaşmaktadır (Paravicini,

¹ İslam İşbirliği Üyesi Ülkeler: Afganistan, Arnavutluk, Cezayir, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Benin, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Brunei Darussalam, Burkina Faso, Kamerun, Çad, Komorlar, Fildişi Sahili, Cibuti, Mısır, Endonezya, Gabon, Gambiya, Gine, Gine-Bissau, Guyana, İran, Irak, Ürdün, Kazakistan, Kırgızistan, Kuveyt, Libya, Lübnan, Maldivler, Malezya, Mali Moritanya, Fas, Mozambik, Nijerya, Umman, Filistin, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Sierra Leone, Somali, Sudan, Surinam, Suriye, Tacikistan, Togo, Tunus, Türkiye, Türkmenistan, Uganda, Özbekistan, Yemen

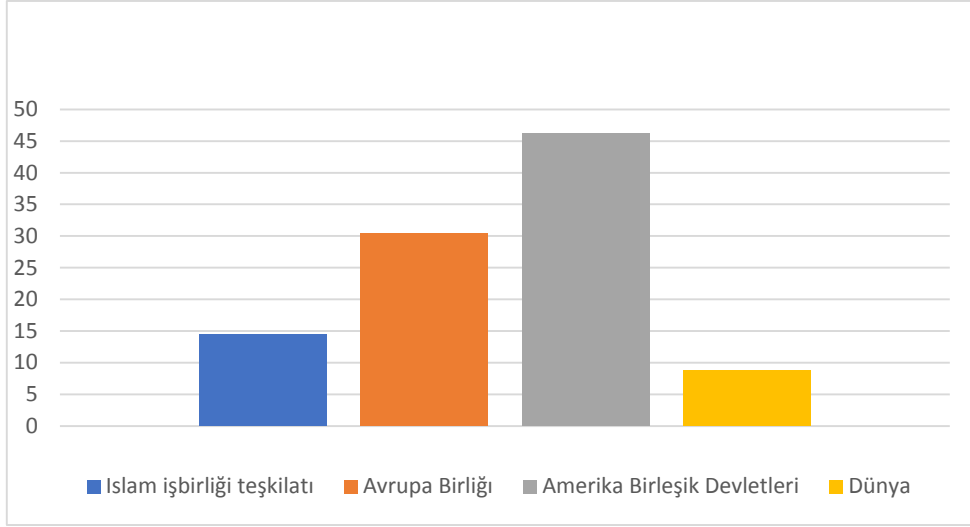
2020), testleri kısıtlılığıyla karşı karşıya kalan bir diğer ülke ise test kitleri eksikliği nedeniyle COVID-19 testlerini durduran Afganistan'dır (TOLOnews, 2020).



Grafik 7: İİT ve ABD'de 1000 kişi başına test

(Our World in Data, 2021)

2-Aşı eksikliği: toplu olarak İİT ülkeleri aşılama yarışında toplam olarak İİT nüfusunun %15'inden daha azının aşılması nedeniyle geride kalırken, hala dünya ortalamasının üzerinde seyretmektedir, ABD neredeyse nüfusunun %50'sini aşlamış olup AB ise %30'unu aşlamıştır.



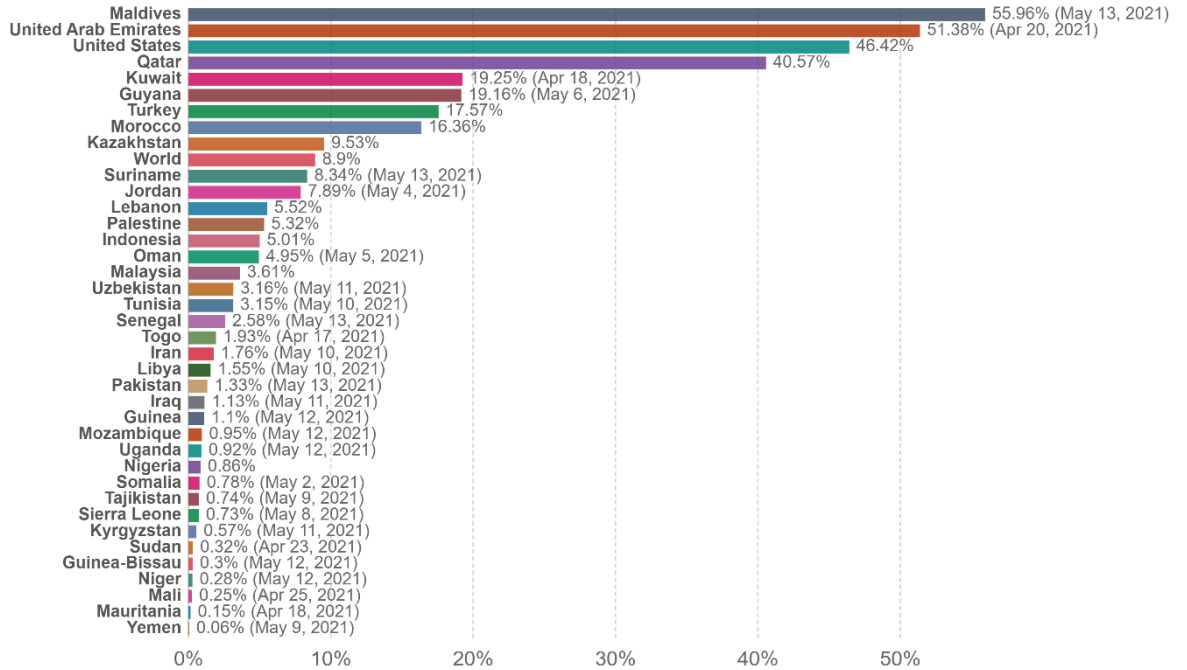
Grafik 8: İİT, AB, ABD'de ve Küresel Olarak En Az Bir Doz Aşıl原因an Nüfus Yüzdesi

(Our World in Data, 2021)

Maldivler ve BAE gibi ülkeler, nüfuslarının %50'sinden fazlasını aşıl原因amayı başardılar, ancak İİT ülkelerinin çoğu dünya ortalamasının (%8,9) gerisinde kaldı.

Share of people who received at least one dose of COVID-19 vaccine, May 14, 2021

Share of the total population that received at least one vaccine dose. This may not equal the share that are fully vaccinated if the vaccine requires two doses.



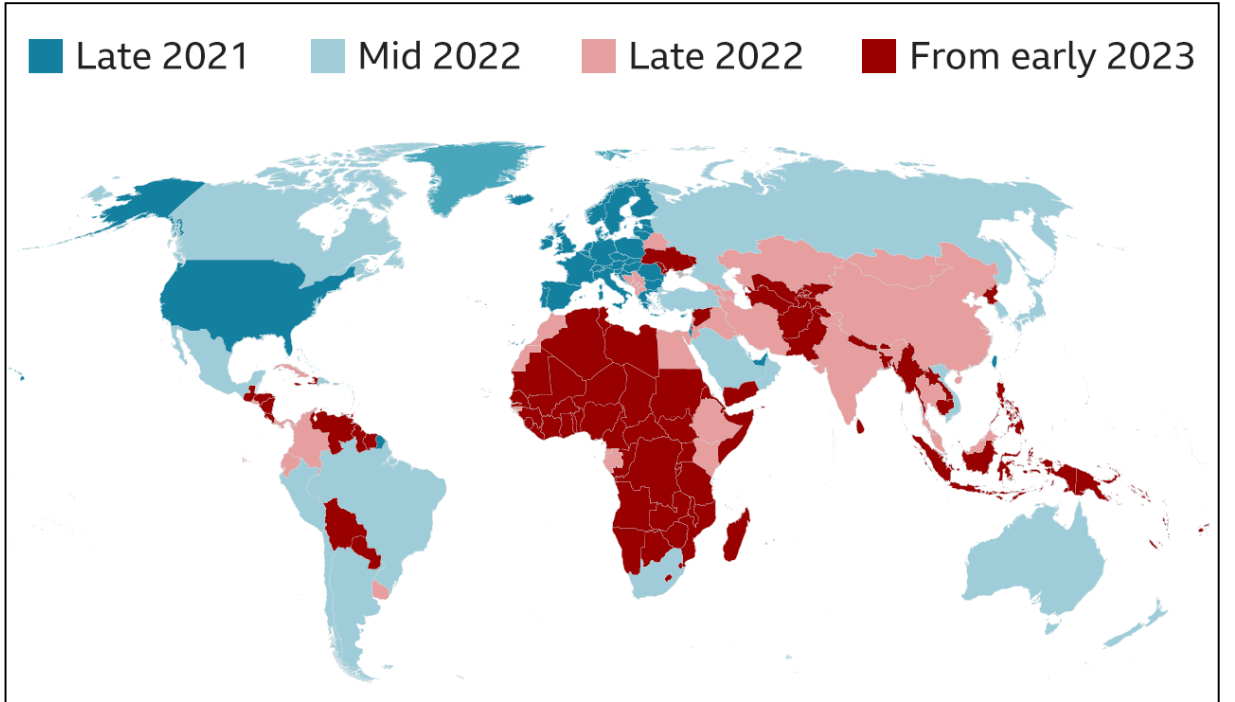
Source: Official data collated by Our World in Data

CC BY

Grafik 9: İİT ve ABD'de en az bir doz Aşıl原因an nüfus yüzdesi

(Our World in Data, 2021)

Aşılanma eşitsizliği, yoksul ülkelerden ziyade zengin ülkeleri tercih etme eğilimindedir, örneğin İsrail, Pfizer aşısını almak için iki katı ücret ödeyerek bir bakıma aşılama için rüşvet vermiş oldu ve nüfusunun yaklaşık % 60'ını aşılayabildi (Bahar, 2021). AB'nin AstraZeneca aşısının ihracatına kısıtlamalar getirmesi tehdidi (BBC News, 2021) ile Hindistan'ın kendi COVID sorununu ortadan kaldırmak amacıyla aşı ihracatını durdurması (DW, 2021) nedeniyle aşılanma hızının düşmesi beklendiği için bu eşitsizlik büyüyecektir. Gavi, Aşı ittifakı, Salgın Hastalıklara Hazırlık İçin Yenilik Koalisyonu (CEPI) ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından kurulmuş bir girişim olan COVAX, tüm ülkelere, aşılara ulaşmaları için eşit fırsat sağlamayı amaçlamaktadır (Gavi, 2020), ancak eşitsizlik hala küresel toparlanma için risk oluşturmaktadır (UN News, 2021). İİT ülkelerinin Grafik (10)'de görüldüğü gibi krizden en son toparlanan ülkeler olması beklenmektedir.



Grafik 10: Dünya Ülkelerinin Tam Aşılanma Tarihi

(Hegarty, 2021)

1.4. Bir Sosyo-Ekonomik Sorun Olarak Sokağa Çıkma Kısıtlaması

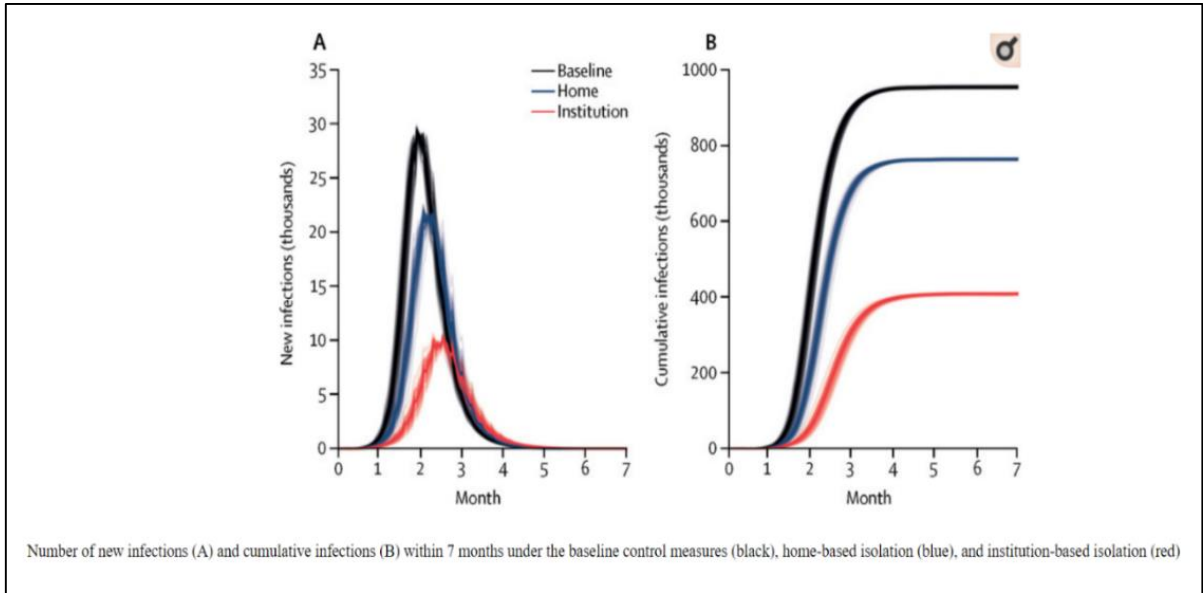
COVID-19'un hastaneler ve genel olarak sağlık sistemi üzerindeki ciddi tehdidi nedeniyle, birçok ülke, enfeksiyon oranını azaltmak için sokağa çıkma ve sosyal kısıtlamalar gibi tedbirleri uygulamaya koymayı tercih etti. Bu tedbirler, her ne kadar ölüm oranını düşürse de sonucunda ekonomik bir bedeli de vardı. Bu bölümde, sokağa çıkma kısıtlamasının enfeksiyon ve ölüm oranları ile ekonomi üzerindeki etkileri ele alınmaktadır.

1.4.1.Kısıtlamaların Hayat Kurtarma zelliği

COVID-19 kontrol etmenin en etkili yöntemi olan aşınn hemen geliştirilmemesi nedeni ile salgının toplumlar üzerinde neden olduğu çok yönlü olumsuzlukları azaltılmasına yönelik olarak üç geçici zme başvurulmuştur:

- 1. Sr bağışıklığı:** Sr bağışıklığı, 1923 yılında Topley ve Wilson tarafından bakteriyel enfeksiyonlar hakkındaki makalelerinde ortaya konulmuş bir kavram olup (Topley & Wilson, 1923), “bir nüfusun sirkülasyonu engelleyecek şekilde hastalığa yeterince bağışıklık gösterdiği nokta” olarak tanımlanmaktadır (Krisch, 2020), ancak DSÖ'ye göre, bu salgın ile baş etmek sr bağışıklığı, maruz kalma durumu ile değil, aşılama yoluyla elde edilir. Çünkü maruz kalma durumu “bilimsel olarak tartışmalıdır ve etik değildir”. COVID-19'un her yaştaki veya sağlık durumundaki nüfusa yayılmasına izin vermek gereksiz enfeksiyonlara, acı ve lme yol açacaktır (WHO, 2020a). Ayrıca bazı ülkelerde sr bağışıklığını gerçekleştirmek için nüfuslarının %85'inin enfekte olması gerekmektedir (Kwok et al., 2020). Bu yaklaşım, salgının başlarında gündem olmuşsa da sonraları geniş bilim ve politika yapıcılar tarafından geçersiz olarak değerlendirilmiştir. Enfeksiyonları durdurmak için bir kısıtlama ne sürmeyi reddeden İsveç'te baş epidemiyolog Anders Tegnell, lke politikasının bağışıklık sağlamadığını ve enfeksiyon oranını yavaşlatmadığını söylemiştir (Aggarwal, 2020).
- 2. Kısıtlamalar:** Kısıtlamalar, “insanların tehlikeli hastalık nedeniyle evlerinden çıkmalarına veya serbest bir şekilde seyahat etmelerine izin verilmeyen bir dönemdir” (Cambridge Dictionary, 2020). Kısıtlamaların enfeksiyon sayısını azaltabileceği ve virüsün çoğalma oranını (R0) düşürebileceği, kısıtlamaların COVID-19 enfeksiyonlarının artışı için gereken miktarı ikiye katlayabilmesi

dolayısıyla (Lau et al., 2020) kısıtlama etkilerinin, kısıtlamaların uygulanmasına başlanmasından sonraki 20 gün boyunca devam edebileceği (Alfano & Ercolano, 2020) bildirilmiştir. Kısıtlama ve kısıtlama sonrası enfeksiyon oranı, nüfus yoğunluğuna, yapılan testlerin sayısına ve havalimanlarından gelen trafiğe bağlıdır (Royid & Ghoshid, 2020). Başarılı bir kısıtlama üç aşamayı kapsamalıdır: A- mali açıdan etkilenenlerin korunması ve COVID-19 olmayan acil hastalar için sağlık hizmetlerinin yönetimi. B- Ekonominin erken bir dönemde açılmasının kısa sürede enfeksiyonlarda hızlı artışa neden olması dolayısıyla ekonominin kademeli olarak açılması (Rawson et al., 2020). C- Farklı bölgelerdeki vakalarda düşüştür sonra tekrar yükselme olmasını durdurmak için hastaların takibi ve izole edilmesi, enfekte hastaların takibinin artırılması yeni enfeksiyonların %80'ini önleyecektir (Kretzschmar et al., 2020). İzolasyon açısından ise, Dickens ve diğerleri (2020), izolasyonun enfeksiyon oranını büyük ölçüde azaltabileceğini bildirmiştir. Ayrıca, araştırmacılar da evde izolasyonun enfeksiyonları yalnızca % 20 azalttığını, kurumsal izolasyonun ise enfeksiyonları %57 azalttığını belirtmiştir (Dickens et al., 2020).



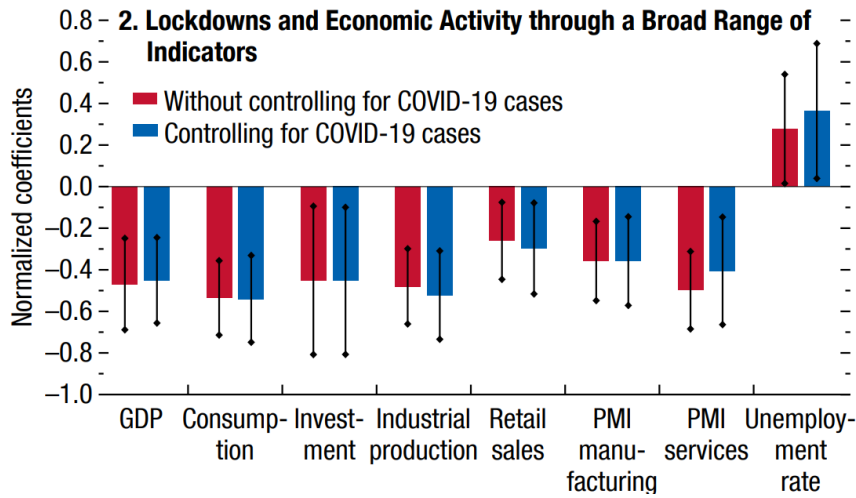
Grafik 11: Kontrolsüz, Ev Bazlı ve Kurumsal İzolasyon Olmadan Referans Değeri Altındaki Yeni ve Kümülatif Enfeksiyonlar

(Dickens et al., 2020)

3- **Gönüllü olarak hareketliliğin azalması:** Orta düzeyde bir seçenek ise gönüllü olarak hareketliliğin azalmasıdır, vakalar iki katına çıktıkça nüfus hareketliliğinin %2 oranında azaldığı (IMF, 2020), azalan hareketliliğin yalnızca vakalar zirveye yakın olduğunda etkili olduğu görülmektedir (Chudik et al., 2020), gönüllü olarak hareketliliğin azalması büyük ölçüde ülkenin sosyal sermayesine² (Barrios et al., 2020) ve hükümetin salgın hakkında bilgi yayma becerisine bağlıdır (Watanabe & Yabu, 2020). Ayrıca, gönüllü olarak azalan hareketlilik, daralan ekonomik aktivite nedeni ile ekonomik maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerdeki insanlar, düşük gelirli ülkelerdeki insanlara göre hareketliliğin azaltılmasında daha fazla rol almaktadırlar, bunun nedeni düşük gelirli ülkelerdeki insanların internet üzerinden çalışamamaları, çalışmadıklarında bunu karşılayabilecek birikim eksikliği veya güvenlik ağının olmaması nedeniyle hareketliliklerini azaltamamakta oldukları tespit edilmektedir (IMF, 2020).

1.4.2. Sokağa Çıkma Kısıtlamasının Ekonomik Faaliyetler Üzerindeki Etkisi

Sokağa çıkma kısıtlaması, hareket imkanları kısıtladığı için ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkilere sahiptir, Grafik 12’de gösterildiği üzere sokağa çıkma kısıtlamaları ile GSYH, perakende satışlar ve yatırımlarda düşüş ve işsizlikteki artış ile ilişkilidir.

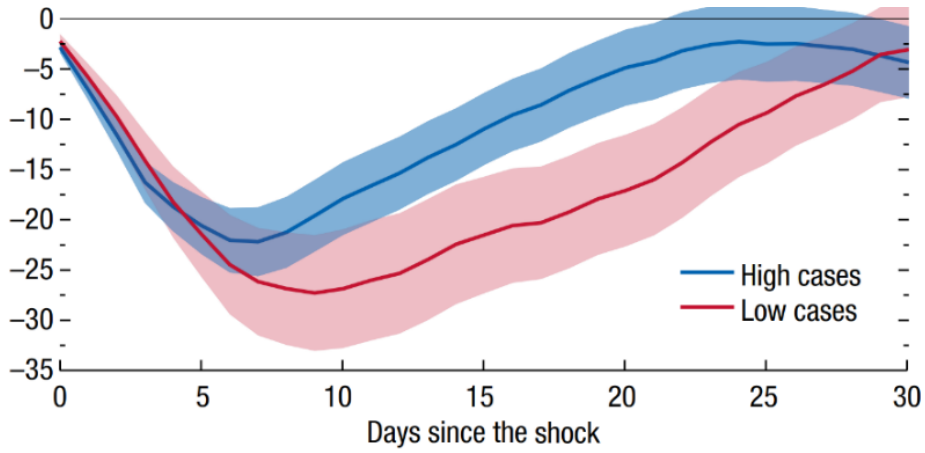


² " Bazen sosyal sermaye olarak adlandırılan sivil sermaye, toplumu veya risk altındaki nüfusu doğrudan etkileyen acil sorunlara çözümler bulmak üzere genellikle belirli bir amaç için bir araya gelen kişilerin veya kuruluşların sonucudur."(Danish, 2020)

Grafik 12: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sokağa Çıkma Kısıtlamasının Farklı Ekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi.

(IMF, 2020).

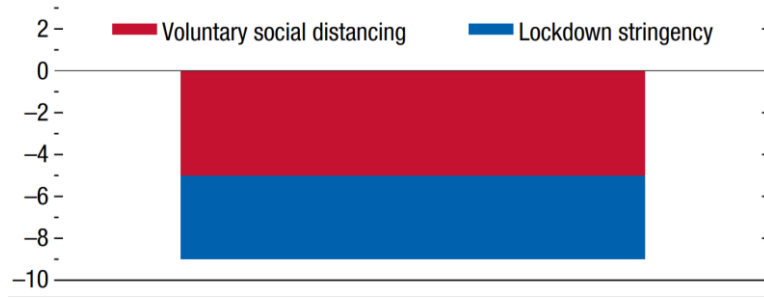
Ancak daha önce de bahsettiğimiz gibi, insanlar salgın artışa geçtiği zaman daha az hareket etmektedir. Bu nedenle, salgınların Grafik (13) 'de gösterildiği gibi yüksek seviyelerde olması durumunda, sokağa çıkma kısıtlamaları, hareketlilik ve dolayısıyla ekonomi üzerinde daha küçük bir etkiye sahiptir.



Grafik 13: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sokağa Çıkma Kısıtlamasının, Düşük ve Yüksek COVID-19 Vakaları Sırasında Hareketlilik Üzerindeki Etkisi

(IMF, 2020)

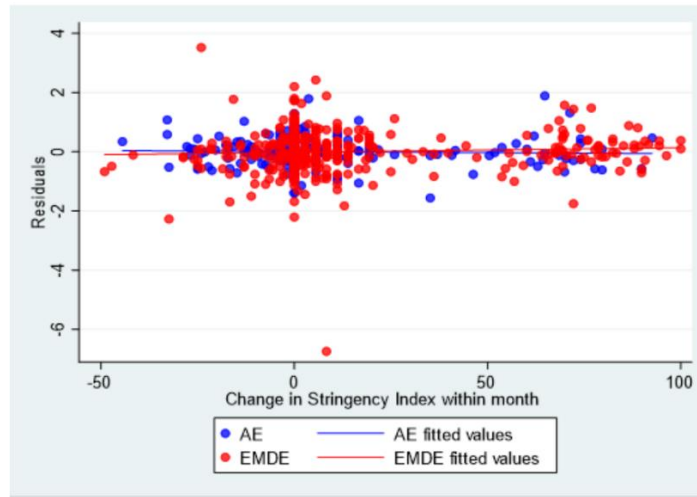
İstihdam ise, sokağa çıkma kısıtlamaları olmazsa bile insanlar yüksek enfeksiyon döneminde daha az aktif olduğu ve bu durum talebi etkilediği için olumsuz şekilde etkilenmiştir. Ancak sokağa çıkma kısıtlamaları Grafik 14'te görüldüğü gibi işsizliği daha ciddi bir şekilde etkilemektedir (Aum et al., 2020; IMF, 2020). Kayıt dışı sektör, dünya genelinde 1.5 milyardan fazla kayıt dışı çalışan sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle işlerini kaybedebileceği için bu durumdan daha fazla etkilenmiştir (International Labour Organization, 2020c).



Grafik 14: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Sokağa Çıkma Kısıtlamaları ve Gönüllü Sosyal Mesafenin Salgının İlk 90 Günü Boyunca İş İlanları Üzerindeki Etkisi

(IMF, 2020).

Bunun yanı sıra, sokağa çıkma kısıtlamalarının ürünlerin fiyatlarında, stoklanmasında ve fahiş fiyat uygulanması veya tedarik zincirindeki aksamalar nedeniyle kısa vadede artışa neden olduğunun gözlemlenmesine karşın (Jaravel & O’Connell, 2020), ancak ürün fiyatları belirli bir dönem düşük enerji fiyatları nedeniyle düşmüştür. Genel olarak, Grafik 15’te görüldüğü gibi farklı ülkeler tarafından alınan kapanma önlemleri ile enflasyon arasında zayıf bir korelasyon olduğu tespit edilmektedir (Ebrahimi et al., 2020).



Grafik 15: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomilerde Enflasyon ve Kapanma Önlemleri Arasındaki İlişki

(Ebrahimi et al., 2020)

Ayrıca, sokağa çıkma kısıtlamaları, var olan eşitsizlik ve yoksulluğu artırmıştır. Bazı Latin Amerika ülkelerinde, Gini katsayısı %3-4, yoksulluk ise %2-13 oranında artış gösterirken (Lustig et al., 2020), Avrupa’da ise, ücretler arasındaki toplam eşitsizlik ortalama %3,5 oranında, yoksulluk ise %4,9 oranında artmış olduğu tespit edilmiştir (Palomino et al., 2020).

BÖLÜM 2: KONVEKSİYONEL VE İSLAMİ İKTİSATTA SOKAĞA ÇIKMA KISITLAMALARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu bölümde, insanların yaşamsal varlığını sürdürme ile ekonomik refahını sürdürme arasındaki değiş tokuşa, geleneksel ve İslam ekonomisi perspektifinden bir nasıl bir karar verilmesi gerektiği hakkında bir değerlendirme yapılacaktır. Birinci bölümde, Sokağa çıkma kısıtlamaların değerlendirmek için geleneksel ekonomide kullanılan iki fayda-maliyet analizi edilmektedir. İkinci kısımda ise İslam ekonomisinin bu konudaki bakış açısını ele alınmaktadır. İslam'da insan hayatının parasal değerlendirmesi, geçim ve yaşam arasındaki değiş tokuşa ilişkin olarak İslam ekonomisinin yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

2.1. Konveksiyonel İktisatta Sokağa Çıkma Kısıtlamaların Değerlendirilmesi

Daha önce bahsettiğimiz gibi, COVID-19 kriziyle birlikte ortaya çıkan sosyo-ekonomik sorunlardan biri de sosyal kısıtlamalardır. Bu kısıtlamaların temel amacı, hayat kurtarmak ve enfeksiyon oranlarını azaltmaktır, ancak bunu yapabilmek için ekonomide bir dereceye kadar fedakârlık yapmak gerekiyordu. Çoğu kişi bu kısıtlamaları gerekli görürken, bir grup insan ise söz konusu kısıtlamaları hem zararlı hem de gereksiz olarak değerlendirmiş bu görüş aşağıdaki belirtilen iki nedene dayandırmıştır:

1. Sokağa çıkma kısıtlamaları, hükümete enfekte olduğunu düşündüğü kişileri gözaltına alma, test yaptırmaya zorlama ve herhangi bir süre sınırı olmaksızın karantinaya alma imkânı sunduğu için insan özgürlüklerini kısıtlayan bir polis faaliyetidir. Bunun yanı sıra, polisler, sokağa çıkma kısıtlamasını uygulamak için para cezası yazabiliyor ve güç kullanabiliyorlar. (KeepBritainFree, 2020; libertyhumanrights, 2020).
2. Toplumun maruz kaldığı ekonomik kayıplar, sokağa çıkma kısıtlamasının sağlıklı ilgili faydalarını açık ara geride bırakmıştır ءوبغ

Yukarıda belirtilen ilk husus, siyaset bilimiyle ilgili olduğu için bu çalışmada ele alınmayacaktır. Ancak ikinci husus ekonomisinin alanına girmektedir. İnsan ölümleri ile ekonomik kayıplar arasında bir değiş tokuşun var olduğunu kabul edeceksek, bu durumda gerekli olan fedakarlıkların ne zaman kabul edilemez kayıplara dönüştüğünü kendimize sormamız gerekir. Bir kişinin hayatını kurtarmak için bütün bir ekonomiyi mahvetmek

kabul edilebilir mi? Ya da ekonomiyi kurtarmak için 100 kişinin ölmesi kabul edilebilirse, neden 1000 veya 1 milyon kişi feda edilmesin ki? Buradaki sınır ne olabilir?

Sokağa çıkma kısıtlamasının etkili olup olmadığını iddia etmek için, insan ölümleri ile ekonomik kayıplar arasındaki ilişkinin analizine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak iki şey arasındaki değiş tokuşu analiz edebilmek için söz konusu hususlara ait değerlerin aynı birime dönüştürülmesi gerekir, GSYİH kaybı ile temsil edilen ekonomik kayıplar, parasal değerler (Dolar, Türk Lirası vb.) kullanılarak kolayca hesaplanabilir. İnsan hayatına paha biçmekse çok daha zordur. Bu nedenle, bu kısımda Konveksiyonel ekonomik anlayışın, insan ölümünü parasal değerle ifade etmek için kullandığı yöntemlere değinilmekte ve bu yöntemlerin, insan hayatı kayıpları ile ekonomik kayıplar arasındaki fayda maliyet analizini nasıl etkilediği sunulacaktır.

2.1.1. İnsan Hayatının Değeri

New York valisi “Andrew Cuomo”, New York şehrinin kapanma sonrası yeniden açılışı yapılsın mı yoksa yapılmasın mı tartışılırken "Bir insan hayatının değeri nedir?" diye sordu (Desanctis, 2020). Neyse ki, iktisatçılar, Sir William Petty'nin (MS 1623-1687) yaşadığı dönemden beri insan yaşamının değerini nasıl hesaplayacakları üzerinde kafa yormaktadırlar (Hofflander, 1966). COVID-19'un yayılmasını durdurmak için alınan tedbirlerin maliyetleri ve faydalarını değerlendirmek üzere iki ana yöntem kullanılmaktadır. Bu aşamada bu iki farklı yöntem analiz edilecektir.

2.1.1.1. İstatistiksel Yaşam Değeri

İstatistiksel yaşam değeri (Value of Statistical Life-VSL), “bir kişinin kendi ölüm riskinde yapılacak küçük bir değişikliğe eşdeğer olarak görülen para tutarıdır” (Robinson et al., 2017). Bir başka deyişle, "hayatı tehdit eden risklere karşı korunmak için ödediğimiz bedeldir" (United State environmental protection agency, n.d.). VSL kavramı, ilk olarak Amerikalı ekonomist Thomas Schelling (1968) tarafından "The Life You Save May Be Your Own" adlı makalesinde kullanılmıştır (Banzhaf, 2014).

VSL'nin kurtarılan yaşamların toplam değeri olmadığına dikkat edilmelidir. VSL, para ve risk arasında bir değiş tokuştur veya başka bir deyişle, insanların “riske maruz kalan 10.000 kişilik gruba karşılık bir kişinin ölüm riskini ortadan kaldırmak için 500 USD ödemeye istekli olmasını ifade eder. Bu nedenle, bu müdahale modeli, olası ölümü

önlemek için kişi başı 500 USD x 10.000 kişi veya toplamda 5 milyon USD toplanmasının mümkün olacağı anlamına gelmektedir. İstatistiksel yaşam veya VSL'nin değeri, \$5 milyondur” (Viscusi, 2008, p. 218). VSL, ölüm riskleri ve ücretlerdeki değişiklikler nedeniyle yaşa göre değişebilir. İstatistiksel Yaşam Yılı Değeri (Value of Statistical Life-Year - VS LY), yaşı dikkate alan bir hesaplama yöntemidir. VS LY'nin kıymeti 54 yaşında en yüksek seviyesine ulaşır ve daha sonra düşmeye başlar (Aldy & Viscusi, 2008).

Farklı VLS çalışmaları, hayatların korunması adına alınan COVID-19'ün önlemlerinin faydasının maliyetlerden daha fazla olduğunu bildirmiştir.

Tablo 1: Sokağa Çıkma Kısıtlamaları ve Sosyal Mesafe Önlemlerinin Farklı Çalışmalardaki Maliyeti ve Faydaları

Ülke	Çalışma	Maliyet	Faydalar (VSL)	Faydalar (VS LY)
AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ	(Thunström et al., 2020)	7,2 trilyon dolar	12,4 trilyon dolar	5,54 trilyon dolar
	(Acemoglu et al., 2020) ve diğerleri, 2020)	2,15 trilyon dolar	92,44 trilyon dolar	38,93 trilyon dolar
	(Greenstone & Nigam, 2020)	2,15 trilyon dolar	7,9 trilyon dolar	7,8 trilyon dolar
Küresel olarak	(Yoo & Managi, 2020)	NA	40,76 trilyon dolar	NA
	(Cardoso & Dahis, 2020)	NA	Her ülke için ortalama GSMH'nin % 17'si (74 ülke)	NA

Uluslararası olarak, tablo 2 Viscusi (2020) tarafından uluslararası gelir çerçevesinde düzenlenmiş VSL³ tahminleri ve Yoo & Managi (2020) tarafından geliştirilen eylemsizlik

³ Araştırmacı, VSL değerini kullanmayı tercih etmiştir çünkü eşitlik açısından bakıldığında bütün insanların yaşamı değerlidir, bu nedenle risk azaltma değerinin aynı olması gerektiğini düşünmek akıllıcadır (Viscusi, 2020).

senaryosunda⁴ ölüm tahminleri kapsamında seçilen ülkelerde GSYH'de gerçekleşen düşüş gösterilmektedir. Bu tabloda, birçok ülkedeki can kaybının ekonomik kayıplardan daha fazla olduğunu görmekteyiz.

Tablo 2: ABD, Avrupa ve İİT Ülkelerinde VLS

Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa					
Ülke	1 Nisan'daki Ölçümlerin Sıklık İndeksi (Our World in Data, 2021)	VLS (Milyon \$) (Viscusi, 2020)	Eylemsizlik Senaryosunda Öngörülen Ölüm (Yoo & Managi, 2020)	VLS * Öngörülen Ölüm (Milyar \$)	GSYH'deki Değişim (Milyar \$) (IMF, 2021d)
Amerika Birleşik Devletleri	72	72.69	731068	53,141.332	-500.475
Arjantin	100.00	3.8258	114,454	437.878	-56.179
Avustralya	71.30	8.6636	90,968	788.110	-32.21
Avusturya	81.48	9.3984	39,271	369.084	-16.503
Belçika	81.48	8.7285	50,242	438.537	-20.07
Bulgaristan	71.30	3.4177	32,061	109.574	-0.002
Kosta Rika	75.00	2.8501	12,155	34.642	-2.496
Hırvatistan, Cumhuriyeti	96.3	4.2779	19,121	81.797	-3.834
Kıbrıs	92.59	6.0522	3,830	23.179	-0.986
Çek Cum.	82.41	6.0313	44,795	270.172	-9.231
Danimarka	72.22	9.4138	25,489	239.948	2.139
Estonya, Cumhuriyeti	77.78	5.4274	5,984	32.477	-0.47
Finlandiya	67.59	8.1444	26,691	217.382	1.641
Fransa	87.96	7.9684	311,641	2,483.280	-118.297
Gürcistan	100.00	1.7853	12,844	22.930	-1.744
Almanya	76.85	9.3841	419,026	3,932.181	-58.536
Yunanistan	84.26	5.0721	55,712	282.576	-16.09

⁴ Devletin herhangi bir tedbir uygulamadığı durumlarda (sosyal mesafe, ev karantinası, okulların kapatılması ve izolasyon)(Yoo & Managi, 2020).

İzlanda	53.70	9.0156	1,208	10.890	-3.122
İrlanda	85.19	10.4401	15,618	163.053	20.337
İtalya	91.67	7.0796	323,881	2,292.947	-120.2
Letonya	69.44	4.7487	8,879	42.163	-0.581
Litvanya	81.48	5.2701	13,174	69.428	1.055
Lüksemburg	79.63	13.7797	2,052	28.275	2.092
Malta	81.48	6.3415	2,257	14.312	-0.659
Hollanda	79.63	9.4457	75,977	717.655	2.352
Yeni Zelanda	96.30	6.9113	17,789	122.945	-0.895
Norveç	79.63	12.5081	20,650	258.292	-43.501
Polonya, Rep.	81.48	4.9566	155,862	772.545	-8.189
Portekiz	82.41	5.555	52,588	292.126	-2.481
Romanya	87.04	4.1316	81,846	338.154	1.485
Sırbistan, Rep.	100.00	2.5652	27,688	71.025	-1.342
Slovenya, Cumhuriyeti	89.81	5.9609	9,427	56.193	-115.436
İspanya	85.19	6.6682	218,112	1,454.414	6.327
İsveç	59.26	9.3104	45,528	423.883	15.24
İsviçre	73.15	12.254	37,248	456.436	-2.352
Ukrayna	88.89	1.4993	168,541	252.693	-122.331
Birleşik Krallık	79.63	7.8188	279,866	2,188.216	-56.179

İİT Ülkeleri (40)

Ülke	1 Nisan'daki Ölüm Sıklık İndeksi (Our World in Data, 2021)	VLS (Milyon\$) (Viscusi, 2020)	Eylemsizlik Senaryosunda Öngörülen Ölüm (Yoo & Managi, 2020)	VLS * Öngörülen Ölüm (Milyar \$)	GSYH'deki Değişim (Milyar\$) (IMF, 2021d)
Afganistan	67.59	0.3707	25,353	9,398.36	0.256
Arnavutluk	84.26	2.1626	9423	20,378.18	-0.129

Cezayir	86.57	2.7357	67,963	185,926.38	-26.776
Azerbaycan	88.89	3.2824	17,680	58,032.83	-5.441
Bahreyn	78.7	7.3909	1436	10,613.33	-4.57
Bangladeş	87.04	0.6809	222,920	151,786.23	26.724
Benin	70.83	0.3916	9448	3,699.84	0.801
Bruneý	52.78	15.7025	606	9,515.72	-1.454
Burkina Faso	84.26	0.3168	12,577	3,984.39	0.795
Kamerun	57.41	0.5874	17,617	10,348.23	0.157
Çad	27.78	0.4037	9756	3,938.50	-0.192
Mısır	84.26	2.0471	126,645	259,254.98	59.512
Gabon	70.37	3.6091	1928	6,958.34	-1.233
Gambiya	78.7	0.2959	1493	441.78	0.095
Gine	78.7	0.2145	8957	1,921.28	1.658
Guyana	57.41	1.441	1342	1,933.82	0.592
Endonezya	50.93	2.046	417,010	853,202.46	-60.404
İran	57.41	3.487	132,261	461,194.11	54.472
Irak	96.3	2.9326	32,632	95,696.60	-50.315
Ürdün	100	2.057	10,346	21,281.72	-1.085
Kazakistan	92.13	4.4891	34,781	156,135.39	-16.875
Kuveyt	81.48	16.1271	4494	72,475.19	-26.688
Kırgızistan	92.13	0.6325	7902	4,998.02	-0.984
Lübnan	85.19	2.629	12,464	32,767.86	-33.446
Malezya	73.15	5.0072	53,815	269,462.47	-26.408
Maldivler	NA	2.1945	528	1,158.70	-1.877
Mali	75	0.3762	11,902	4,477.53	0.331
Moritanya	77.78	0.726	3665	2,660.79	0.246
Fas	93.52	1.4696	64,494	94,780.38	-6.153
Mozambik	56.48	0.2233	20,997	4,688.63	-0.81
Nijer	61.11	0.1815	14,348	2,604.16	0.786
Nijerya	82.87	1.111	137,381	152,630.29	-18.697
Umman	85.19	7.3887	3890	28,742.04	-13.139
Pakistan	96.3	1.0175	231,799	235,855.48	-13.315
Katar	86.11	26.4737	1988	52,629.72	-29.748

Suudi Arabistan	89.81	10.4841	34,737	364,186.18	-91.5
Senegal	77.78	0.4554	12,267	5,586.39	1.141
Sudan	76.85	0.7623	37,994	28,962.83	0.806
Surinam	71.3	3.1757	1005	3,191.58	-1.287
Togo	69.44	0.2541	5890	1,496.65	0.274
Tunus	90.74	2.1219	24,208	51,366.96	0.384
Türkiye	75.93	3.7741	172,502	651,039.80	-41.403
Uganda	93.52	0.3476	23,034	8,006.62	-0.175
Birleşik Arap Emirlikleri	84.26	13.3859	6416	85,883.93	-66.863
Özbekistan	90.74	1.1858	41,694	49,440.75	-0.02

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, birçok ülke 1 Nisan 2020 tarihi itibarıyla sıkı sosyal kısıtlamaları hayata geçirdi ve VSL hesaplamalarından sokağa çıkma kısıtlamalarının faydalarının, GSYİH'deki kayıp ile temsil edilen ekonomik kayıplardan oldukça fazla olduğu tespit edilmiştir. GSYİH'deki en büyük düşüş gelişmiş ekonomilerde görülmüştür. Ancak kısıtlamalar hayata geçirilmeseydi bu ekonomilerde daha büyük kayıplar da görülebilirdi. Bu durumun, VSL, insan ölümlerini parasal olarak değerlendirmek amacıyla gelir düzeyini temel aldığı için gelişmekte olan ve yoksul ülkeler yerine gelişmiş ekonomilerin lehine olduğu gösterilmektedir.

VSL ileriye dönük bir değerlendirme yöntemi olduğu için bu kısıtlamaların faydalarını genişletir. COVID-19 krizinin neden olduğu ekonomik kayıplar, krizin etkin olduğu süreyle sınırlıdır ancak kaybedilen hayatlardan kaynaklanan gelir kaybı, çalışmakta olan insanların bütün hayatını kapsar. Bu durum, VSL'nin dezavantajlarından biri olarak görülebilir.

VSL, baz aldığı değer hem ortalama gelire dayalı hem de ileriye dönük olduğundan, faydaları gerçekte olduğundan daha fazla gösterebilir. Sosyal gelir merdiveninin daha yüksek basamaklarında bulunan insanlar sosyal mesafe konusunda daha iyi şartlara ve sağlık sistemlerine daha iyi erişime sahipken, gelişmiş ekonomilerin daha düşük gelirli bölgelerinde yaşayan insanlar, daha çok kayıt dışı ve günlük yevmiye karşılığında çalıştıkları için sosyal kısıtlama kurallarına daha az özen gösteriyor ve bunun sonucunda, COVID-19 büyük olasılıkla bu sınıfta bulunan daha fazla insanın ölümüne neden oluyor

(Butcher & Massey, 2020; IZA Institute of Labor Economics, 2020; Noel et al., 2020). İkinci husus ise, COVID-19 krizi yaşanmasaydı bile bazı insanlar zaten öleceği için, bütün COVID -19 ölümlerinin sosyal kısıtlamalar tarafından önlenememesi gerçeğidir. Bu nedenle, 2020 yılındaki ölümler ile 2019 yılında gerçekleşen ölümler arasındaki fark tespit edilerek gerçek bir VSL hesaplaması yapılmalıdır. Böylece sosyal kısıtlamaların fiili faydaları daha açık bir şekilde tahmin edilebilir.

2.1.1.2. Kaliteye Ayarlı Yaşam Yılı

Kaliteye ayarlı yaşam yılı (Quality Adjusted Life Years -QALY), “hem hayatta kalma hem de sağlıkla ilgili yaşam kalitesini tek bir indekste birleştiren standartlaştırılmış bir hastalık yükü ölçümüdür. QALY, temel olarak, sınırlı sağlık hizmeti kaynaklarının, ilgili popülasyon kapsamında, rakip sağlık programları veya müdahaleleri arasındaki dağılımla ilgili kararlara rehberlik etmek üzere maliyet etkinliği analizlerinde kullanılmaktadır” (Howren, 2013, p. 104). Bu kavram ilk olarak, bir grup araştırmacının 1968 yılında yayınlanan "Cost Effectiveness Analysis Applied to the Treatment of Chronic Renal Disease" adlı çalışmasında kullanılmıştır (Herbert et al., 1968).

QALY, " sağlıklı bir şekilde geçirilen bir yılın, 1 QALY değerinde olduğu" varsayımı ile hesaplanır ($1 \text{ Yıl Ömür} \times 1 \text{ Fayda} = 1 \text{ QALY}$) ve sağlıklı bir şekilde geçirilmeyen bir yaşam yılı 1'den az bir değere ve ölüm ise 0'a eşittir. Nihai QALY değerine ulaşmak için ilgili sağlık durumuna ilişkin fayda değerini, söz konusu sağlık durumu ile geçirilen yıllarla çarpmak yeterlidir” (Prieto & Sacristán, 2003, p. 2).

Tablo 3: QALY Değerini Hesaplama

Sağlık durumu	Yıllar	QALY
Sağlıklı (1)	1	1
Yatağa bağlı (0.5)	0.5	0.25

İngiliz ulusal sağlık ve bakım mükemmelliği enstitüsü (National Institute for Health and Care Excellence - NICE) standart bir QALY biriminin 20-30 bin pound arasında olduğunu tahmin eder (National Institute for Health and Care Excellence, 2013). Yeni bir tedavinin maliyet-fayda analizi, ilgili tedavinin maliyeti ve ürettiği QALY kullanılarak

hesaplanır ve daha sonra maliyet-fayda analizi ile ilgili standart tedavilere göre dengelenir (Kirkdale et al., 2010, p. 718):

- "Yeni ilacın QALY değeri $5 \times 0.7 = 3.5$
- Standart tedavinin QALY değeri $1 \times 0.3 = 0.3$
- Elde edilen QALY değeri $3.5 - 0.3 = 3.2$
- Yeni ilaç, 5 yıllık bir yaşam süresi kazandırmakta ve 5000 pounda mal olmaktadır, bundan dolayı hasta başına maliyet 25.000 Pound'dur. Kalan 1 yaşam yılına yönelik standart tedavinin 1000 pounda mal olacağını varsayalım.
- Bu, yeni ilacın ek maliyetinin 24000 pound olduğunu ortaya koyar. Bu nedenle, yeni ilacın QALY değeri başına maliyeti 24.000 pound / 3.2, yani QALY değeri başına 7500 pound olarak hesaplanır.
- Eğer bu ilaç, NICE tarafından değerlendiriliyor olsaydı, QALY değeri başına maliyet 30.000 pounddan daha az olduğu için kabul edilecektir. "

QALY, politika yapıcılara, kaynakların en etkili şekilde dağıtılması hususunda rehberlik etmek için kullanılır. Bu nedenle, COVID-19'un tedbirleri, yalnızca tahmini QALY maliyetini standart bir tedavinin maliyetini aşmadığında etkilidir. Ne yazık ki, uluslararası bir QALY değeri bulunmamaktadır, ancak araştırmalar salgın tedbirlerinin uygun maliyetli olmadığına dair veriler ortaya koymuştur. Miles ve diğerleri (2020), Birleşik Karalık'taki tedbir maliyetlerinin, ilgili faydalardan en az %50 oranında fazla olduğunu bildirmiştir (Miles et al., 2020). ABD'de ise, Schonberger ve diğerleri (2020), evde kalmanın ancak ayda ekstra 154.586 ölümü önleyebildiği takdirde mazur görülebileceğini ifade (Schonberger et al., 2020). Avustralya'da, Victoria Parlamentosu, kapanma maliyetlerinin 10 milyar Avustralya Doları'nı veya GSYH'nin %0,34'ünü geçmemesi durumunda, kapanma tedbirlerinin makul olacağını tahmin etmiştir (Parliament of Victoria, 2020).

QALY, bir kişinin bir yıl boyunca sağlıklı olması için devlet tarafından normal şartlarda harcanan ilaç maliyetini dikkate aldığı için insan hayatına kişisel olmayan bir şekilde değer biçme yöntemidir. Sosyal kısıtlamalar, QALY baz alınarak değerlendirilse, QALY

sosyal kısıtlamalar gereksiz ve maliyetli olarak görülür. Burada dikkat edilmesi gereken husus, VSL’de gelecekteki gelir hesaplanırken, QALY’de tedavi maliyetinin esas alınmaktadır. Bu durum, VSL ile QALY arasındaki boşluğu ve dolayısıyla maliyet-fayda analizinde bulunan farkı açıklamaktadır.

QALY, ilaç tedavisi kapsamında sadece 1 yıllık süre zarfındaki sağlığı en uygun sonuç olarak ele aldığından ve 1 yıldan daha az sağlıklı yaşam sağlayan herhangi bir ilacı yararsız veya kusurlu olarak kabul ettiğinden bazı kişiler tarafından metodolojik bir hata olarak görülür. Örnek vermek gerekirse, bir kanser ilacı, kanser hastalarının ömrünü 8 ay uzatıyorsa, QALY hesaplamalarına göre bu süre yeterli değildir ve söz konusu ilacın faydalarını azaltacaktır. Bu yönetsel sorun, düşük QALY değerleri nedeniyle bazı kanser ilaçlarının İngiliz sağlık bakım hizmetlerinde kullanımını kısıtlamıştır (Smith, 2019).

QALY yöntemine yönelik bir diğer eleştiri de insan ölümlerini insani olarak değerlendirmemesi ve bireysel farklılıkları dikkate almadığı için bunları devlet bütçesindeki bir sayı olarak kabul etmesidir. Bu nedenle, QALY, sağlık bakım hizmetlerine devasa paralar ödeyebilen gelişmiş ekonomilerde insan hayatının değerini artırırken, gelişmekte olan ve düşük gelirli ülkelerde tam tersi bir sonuca neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, engelli ve yatağa ya da tekerlekli sandalyeye bağlı kişiler daha düşük QALY değerlerine sahip olduğu için QALY, kurtarılan hayatların faydalarını genel anlamda göz ardı eder (Da et al., 2016; Smith, 2019). Bu durum, sağlıklı insanların engelli kişilerden daha değerli olduğu sonucunu ortaya koyar.

Bir başka sorun ise, QALY yöntemi devletlerin bütçenin bir kısmını sağlık hizmetlerine harcama yeteneklerine ve isteğine bağlı olduğu için biraz keyfidir ve politika yapıcıların kaprislerine bağlıdır (Smith, 2019), bu durum ise, uluslararası bir QALY yöntemi oluşturulmasını zorlaştırmaktadır.

2.2. İslam Ekonomisinin Sokağa Çıkma Kısıtlamalarına Bakışı

Yukarıda gördüğümüz gibi, geleneksel ekonomik yaklaşım, fayda- maliyet analizinde gelire (VSL) ya da tedavi maliyetlerine (QALY) dayanmaktadır. VSL'nin sokağa çıkma kısıtlamalarının daha yararlı olduğunu gösterirken, QALY'nin yaklaşımı Sokağa Çıkma Kısıtlamaların maliyetini faydasına kıyasla yüksek olduğunu göstermektedir. Politika

yapıcılar QALY yaklaşımını kullanmalı ve İsveç’de olduğu gibi sosyal kısıtlamaları en az şekilde mi uygulamalı? Ya da Yeni Zelanda ve Vietnam’da olduğu gibi VSL hesaplamalarından faydalanarak katı sokağa çıkma kısıtlamaları mı uygulamalılar? Veya insan ölümlerini parasal olarak değerlendirmek için başka bir yaklaşım mı kullanmalılar? Bu soruların cevabı, başka milletlerden ayıran milletin ahlaki prensiplerine dayanmaktadır, çünkü ahlak “doğru ve yanlış ilkelerle ilgili kavramlardır”(Merriam-Webster, n.d.).

İsteklerin yeterli derecede tatmini, ekonomik malların adil dağılımı ve ekosistemle ilgili sürdürülebilir bir üretim arasındaki denge konusunda karar vermek zorunda olduğumuz için ekonomi, bazı ekonomistler tarafından bir ahlak bilimi olarak değerlendirilir(Im, 2017) Ancak, önde gelen ekonomistler ekonominin bir ahlak bilimi olmadığını iddia etmişlerdir. Batı bilimsel metodolojisi, sosyal bilimlerde ifadelerin yanlış veya doğru olup olmadığı test edilemez için sosyal bilimleri (mitoloji, hukuk vb.) gerçek bilim olarak tanımaz ve sadece doğa bilimlerini gerçek bilim olarak kabul eder. Ekonomi, sadece neler olduğunu açıkladığı ve doğru-yanlış konusuyla ilgilenmediği için “ahlakçılığa karşı mekanizmayı” tercih eden saf pozitivist bir bilim haline gelmiştir(Alvey, 1999).

Tarihi ekonomi tartışmalarının temeline bakıldığı zaman, ekonominin ahlaki boyutu açık bir şekilde görülecektir. Adam Smith bir ahlak felsefesi profesörüydü ve en ünlü ifadesi olan "Görünmez el", ilk defa "Ulusların Zenginliği" kitabında değil, ilk kitabı "Ahlaki Duygular Kuramı"nda bahsedilmiştir(Bishop, 1995). Ancak, ekonomi tarihinde yirminci yüzyıla yaklaşıldığında, ekonomi, ideolojik farklılıklardan ayrılarak ve günümüzde olduğu gibi değerlerden bağımsız bir bilime dönüşerek “bilimselleşmek” adına ahlaki duyarlılığını kaybetmeye başlamıştır.

Bu durumun tam tersi tarafında ise İslami ekonomi yer alır ve İslami ekonomistler, aşağıdaki nedenlerden ötürü İslami ekonominin bir ahlaki bilim olduğu konusunda mutabıktır:

1. İslam, doğru ve yanlışla ilgili kuralları belirlemiştir ve bu kuralları takip eden erdemli, bunlara uymayan ise erdemsiz olarak kabul edilir. Bu nedenle İslam ekonomisi, İslam'ın ilkelerine bağlı kaldığı ve bunları kullandığı için bir ahlak bilimi olmalıdır.

2. İslami metodoloji, batılı bilimsel metodolojinin aksine doğal ve sosyal bilimler arasında ayırım yapmaz, doğru metodolojiye bağlı kaldıkları sürece bilimlerin yüzde 100 kesinlik ortaya koymasını gerektirmez. Bu nedenle, İslam düşüncesinde matematik ve fizik ne kadar bilim olarak kabul ediliyorsa mitoloji ve hukuk da aynı derecede bir bilim olarak kabul görür.

İslami ekonomi İslam dininde kökleşmiş prensiplerden dolayı ahlaki değerlerden soyutlanamaz. Bu durum, bizi pozitivist görüşlerin İslam ekonomisinin bir parçası olmadığı ve saf ekonomi bilimine ait olduğu sonucuna götürür ve bu pozitivist ekonomi görüşleri, İslami ekonominin farklı hipnozlarını⁵ test etmek için bir araç görevini görür.

Fakat geleneksel ve İslami ekonominin ahlak anlayışına yönelik yaklaşımlardaki bu farklılık bir fark yaratır mı? Marwell & Ames (1981) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, lise ve üniversite öğrencilerinin farklı durumlarda "otlakçılık"⁶ yapıp yapmayacağı tespit edilmek istenmiştir, ekonomi öğrencilerinin "otlakçılık" yapma olasılığı daha yüksek, daha az işbirlikçi ve diğer öğrencilere göre daha az katkıda buldukları görülmüştür (Marwell & Ames, 1981). Öte yandan, Zsolnai (2003) ekonomi öğrencilerinin daha az işbirlikçi olmakla birlikte, mülkiyet haklarına daha fazla saygı gösterdiklerini bildirmiştir (Zsolnai, 2003). Bu durum, ekonomistlerin öğrencilerine doğru ve yanlışla dair ahlaki ilkeleri verdikleri sonucunu gösterir.

Ekonominin bir ahlak bilimi olması gerektiğini ortaya koyan araştırmacı, bundan sonraki kısımlarda İslam ekonomisinin sokağa çıkma kısıtlamasının neden olduğu sosyo-ekonomik sorun hakkındaki cevabını açıklamaya çalışacaktır. Ancak, bu konudaki İslami görüşü daha iyi anlamak için iki soruya cevap vermemiz önemlidir:

- 1- İslam, insan hayatına parasal bir değer biçiyor mu?
- 2- İslam, yaşam ve geçim arasındaki takası kabul ediyor mu?

⁵ Bu farklılık, aynı zamanda İslami metodolojiden kaynaklıdır. Bilim, İslam anlayışında iki kategoriye ayrılır: matematik veya dilbilim gibi bir amaca aracılık eden bilimler ve mühendislik veya fıkıh gibi kendi başına bir amaç olan bilimler. Saf ekonomi bilimi, birinci kategoride yer alırken, İslam ekonomisi ise ikinci kategoridedir.

⁶ Otlakçılık (Free Ride), bir kişinin bir kamu malının sağlanmasına, o maldan faydalanmasına engel olunmayacak olursa bile, katkısının olmaması olarak tanımlanır. Otlakçılık hipotezi, söz konusu koşullar altında gönüllü olarak katkıda bulunmanın mantıksız olduğu iddiasına dayanır. (Marwell & Ames, 1981)

2.2.1. Diyet: İslam'da İnsan Hayatının Parasal Eşdeğeri

Geleneksel ekonomik yaklaşım, geliri veya tedavi maliyetini kullanarak insanın ölümüne Parasal bir değer verirken, İslam diyet yoluyla insan ölümüne parasal bir değer vermiştir.

Diyet “Arapça’da “ödemek, vermek” anlamındaki vedy kökünden türeyen diyet, İslâm hukukunda bir şahsın haksız olarak öldürülmesi, sakat bırakılması veya yaralanması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder” (Bardakoğlu, 1994). Diyetin Kuran ve sünnetten delili:

- 1- "Bir müminin diğer mümini yanlışlık dışında öldürmesi asla caiz değildir. Bir mümini yanlışlıkla öldürenin, bir mümin köleyi azad etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça, ona diyet ödemesi gerekir. Eğer o mümin, size düşman bir topluluktan ise mümin bir köleyi azad etmek gerekir. Şayet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine diyet ödemek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bulamayana, Allah tarafından tövbesinin kabulü için, ard arda iki ay oruç tutmak gerekir. Allah bilendir, Hakim'dir" (4:92)
- 2- Amr b. Hazm'ın (radıyallahü anh) babasından ve dedesinden rivâyete göre, Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem)'in Yemenlilere yazdığı mektupta farzlar, sünnetler ve diyetler yazılıydı. Mektup, Amr b. Hazm vasıtasıyla gönderilmişti ve Yemenlilere okunmuştu. Mektupta şöyle yazılıydı: (Allah'ın Peygamberi Muhammed'den Şürahbil b. Abdi Külal'e, Nuaym b. Abdi Külal'e ve Haris b. Abdi Külal'e yani (Ruayn, meafir ve hemdanlılara...) Bundan sonra, kim bir kimseyi sebepsiz yere öldürür, o da delil ile sabit olursa, o kimseye kısas uygulanır. Ancak öldürülen kimsenin velileri kısastan vazgeçer diyete razı olurlarsa, bir adamın diyeti yüz devedir. Burun tamamen kesilirse tam diyet ödenir. Dil kesmekte tam diyet gerektirir, iki dudağın kesilmesi de tam diyettir. Erkek üreme organı iki yumurtanın tahrip edilmesi de tam diyet gerektirir. Tenasül organı kesilirse tam diyet gerekir, bilek kemiği kırılırsa tam diyettir. İki göz kör edilirse tam diyettir. Bir ayak için yarım diyet gerekir. Beyin zarına varan yaralamalarda üçte bir diyet, kafayı ve karnı delecek yaralamalarda üçte bir diyet vardır. Kemikleri yerlerinden oynatan yaralamalarda on beş deve diyet vardır. Elin ve ayağın her bir parmağında onar deve diyet vardır. Dişin diyeti beş devedir. Kemiğe ulaşan yaralamalarda diyet beş devedir. Kadını öldüren erkek kısas yapılarak öldürülür.) (Al-Nesâi, 1986,v8 p57)

Hadiste görüldüğü gibi, Diyet, bir teselli olarak insan ölümüne parasal bir değer biçen bir yaklaşımdır. Diyet yalnızca ölümle sınırlı olmayıp insan hayatının devam etmesini etkileyen organlara (Çalışma yeteneğini etkileyen organlar veya üretim organları gibi) verilen zararlar için de uygulanır.

2.2.1.1. Diyet miktarı:

QALY devlet bütçesini ve VSL bireysel geliri temel alırken, Diyet tablo 4’te görüldüğü gibi insan ölümünün parasal değer biçme sürecine inanç ve cinsiyet özelliklerini katan kişisel bir değerlendirme yöntemidir.

Tablo 4: Kişisel Özelliklere Bağlı Diyet Miktarı

Özellikleri	Müslüman (erkek)	Müslüman (kadın)	Gayrimüslim (erkek)	Gayrimüslim (kadın)	Bebek	
Diyet Miktarı	100 Deve	50 Deve	50 Deve	25 Deve	Eğer anne karnında öldüyse 20 deve.	Eğer rahimden canlı çıktıysa ve öldüyse, diyet miktarı yetişkinlerle aynıdır.

(Al-Tayar et al., 2011)

Kişisel özelliklere bağlı olarak diyetteki farklılaşma aşağıdaki delillere dayanmaktadır:

1- Gayrimüslimler⁷:

- a. Çünkü Müslümanlar ve gayrimüslimler Allah için eşit değildir “Yoksa, inanıp yararlı iş işleyenleri, yeryüzünde, bozguncular gibi mi tutarız? Yoksa, Allah'a karşı gelmekten sakınanları yoldan çıkanlar gibi mi tutarız?” (38:28), bu ayet İslam dinine göre, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında farkın olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷ İmam Abu Ebu Hanife, hem özgürlüğün hem de insanlığın özelliklerini paylaştıkları için Müslümanların ve gayrimüslimlerin kefaretinin aynı olduğunu belirtmiştir (Al-Kasani, 1986)

- b. “Bize Mutarrıf tahdıs etti ki, kendilerine Âmir eş-Şa'bî, Ebû Cuhayfe'den tahdıs etmiştir. O şöyle demiştir: Ben, Alî ibn Ebî Tâlib'e: — Allah'ın Kitâbı'nda bulunandan başka yanınızda vahiyden bir şey var mıdır? diye sordum. Alî (radiyallahü anh): — Hayır yoktur. Taneyi toprak içinde yaran ve insanı yaratan Allah'a yemîn ederim ki, benim bildiğim şey, ancak Allah'ın Kur'ân'daki hükümleri anlama hususunda insana ihsan etmekte olduğu anlama kabiliyetidir. Bir de (kılıcının kınındaki şeyi işaret ederek) şu sahîfede yazılı olan hükümlerdir, dedi. Ben: — Bu sahîfedeki hükümler nedir? dedim. Alî: — Bu sahîfede maktulün diyeti, esîrin kurtarılması ve bir kâfire mukaabil bir müslümânın öldürülmeyeceği hükümleri vardır, dedi.”(Al-Bukhari, 2001,v1 p33)
- c. Peygamber böyle buyurdu: “Muâhidin (zimmî) diyeti, hür (Müslümanın) diyetinin yarısıdır.”.(Ebû Dâvûd, 2010,v4 p194)

2- Kadınlar konusunda, alimler iki gruba ayrılır:

- a. Kadınların diyetin erkeğin diyetin yarısı olduğunu dört Sünni ekol kabul eder. Bunların delilleri şunlardır:
- i. Bu görüş Hz. Ömer ,Hz. Ali, İbn - Mes'ud ve Zeyd Bin Sabit'in görüşüdür. (Al-Kasani, 1986)
- ii. Erkeklerle düşen maddi yükler, eşleri, aileleri ve akrabaları için harcamak zorunda olduklarından daha ağırdır, bu nedenle bir erkeğin ölümü aileyi, bir kadının ölümünden daha fazla etkileyebilir (İbn Qayyim Al-Jawziyya, 1991).
- b. Erkek Diyetini kadın Diyetine eşit görenler İbni Uleyye⁸, El-Esam⁹ ve bir dizi modern alimdir¹⁰, gösterdikleri kanıtları şunlardır:

⁸ Abu Bishr Isma'il ibn İbrahim ibn Muqsim, Kufa şehrinde hadis ve fıkıh konusunda uzmanlaşmış büyük bir alim, anne adı Ulayya'nın oğlu olarak bilinir (Al-Zehebî, 1985)

⁹ Abu-l-Abbàs Mohammed İbn Yakoub ibn Yusuf, Nişapurlu büyük bir hadis alimi, hadisi işitme yolculuğunu bitirdikten sonra işitme duyusunu kaybetmesi nedeniyle “sağır” (el - Assam) takma adı verilmiştir kendisine (Al-Zehebî, 1985)

¹⁰ Abbas Şoman (Shoman, 2019), Muhammed abu zehra (Abu Zahra, 1998), Muhammed el gazali (M. Al-Ghazali, n.d.)ve Dr. Yusuf Al-Qaradawi (Al-Qaradawi, 2007) .

- i. Kadınların diyetinin erkeklerin yarısının olduğu söyleyenler, sadece maliyet açısına bakıp insanlığın ve suçun caydırıcı yönlerine bakmaktadırlar (Abu Zahra, 1998).
- ii. Allah, erkek ve kadınlara suçlarda aynı cezayı da vermiştir (Zina ve Hırsızlık) (Shoman, 2019)
- iii. Delil olan Ayet, kadınlar ve erkekler arasında ayırım yapmamaktadır (Shoman, 2019)

2.2.1.2. Modern Zamanlarda Diyet Hesaplamaları

Diyet hesabının ana birimi develer iken, diğer âlimler altın ve gümüş sikkeler ilave etmişlerdir¹¹, bu ilave Hz. Ömer Bin Hattab'ın dediği hükmünden kaynaklanmaktadır, “Biliyorsunuz ki deve pahalandı... dedi. Ömer diyeti altın sahipleri için bin dinar, gümüş sahipleri için on iki bin dirhem, sığır sahipleri için iki yüz sığır, koyun sahipleri için iki bin koyun, elbise sahipleri için de iki yüz elbise olarak tespit etti. Zimmîlerin diyetini olduğu gibi bıraktı, normal diyetle yaptığı gibi onu yükseltmedi.” (Ebû Dâvûd, 2010, v4 p184)

Bu nedenle, akademisyenler modern diyet hesaplamalarının konusundaki ikiye ayrılmış durumdadırlar:

- 1- Develer temeldir, bu nedenle develerin değerine göre diyet değeri hesaplanır. Develer aynı ülkede mevcut değilse, deve içeren en yakın ülkede deve fiyatları esas alınır, o ülkenin değerlendirmesine göre diyet hesaplanır. (Jordan Board of Iftaa, 2009).
- 2- Deve, altın ve gümüş hepsi diyet hesapları için geçerli dayanaklardır, bu nedenle Hz. Ömer hükmünde belirtilen miktarları kullanıp, altın ve gümüşün modern gün değerlerine dayanarak diyet hesaplanabilir (Afanah, 2014).

Yukarıda ortaya konulan yaklaşımların güncel bir değer hesaplama için sorunlar içerdiği dikkate alınarak eleştiriler olabilir. Bu nedenle daha güncel ölçüm yöntemlerinin

¹¹ Diğerleri, hesaplama temeli olarak 200 inek veya 1000 koyun veya 200 kıyafet ekledi. Bunların hepsi Hz. Ömer tahminlerine dayanmaktadır (Al-Tayar et al., 2011)

kullanılmasının daha faydalı olacağı ifade edilebilir. Bugün diyeti hesaplamak için gelir veya VLS gibi başka bir birim kullanılmalıdır. Ancak bu eleştirilerde üç ana problem içermektedir:

- 1- Gelir temelli diyet hesaplamalarının dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan Müslümanlar arasında farklılaşacağı için Müslümanlar arasındaki eşitliğini göz ardı edildiğine dikkat çekilmektedir.
- 2- Diyetin özelliğine aykırıdır. Gelir temelli diyet hesaplamaları, yüksek gelirli ülkelerin İslam dünyasının dışında olması nedeniyle Müslümanlara karşı gayrimüslimleri destekleyecektir. Allah şöyle buyurdu: “Yoksa, kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve diriliklerinde kendilerini, inanıp yararlı iş işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar? Ne kötü hüküm veriyorlar!” (45:21)
- 3- Allah'ın amaçlarına uymayabilir, bunun nedeni diyet kanunlarının hukuki nedensiz (illetiz) olmasıdır, bazı İslam kanunlarında sarhoş edici olması nedeni ile alkol yasağı gibi bir illet varken, bazı kanunlar Allah'ın emrine dayanmakta ve hukuki bir neden (illet) olmaksızın bulunmaktadır. Örneğin namaz sayısı günde beş ve evli olmayanlar için zina cezası 80 kırbaştır, bu kanunlar illetin olmaması nedeniyle değiştirilemez, bunlara ne eklenir ne azaltılır. Allah'ın diyeti neden 100 deveye hükmettiğinin bilinmediği için diyet hesaplamaları değiştirilmez.

2.2.2. Yaşamı Sürdürmek ile Geçimi Temin Etme Arasındaki Değiş – Tokuş (Trade off) Kararı Hakkında İslam Dinin Yaklaşımı

Konveksiyonel İktisatta olduğu gibi İslam'da da insan hayatının (ölümünün) parasal değerinin varlığı analiz edildikten sonra, bu başlık altında İslam'ın hayatta kalma ile ekonomik geçimi temin etme arasındaki değiş–tokuşu niteliğine ilişkin sorulara hakkında sorulara cevap aranacaktır. Bu değiş-tokuş anlaşılması için İslam'ın yüce amaçlarına (*Makāsidi'ş-Şerîa- مقاصد الشريعة*) öncelikle bakılması gerekmektedir. İslam'ın yüce amaçları tüm İslam hükümlerinin kalbinde yatar. Bu nedenle, bu amaçlar İslam ekonomisi adına yapılacak analizlerin esas dayanağını oluşturması icap eder.

2.2.2.1. Makasid'in Tanımı

“Sözlükte “bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek” anlamındaki kasd kökünden türeyen ve “niyet, amaç” gibi manalarda kullanılan maksid kelimesinin çoğulu olan makāsıd”(Sinanoğlu, 2003), İslam edebiyatında şöyle tanımlanır:

- 1- “Din, daha dar anlamıyla “dinî bildirim dayalı amelî hükümler” manasındaki şeriat kelimesiyle birlikte kullanıldığında “dinin gayeleri” ya da “naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri” anlamına gelmektedir. Bu kavramın daha çok İslâm hukukçularınca ele alınması ikinci mananın öne çıkmasına sebep olmuş, hatta zamanla fikhî hükümlerin gayelerini, yani gerek naslarda açıkça belirtilmiş gerekse içtihat yoluyla ulaşılmış dinî-hukukî düzenlemelere hâkim olan amaç unsurunu ifade eden bir tabir haline gelmiştir. Fıkıh literatürünü oluşturan değişik eser türlerinde ve özellikle usul eserlerinde “makāsıdü’ş-şerîa, makāsıdü’ş-şâri‘, makāsıdü’t-teşrî‘, el-makāsıdü’ş-şer‘iyye” gibi tamlamalarla ifade edilen makāsıd düşüncesinin çağdaş bazı çalışmalarda “ehdâfü’ş-şerîa, rûhu’ş-şerîa” gibi tabirlerle de ele alındığı görülmektedir”(Sinanoğlu, 2003).
- 2- İbadet edenlerin faydalarını gerçekleştiren amaçlar (Al-Raysuni, 1995).
- 3- Yasama organının (الشارع) yargılarının tümünde veya çoğunda yer alan yasamanın gözlemlenen anlamları ve bilgelikleri (Ibn Ashur, 2004),
- 4- Yasama organının her bir kanununa ve emre yerleştirdiği amaçlar ve sırlar (Al-farsi, 1993),
- 5- İbadet edenlerin menfaatlerini sağlayan genel ve özel kanunlarında yasama organının dikkate aldığı anlam ve hikmetleri (Al-Youbi, 1998) şeklinde tanımlanmaktadır.

2.2.2.2. Makasid'in Varlığı

İslam alimleri, Makasid kavramı veya Allah'ın zorunlu olarak bir sebepten dolayı yasa yada emir çıkardığı düşüncesi konusunda ikiye ayrılırlar (Al-Youbi, 1998):

- 1- (Eş'Ariyye ve Zâhiriyye): Allah'ın kanunlarının akla değil, yaratıcının saf iradesine dayandığını, çünkü Allah'ın herhangi bir kısıtlama olmaksızın ve dilediği gibi davranması için bir nedene “ihtiyacı” olmadığını ön görmektedir (Ibn hazm, 1983). Yine de Allah'ın kanunlarının hikmet ve akıl içerdiği konusunda

hemfikir olduklarını, ancak bunu Allah'ın kanunlarının temel nedeni olarak görmediklerini ifade etmektedirler (Al-Youbi, 1998).

2- İkinci görüş, Allah'ın kanunlarının akıl ve hikmete dayandığını gören İslam âlimlerinin (Ehlisunnat ve Mu'tezile) çoğunluğuna aittir. Kanıtları:

- a. Allah'ın kanununun hem bu dünyada hem de ahirette insanların menfaatlerini gerçekleştirmeye matuf olduğu. (Al-Youbi, 1998)
- b. Allah, kullarına fayda sağlamayacak bir şeyi yasalaştırsaydı, merhametli olmazdı, çünkü merhamet, ibadet edenlerin menfaatini içerir (Al-Youbi, 1998).
- c. Allah, bizleri kanunlarında yer alan bazı hikmet ve anlamlara doğru yönlendirmiştir, örneğin:
 - i. “Şeytan şüphesiz içki ve kumar yüzünden aranıza düşmanlık ve kin sokmak ve sizi Allah'ı anmaktan, namazdan alıkoymak ister. Artık bunlardan vazgeçersiniz değil mi?” (5:91)
 - ii. “Kitap'tan sana vahyolunanı oku; namaz kıl, muhakkak ki namaz hayasızlıktan ve fenalıktan alıkoymak; Allah'ı anmak en büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı bilir” (29:45)
 - iii. “Ey akıl sahipleri! kısısta sizin için hayat vardır. Artık, Allah'a karşı gelmekten sakınırsınız” (2:179)
- d. “Doğrusu bu Kuran en doğru yola götürür ve yararlı iş yapan müminlere büyük ecir olduğunu, ahirete inanmayanlara can yakıcı bir azap hazırladığımızı müjdeler.” (17:9), Dolayısıyla Kur'an doğru yola götürürse o zaman onun emirleri ibadet edenin menfaatine olanı da içermektedir.
- e. “Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir” (16:90), İşte bu âyette Allah insanlara iyiliği emreder, onları kötülükten, fenalıktan ve fesattan meneder (İbn 'Abd Al-Salam, 1991).

- f. Yararı olmayan yasama, amaçsız bir eylem, Allah "Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları oyun olsun diye yaratmadık" (44:38) der.

2.2.2.3.Makasid Türleri

Alimlerin padişahı "El-iz bin Abdüselam" İslami Makasid'in aslında iki kategori altında yattığını görürken: Fayda sağlamak ve faydasızlığı önlemek (ibn 'Abd Al-Salam, 1991), çoğu alimler Makasid'i farklı kategorilere, esas olarak Makasid'in kapsamlılığına ve korunan çıkarların türüne göre böler:

1- Kapsamlı Makasid

- a. Genel Makasid: şeriatın kanununun tamamında veya çoğunda koruduğu çıkarlar, örneğin beş zarûriyyât korunması (hayat (can), nesil (nesep, ırz), akıl, mal ve din), kamu menfaati getirilmesi, anlaşmazlığın önlenmesi ve zorlukların hafifletilmesi gibi (Al-Raysuni, 2010; Al-Youbi, 1998).
- b. Özel Makasid: Miras kanunu, İslami sözleşmeler ve diğerleri gibi belirli bir kanun türüyle ilgili bilgelik ve menfaatler (Al-Raysuni, 2010).
- c. Kısmi Makasid: Tek bir emir ile ilgili olanlar, örneğin evlilikteki çeyiznin amacı karı ve koca arasında uyum sağlamak ve gelecekteki anlaşmazlıkları önlemek için bir sözleşmeyi onaylamak gibi (Al-Raysuni, 2010).

2- Korunan Menfaatlere Göre Makasid

- a. Zarûriyyât: onlar olmadan bu hayatta ve ahirette başarının gerçekleşmeyeceği faydalardır (Cuma, 2010), şeriatın koruduğu ve gözettiği beş temel zarûriyyât şunlardır:
 - i. **Din:** İslam'ın korunması demektir, çünkü onsuz hem bu hayat hem de ahiret bozulur, Allah "Eğer gerçek onların heveslerine uysaydı, gökler, yer ve onlarda bulunanlar bozulup giderdi. Onlara, kendilerine öğüt veren bir şey getirdik; onlar ise

öğütlerinden yüz çevirirler "(23:71) dedi. Din farklı yöntemlerle korunur (Al-Youbi, 1998):

1. İslam'ın emirlerine uymak ve onu hayatımızda uygulamak.
2. İslam'ı vaaz etmek ve insanları İslam'a geçmeye çağırmak.
3. İslam'ı öğütlemekten alıkoyanlarla ve onu yeryüzünden silmek isteyenlerle savaşmak.
4. İslami ilkelerin raydan çıkmasını ve yanlış yorumlanmasını önlemek.

ii. **Hayat (Can):** Burada sadece Müslümanların, cizye ödeyenlerin veya İslam milletiyle sözleşme (Aman) yapanların korunmasını kastediyoruz. Bu, düşman olanları, İslam'ı terk edenleri ve idamı hak eden suçları işleyenleri kapsamaz (Al-Nawawī, 1991). İslam kanununda insan hayatı şu yollarla korunmaktadır (Al-Youbi, 1998):

1. İnsan hayatına saldırının yasaklanması ve caydırıcı kanunların yasalaştırılması
2. Katilin affedilmesine izin vermek
3. Zorunlu zamanlarda haram ürünlerin tüketilmesine izin verilmesi

iii. **Akıl:** Akıl İslam'daki yükümlülüklerin temelidir, peygamber (SAV) "Kalem üç kişiye kaldırıldı: çocuktan ergenliğe ulaşana kadar, uyuyan uyanana kadar ve kişinin delilikten akıl sağlığına kavuşana kadar " dedi. (Ibn Hanbal, 2001, v.5 p.254). İslam, akli şöyle korudu (Al-Youbi, 1998):

1. Alkol ve uyuşturucu gibi zihni inciten ve bozan her şeyi yasaklamak ve yasalar yapmak, onu yayan ve kullananları cezalandırmak
 2. Zihni manevi bozulmadan veya kötü kullanımdan korumak, örneğin zihnin Allah'ın yarattıklarına bakmasını engellemek:
- iv. **Nesil (nesep, ırz):** Nesil burada, genel olarak olduğu gibi insan türü ve özellikle de Müslümanların türü korunması olarak kastedilmektedir, bunun başka anlamı, soyun saflığının evlilik dışı ilişkilerden korunmasıdır, İslam, şu yoluyla nesil korunmuştur (Al-Youbi, 1998):
1. Evliliği bir ibadet şekli haline getirmesi.
 2. Üreme organlarının felç edilmesinin ve tıbbi zorunluluk olmaksızın kürtajın yasaklanması.
 3. Evlilik öncesi cinsel ilişki yasaklanması.
- v. **Mal:** Mal aslında yukarıda belirtilenlere fayda sağlayan bir hizmetkârken, alimler malı beş temel unsurdan biri olarak saydılar, bunun nedeni, mal olmadan yukarıdaki zarûriyyât'ın hepsinin elde edilemeyeceği düşüncesidir, çünkü mal olmadan İslam korunamaz ve günlük yaşam sürdürülemez. Bu nedenle İslam malı şu şekilde korudu (Al-Youbi, 1998):
1. Çalışmayı teşvik etti, onu bir ibadet türü olarak saydı
 2. Mülkiyete karşı her türlü saldırının yasaklanması ve caydırıcı yasaların yasalaştırılması
 3. Paranın kötüye kullanılmasının yasaklanması
 4. Belgelendirilecek sipariş sözleşmeleri / belgelendirilecek sözleşmelerin verilmesi

b. Hâciyât

Hâciyât: “zaruret derecesinde olmamakla birlikte ferdî ve içtimâî hayatın düzenli biçimde yürümesini sağlayan, karşılanmaması zorluk, huzursuzluk ve sıkıntıya sebebiyet veren faydalardır” (Sinanoğlu, 2003), hâciyât örnekleri (Al-Youbi, 1998; Cuma, 2010):

- i. Ruhsatlar¹²: “İkrah altında veya ıztırar halinde şarap içmenin veya murdar hayvan etini yemenin mubah hale gelmesi ve sefer halinde dört rek‘atlı namazların kısaltılması” (Dönmez, 2008)
- ii. İslami sözleşmelerde: İslam, birçok sözleşme türüne izin verdi, bazı sözleşmeler, var olmayan bir şeyi satma yasağından “Selem ve İstisna” gibi bazı akitler istisna olarak tutuldu.

c. Tahsîniyyât

Tahsîniyyât: “ahlâkî erdemlerin geliştirilmesi, görgü kurallarına uyulması vb. yollarla sağlanan, zaruret ve ihtiyaç derecesine ulaşmamakla birlikte hayatı kolaylaştıran ve güzelleştiren faydaları ifade eder” (Sinanoğlu, 2003), tahsîniyyât örnekleri (Al-Shatibi, 1997; Al-Youbi, 1998):

- i. En iyi kıyafetleri giyme ve parfüm kullanma
- ii. İnsanlara ve hayvanlara karşı nazik davranışlar
- iii. Tabağın ortasından ziyade yanlardan yemek ve sağ elle yemek gibi yemek görgü kuralları
- iv. Kölenin azat edilmesi

Bu menfaatlerin en önemlisi, yokluğunda hayatın sürdürülemediği Zarûriyyât olup, bunu İslam’ın inananların hayatını kolaylaştırmak için çaba gösterdiği, yokluğunda hayatın zorlukla da olsa devam ettiği Hâciyât takip eder ve son olarak, insan hayatını kolaylaştıran ancak yokluğunda herhangi bir zorlukla karşılaşılmayan Tahsîniyyât gelir. Beş Zaruri hususun başında yaradılışın amacı olan din gelir ve bunu hayat, akıl, insan hayatının devamını sağlayan nesil ve son olarak mal takip eder. Mal, beş Zaruri husus arasında en

¹² “Sözlükte “kolaylık” anlamına gelen ruhsat kelimesi, fıkıh usulü terimi olarak şer‘an geçerli mazeretlere binaen normal durumlara ait aslî hükmün (azîmet) gereğine uymamayı meşrû hale getiren, kolaylaştırma esasına dayalı geçici hükmü ifade eder”(Dönmez, 2008)

az değerli olanıdır. Mal, camiler inşa ederek ve İslam'ın savunmasını destekleyerek dine yardımcı olmak için kullanılır, aynı zamanda barınak ve yiyecek insanda olmayacağı için insan yaşamının temelidir. Mal, ayrıca bilgiye erişimi kolaylaştırarak akli da destekler ve son olarak insanların evlenmelerini sağlayarak neslin devam etmesine yardımcı olur. Dolayısıyla Mal, diğer dört Zaruri hususun sadece bir hizmetçisidir, çünkü Mal olmadan diğer dört Zaruri husus olmaz, ama onlarsız Mal bir anlam ifade etmez.

2.2.2.4. Makasid ve Yaşamlar ile Geçim Arasındaki Takas

Makasid teorisine göre bir Müslümanın hayatını kurtarmak ve mülküne zarar vermek veya mülkünü korumak için bir Müslümanın hayatına son vermek arasında bir seçim yapılması gerekse, hayatın korunması önceliklidir (Al-Shatibi, 1997). Buna diğer insanların mülkleri de dahildir; örneğin, biri açlıktan ölmek üzereyken başkalarına ait yiyecekleri bulduğu takdirde, onu yeme hakkına sahiptir ve mal sahibi- aynı durumda olmadığı sürece- bunu vermelidir. Sahibi yemeği ona vermeyi reddederse, o zaman yemek sahibiyle bunun için savaşa hakkına sahiptir ve eğer aç kişi sahibini kazara öldürürse, hakkı için savaşmış olduğundan diyet ödemez (Al-Nawawī, 1970). Dolayısıyla, İslam'a göre ekonominin bozulması karşısında bir insanın hayatını kurtarmak tercih edilir. Bunun nedeni, servetin beş Zarûriyyât'tan en az önemli olanı olmasıdır, çünkü Mal diğer dört Zarûriyyât için sadece bir hizmetkârdır ve onları korumakla yükümlüdür, eğer diğer dört (din, can, akıl, nesep) zarûriyyât'tan biri kaybedilirse, asla geri kazanılamaz. Ancak mal her zaman yeniden elde edilebilir. Bu ilke, Hz. Ömer Bin Hattab'ın (MS 584-644) Arap Yarımadası'nda büyük bir kuraklık gelip 9 ay boyunca devam ettiği zamanki eyleminde görülmektedir. İslam'ın İkinci Halifesi, eğer kuraklık uzarsa, her hanenin kaynaklarını alıp yiyecek bulamayanlara ikiye böleceğini, çünkü insanların yarı yarıya dolu mideyle ölmeyeceğini söyledi (Ibn Sa'd, 1990). Ancak İslam'daki beş zarûriyyât mutlak değildir, çünkü zarûriyyât "belli bir seviyede uygulanması" kuralına tabidir ("الضرورات تقدر بقدرها") (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 2010). Dolayısıyla, Kısmi sokağa çıkma kısıtlamalarının işe yarayacak olması durumunda, tam kapanmalar meşru değildir. Öte yandan, tam kapanmadan kaynaklanan zarar virüsün neden olduğu ölüm oranını aşmadığı sürece hayatların kurtarılması için tam kapanma şartsa, kısmi kapanma meşru değildir (örn, daha fazla insan açlıktan ölecek veya ülke zayıflayacak ve yabancı saldırılarına maruz kalacak).

Sonuç olarak, İslam'da insan hayatına gelince hiçbir fayda-maliyet analizi yoktur, çünkü İslam'da insan hayatının parasal bir değeri varken (Diyet), Hz. Peygamber, dünyanın yıkılmasının Allah katında inanan bir kişinin suçsuz yere öldürülmesinden daha az önemli olduğunu belirtmiştir (İbn Majah, n.d.). Bu nedenle, İslam'da herhangi bir gerçek maliyet-fayda analizi varsa, kaybedilen insan hayatı ile saf parasal değerler arasında değil, kaybedilen insan hayatının daha düşük veya daha yüksek olduğu senaryolar arasındadır. İslam ülkeleri sokağa çıkma kısıtlamalarını dayatmalı ve virüsü kontrol altına almak için izleme ve çevreleme planlarını kolaylaştırmalıdır. Lowy Enstitüsü'ne (2021) göre, bu tavsiyelerin etkililiği gerçek hayatta görülüyor, salgın sırasında ortaya çıkan en iyi ülkeler (Butan, Yeni Zelanda, Tayvan, Tayland ve Kıbrıs) erken sokağa çıkma kısıtlamalarını uygulayan ve yoğun bir şekilde izlenen ülkelerdi. Sondaki ise (Peru, Meksika, Kolombiya, Arjantin ve Ekvador)¹³ sokağa çıkma kısıtlamalarını erken uygulamayan veya test ve izleme eksikliği olan ülkelerdi. (Lowy Institute, 2021)

BÖLÜM 3: COVID 19 NEDEN OLDUĞU EKONOMİK SORUNLAR VE BU SORUNLARLA MÜCADELE İÇİN BAŞVURULAN POLİTİKA SEÇENEKLERİ

COVID 19 sağlık sorunu dışında neden olduğu en önemli sorunların başında ekonomik sorunlar gelmektedir. Başta artan sağlık giderleri olmak üzere, kamu harcamalarının arttığı, buna karşın kapanan ve daralan ekonomiler nedeni ile kamunun vergi gelirleri azalması kamu açıklarının yükselmesine neden oldu. Böylesi bir manzara karşısında büyük ölçüde bütün ülkeler, kamu borçlanması ve para politikalarına başvurmak durumunda kaldılar. Bu bölümde salgının ekonomi üzerindeki etkiler ve çözüm için geliştirilen politika seçenekleri analiz edilecektir.

3.1.COVID 19'un Ekonomi Üzerine Etkisi

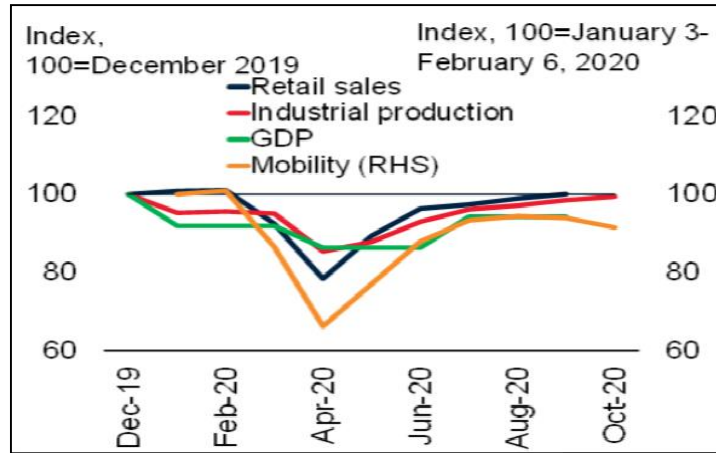
COVID-19 salgınının neden olduğu sağlık sorunu dışında hükümetlere yüklediği diğer önemli bir sorun ise ekonomik niteliktedir. Sokağa çıkma kısıtlaması ve sosyal mesafe talimatları nedeniyle ekonomi durmuş, bu da daha düşük vergi gelirine yol

¹³ Bu ülkelerden bazıları erken tecrit uygularken, tecrit uygulaması virüsün viral hale gelmesine yol açan döngülerle doluydu, örneğin Peru'nun yeterli test kitleri yoktu (Taylor, 2021) ve Kolombiya, hareketliliği azaltmada etkisiz olduğu kanıtlanan cinsiyet veya kimlik numarasına dayalı tecrit uyguladı (Heroy, 2021)

açmıştır, diğer taraftan, sağlık müdahalesinin iyileştirilmesi ve sosyal koruma sorununun ele alınması daha yüksek bir harcamaya yol açmıştır. Bu sorun, dünya borcunun daha önce hiç görülmemiş yüksek seviyelere ulaştığı bir zamanda ortaya çıkmıştır.

3.1.1. Bütçe Açığı ve Artan Borç Sorunu

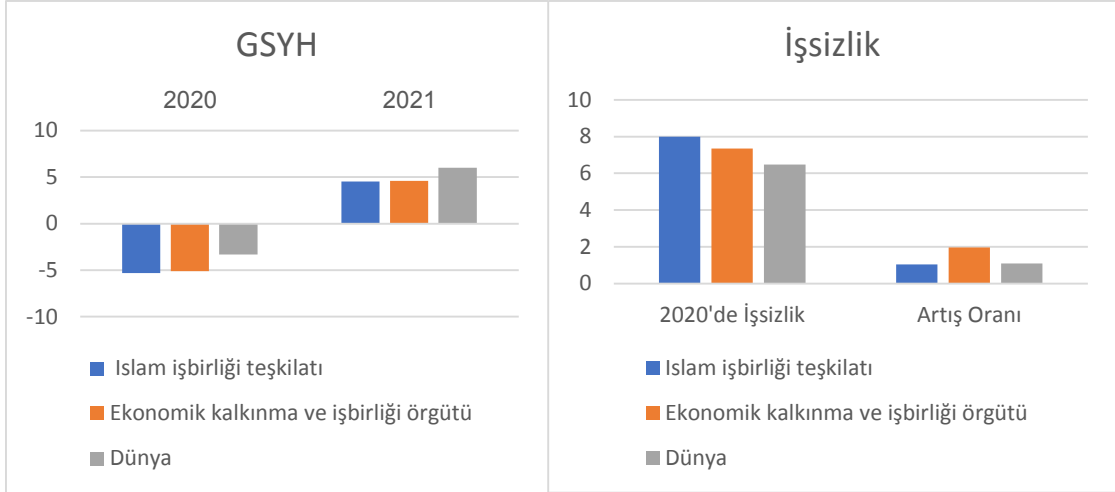
IMF'ye göre dünya ekonomisi 2020 yılında %3,3 küçülmüştür, 2021 ve 2022'de sırasıyla 4.4 ve 6 oranında toparlanması beklenmektedir (IMF, 2021b), bu küçülmenin nedeni bir dizi küresel ekonomik faaliyetin engellenmesidir, Grafik 15'te salgın başladığı zaman Nisan 2020'de hareketliliğin, yatırımın ve üretimin nasıl ciddi şekilde azaldığını göstermektedir. Bu durum, küresel ticarete %5,3 (WTO, 2021) düşüş ve küresel işsizlikte %1,1 artışa (International Labour Organization, 2020b) neden olmuştur.



Grafik 16: Küresel Ekonomik Göstergeler

(World bank, 2021)

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) bünyesindeki ülkeler, OECD ülkeleri kadar ağır darbe almıştır. Libya, GSYH'de %-59,7'lik bir düşüşle en çok etkilenen ülke olmuştur, ancak 2021'de %131 büyüme ile en hızlı yükselme beklenen ülkedir. İşsizliğe bakıldığında, İİT ülkelerinin işsizlik oranı dünyadaki işsizlik oranına yakın bir artış yaşarken, OECD işsizlik oranı daha yüksek bir artış yaşamıştır. Yine de İİT ülkeleri, Grafik 17'da görüldüğü gibi OECD ve dünya ile karşılaştırıldığında daha yüksek işsizlik seviyeleri ile mücadele etmektedir.

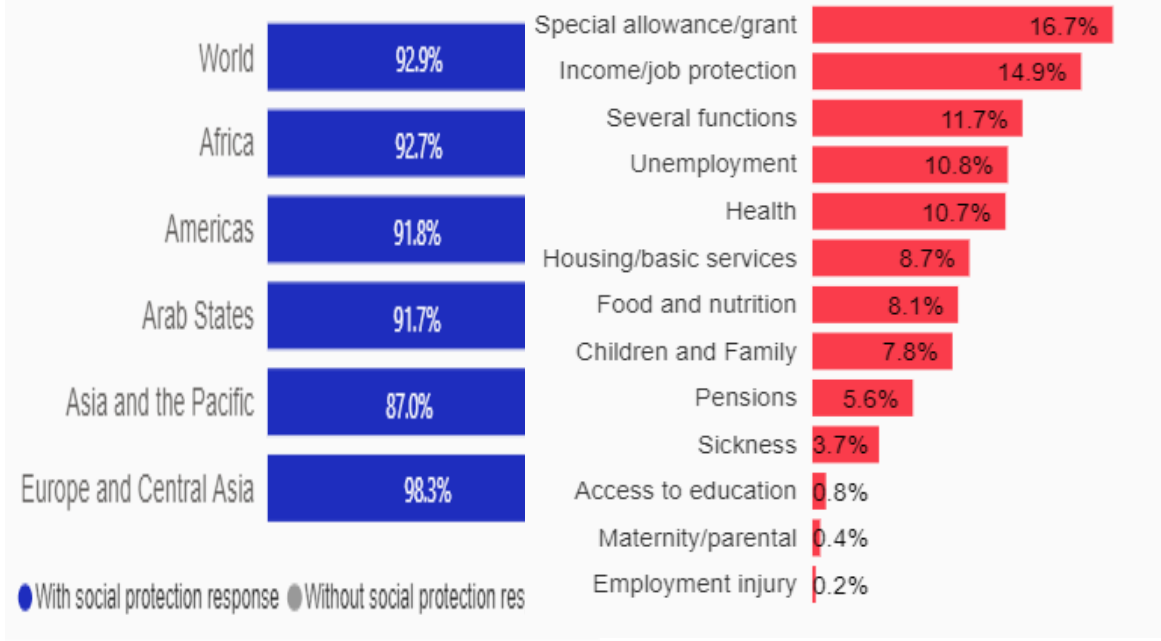


Grafik 17: İİT, OECD¹⁴ Ülkelerinde ve Küresel Olarak GSYH ve İşsizlik

Kaynak: IMF ve Dünya Bankası

Krizin etkilerini dengelemek için dünya çapında birçok ülke sosyal yardım programları sunmuş veya bunları genişletmiştir, bu programların çoğu hibe ve iş koruması şeklindedir. Kasım 2020 sonuna kadar yaklaşık 209 ülke 1622 sosyal koruma önlemi (International Labour Organization, 2020d), bu programlar idari maliyet olarak 49.6 milyar dolar dâhil, 1.040 milyar dolara mal olmuştur (Durán-Valverde et al., 2020).

¹⁴OECD Ülkeleri: Avusturya, Avustralya, Belçika, Kanada, Şili, Kolombiya, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Kore, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri.



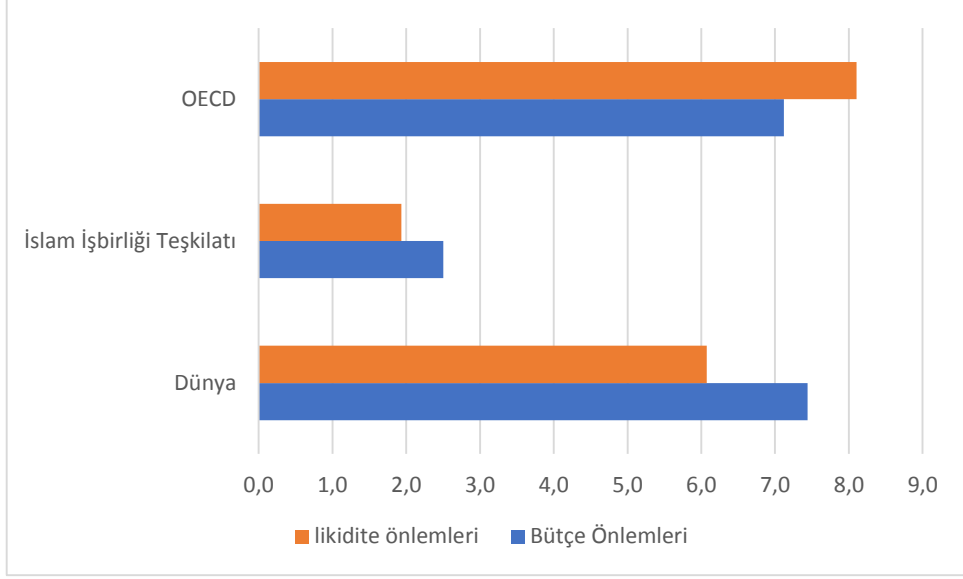
Grafik 18: Dünyada Önlemlerin Bölgeye ve İşleve Göre Dağılımı

(International Labour Organization, 2020d)

Bu Uygulanan maliye politikaları iki ana kategoriye ayrılabilir:

1. Harcamaları artırma veya vergi erteleme ve vergi indirimleri gibi bütçe önlemleri.
2. Kredi verme, kredi garantisi ve sermaye takviyesi gibi likidite önlemleri.

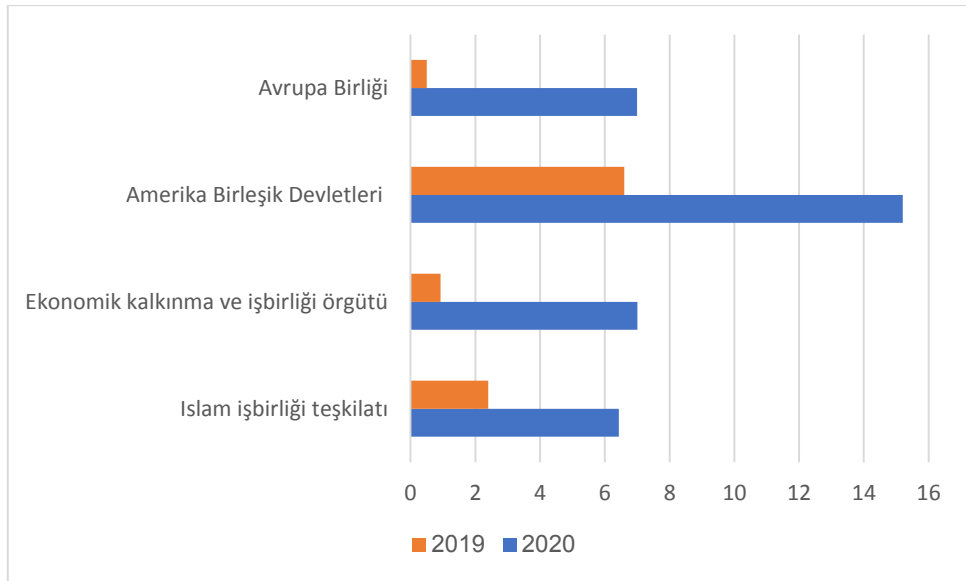
Grafik 19’da görüldüğü gibi, İİT ülkeleri, sadece OECD’nin değil, dünya ortalamasının da gerisinde kalarak, krize mali açıdan müdahale etme konusunda en az yeterliliğe sahip olan ülkelerdir.



Grafik 19: İT, OECD, Ülkelerinde ve Küresel Olarak Uygulanan Maliye Politikalarının GSYH'ye Oranı

(IMF, 2021a)

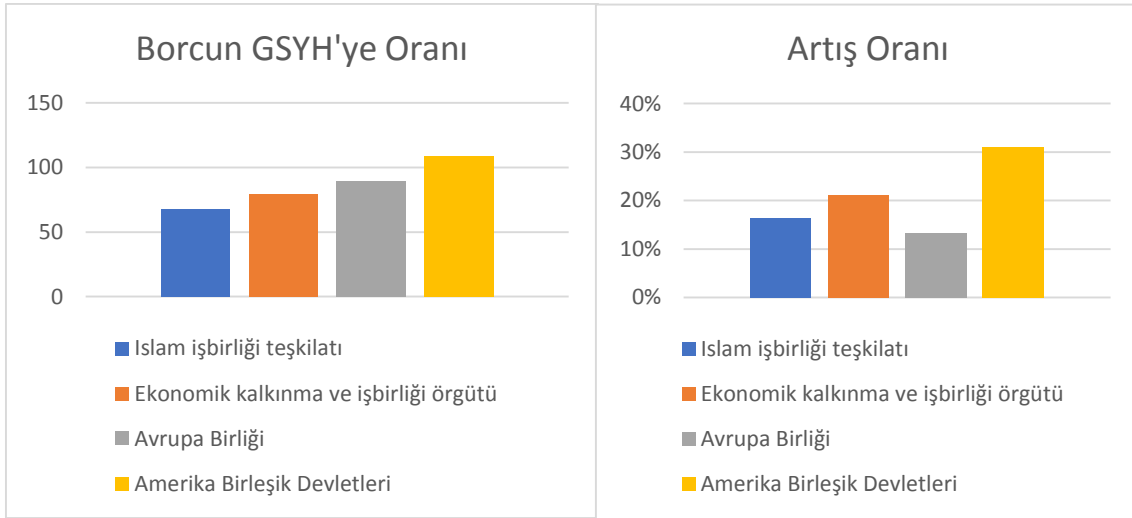
Ekonomi faaliyetlerindeki düşüş ile koruma ve sağlık programlarındaki artış, mali açığın artmasına neden olmuştur. Grafik 20'de görüldüğü gibi, 2020 yılında bütçe dengesi açıkları katlanarak artarken, İT'ndeki açıklar diğer ülkeler kadar artmamıştır. Ancak İT'nin AB ve OECD ülkelerine kıyasla zaten yüksek bütçe açıkları vardır. İT ülkelerinin çoğunda bu açıklar iç ve dış borç finansmanı ile karşılanacağı öngörülmektedir (IMF, 2021c).



Grafik 20: Hükümetlerin 2019 ve 2020 Yıllarındaki Bütçe Açıkları

Kaynak: IMF, Dünya Bankası, Afrika kalkınma bankası grubu, maliye bakanlıkları ve haber kaynakları

Bu bütçe açıklarındaki artış, küresel borcun yükselmesinde görülebilir, Küresel borç 2008'deki mali krizden bu yana sürekli yükselmektedir. 2018'den itibaren tahvil ihracı ve kamu borçlanmasındaki artış nedeniyle dünya borcu %50 artmıştır (Tiftik et al., 2019). 2008'deki mali kriz ve COVID-19 krizini karşılaştırdığımızda, 2008 mali krizin yıllarında (2008-2009) dünya borcunun GSYH'ye oranı %10 ve %15 artmış, 2020 yılında borcun GSYH'ye oranı borç ihracı ve yardım paketleri nedeniyle %35 artmıştır (Jones, 2020). Grafik 21, ABD'nin 2020'de borçlanması en hızlı büyüyen ülke olduğunu, AB, OECD ve İİT ülkelerinin de takip ettiğini göstermektedir.

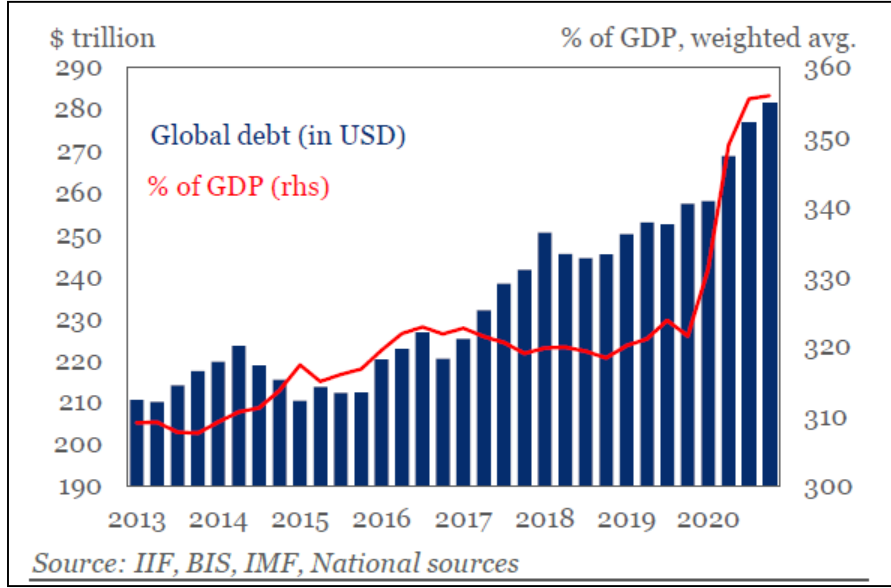


Grafik 21: İİT, OECD, AB, ABD Ülkelerinde ve Küresel Olarak Borcun GSYH'ye Oranı

(Ventura, 2020)

Küresel borçtaki bu artış üç nedenden dolayı olduğu tartışılmaktadır:

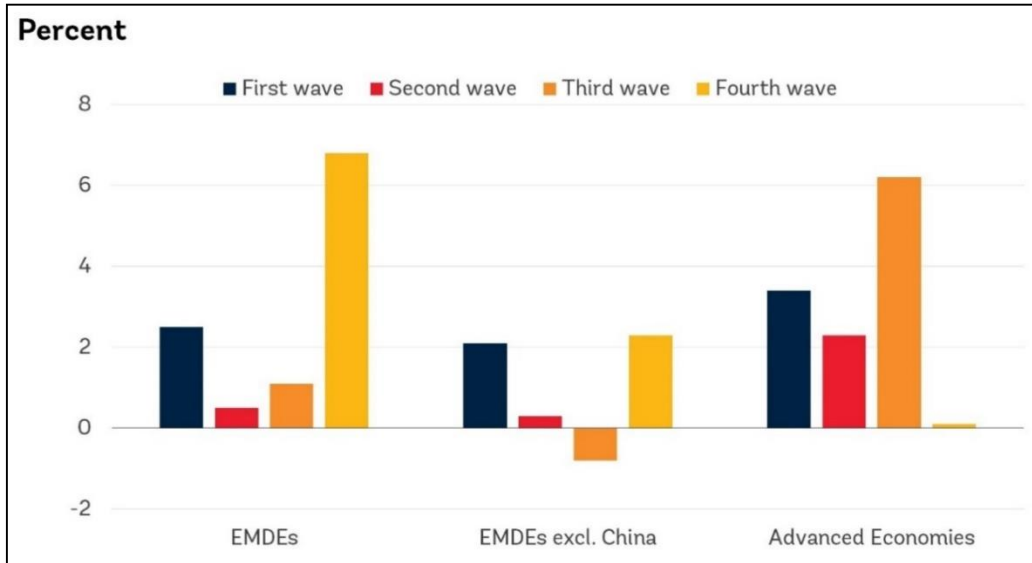
1-Dünya Bankası, gelişmiş ülkeler için sağlık borcunun GSYH'ye oranını %77 olarak belirtmektedir, bu eşikten sonra orandaki her %1'lik artış, reel GSYH büyümesinde %0,017 düşüğe neden olmaktadır. Yükselen piyasalarda ise eşik %64'tür ve burada gerçek GSYH her %1 için %0,02 azalmaktadır (Caner et al., 2010).



Grafik 22: Küresel Borç Seviyelerinde Artış

(Jones, 2021)

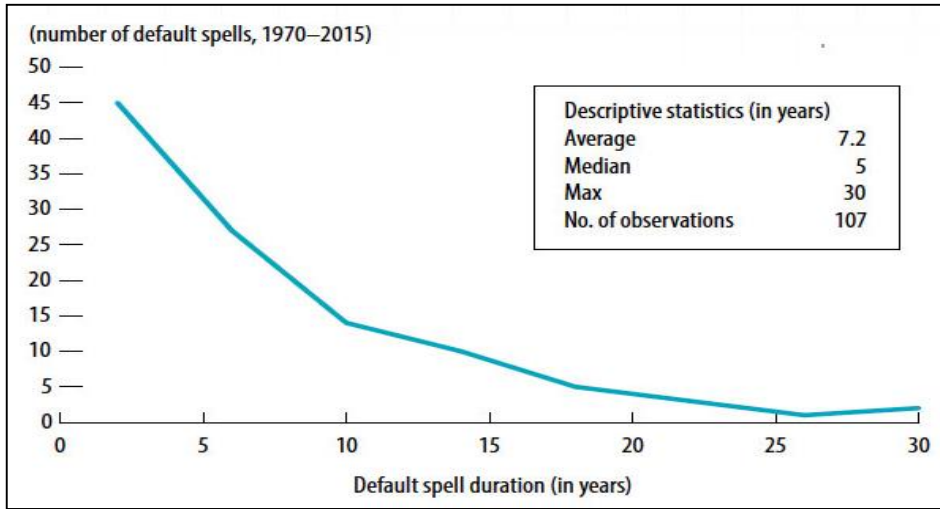
2-Dünya Bankası'na göre, 1970 yılından bu yana kaydedilen dört borç dalgası bulunmaktadır. Bunlardan üçü gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için mali krizle sonuçlanırken, dördüncüsü 2008 krizinden sonra 2010'da başlamış ve büyük endişelerin meydana gelmesine neden olmuştur (Masterson, 2021; Nagle, 2020).



Grafik 23: Dört Dalganın Farklı Ekonomilerdeki Toplam Borçtaki Yıllık Ortalama Değişim Seyri

(Nagle, 2020)

3-Salgın nedeniyle temerrütte düşme riskinde yükselmeler olmuştur. Arjantin, Ekvator ve Lübnan 2020 yılında zaten temerrüde düşmüştür (Fitchratings, 2020). Bu temerrüt durumları son değildir, 1827-2003 arasındaki 89 temerrüt durumu üzerinde yapılan bir çalışmada, Reinhart ve Rogoff (2009) temerrüdün her zaman yüksek düzeyde devlet borçlanması ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Reinhart & Rogoff, 2009). Bu temerrüt durumları genellikle borçların yeniden yapılandırılmasıyla sonuçlanır, bu durumda borçlular daha düşük ödemeler ve daha uzun borç geri ödeme süreleri karşılığında daha fazla faiz vermektedirler (Bulow et al., 2020). Bu durumların en başında yer alanlar, genellikle ülkelerin batık borçlarını satın alan ve ABD ve Birleşik Krallık mahkemelerinde ödemelerin tamamı için bu ülkelerin hükümetlerine dava açan akbaba borçlulara devredilmektedirler (Christian Aid et al., 2020).



Grafik 24: Temerrüt Durumlarını Çözmek İçin Gereken Zaman (Yıl)

(Bulow et al., 2020)

Maliye politikası, iflasları önleyerek ve işsizlik oranlarını düşürerek COVID-19'un ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma hedefine ulaşmıştır (Makin & Layton, 2021). Ancak, devlet kaynakları üzerinde baskı oluşturan kriz, devletin bütün harcama

ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini sınırlamıştır. Maliye politikalarının yeterliliği, bütçe kaygıları ve artan borç sorunu nedeniyle ciddi şekilde sınırlanmıştır. Bu nedenle, bu gibi bütçe kısıtlamalarının üstesinden gelmeye çalışan farklı ülkeler, mali hedeflere ulaşmak için para politikalarını kullanarak geleneksel olmayan finansal araçlarının uygulanmasına başvurmuşlardır.

3.2.Covid-19 Sorunlarla Mücadele İçin Başvurulan Bazı Para Politikası

Seçenekleri

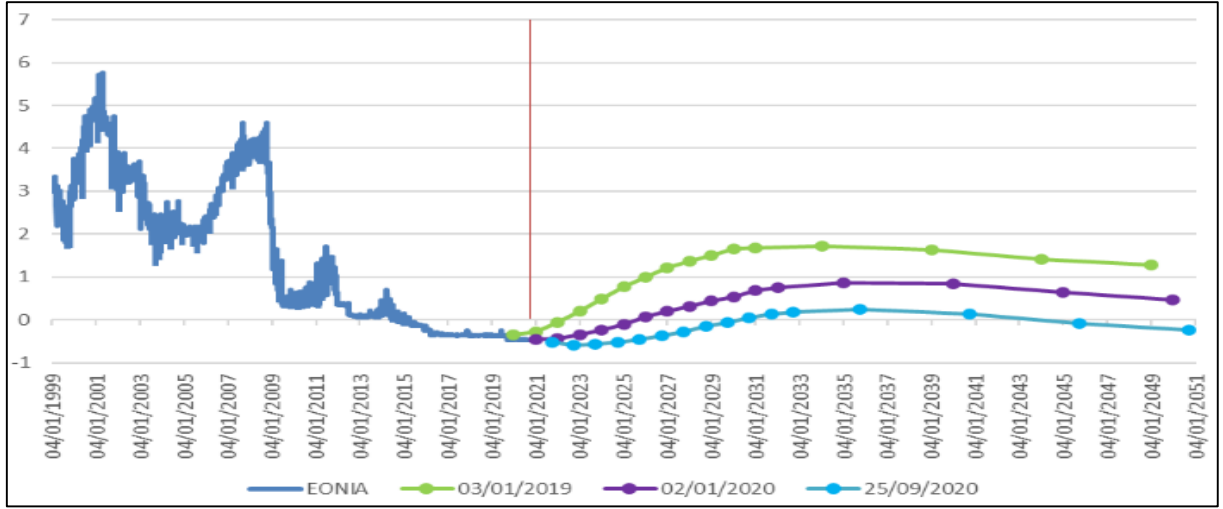
COVID-19 şokuna karşılık verebilmek için likidite artışı yoluyla talebi etkileyen başka bir şokun üretilmesine ihtiyaç duyuldu. Bu şok, eksi faiz oranları ve parasal genişleme gibi parasal araçlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Farklı lkeler, bu geleneksel olmayan parasal araçları uygulayarak bütçe kısıtlaması sınırlandırılmasına takılmadan vatandaşlarına kaynak sağlamayı başardılar. Bu para politikaları, ekonomiyi yeniden harekete geçirirken kendi sınırlamaları ve olumsuz etkileri ortaya çıkmıştır. Bu kısımda, Söz konusu para politikaları ve bu politikaların hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerdeki sınırlamaları ve olumsuz etkileri tartışılacaktır.

3.2.1.Negatif Faiz Oranı

Ekonomiyi canlandırmaya yardımcı olan temel geleneksel politika, faiz oranları ile yatırımların negatif ilişkili olduğu geleneksel fikre bağlı olarak faiz oranlarını dūřürmektir (Mckenna et al., 1990). Ancak, 2008 Büyük mali krizinden bu yana, dūřük enflasyona bir tepki olarak reel faiz oranı sıfır seviyelerine ve hatta bazen negatif bir dereceye kadar dūřürülmüřtür, politikanın ana mantığı ise yatırımcıların nakit biriktirmesinin engellenerek negatif faiz oranlarının borçlanma maliyetlerini ve yakıt kredilerini azaltacak olmasıdır (Randow & Takeo, 2020).

Bu sıfır ve negatif faiz politikası, ekonomiye yardımcı olarak kredi teşviki amacına ulaşırken (Brandao-Marques & Gelos, 2021), Grafik 25’de görüldüğu üzere, Avrupa lkelerinin COVID-19 krizinin başlaması ile faiz oranlarını nasıl negatif alana dūřürdüđünü göstermektedir. Bu negatif faizler 2050 yılına kadar sıfır seviyelerde kalacağı öngörülmektedir (Bruegel & Bruegel, 2020). ABD ve Japonya’da faiz oranlarını sıfır civarında tutulacaktır, bu dūřük oranların 2022 yılına kadar süreceği beklenmektedir (Bloomberg, 2021). Bunun da faiz oranları para politikasının gelişmiş ekonomilerde

limitlerine kadar uygulandığı ve yaklaşan herhangi bir krizde faydasının çok sınırlı olacağı anlamına geldiği görülmektedir.



Grafik 25: AB'de Nominal Faiz Oranları ve Projeksiyonu (1999-2050)

(Bruegel & Bruegel, 2020)

Bu sıfır ve negatif faiz politikası, İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkeleri de dâhil olmak üzere gelişmekte olan piyasalarda daha da az kullanılabilir bir seçenek gibi görünmektedir. Dünya hükümetleri birbiriyle çelişen üç parasal hedef arasında bir üçlemeyle karşı karşıyadır (Obstfeld et al., 2004):

- 1- İstikrarlı döviz kuru
- 2- Parasal özgürlük
- 3- Serbest sermaye hareketliliği

Bu makro ekonomik yaklaşıma göre, ülkeler bu üç hedeften yalnızca ikisine ulaşabilir; örneğin sabit para rejimine sahip ülkeler, faiz oranlarının her zaman baz ülkenin faiz oranlarını takip etmesi gerektiği için parasal özgürlüğe ulaşamazlar. Ayrıca, sermaye hareketliliğinden etkilenen dalgalı döviz kuru rejimlerine sahip ülkeler, üçlemeden ziyade bir ikilemeyle karşı karşıyadır. Bu da sadece parasal özgürlük ve serbest sermaye hareketliliği arasında seçim yapabilecekleri anlamına gelir (Obstfeld et al., 2004). Bu durum, çoğu yükselen ekonomide geçerlidir. Hükümetler, bu tür araçların modası geçmiş hale gelmesiyle ekonomiyi canlandırmak ve bütçe ihtiyaçlarını finanse etmek için

alışılmadık araçlara yönelmiştir, bu hedeflere ulaşmak için kullanılan başlıca geleneksel olmayan araçlardan biri parasal genişlemedir.

3.2.2. Parasal Genişleme

Parasal Genişleme (Quantative Easing - QE), ticari bankalardaki şirket varlıklarının/hesaplarının ve merkez bankasındaki devlet varlıklarının/hesaplarının alacaklandırılarak merkez bankası tarafından devlet ve şirket tahvili gibi finansal varlıkların satın alınmasıdır (Bank Of Enlgand, 2009), diğer bir deyişle merkez bankaları nakit ödemeler yerine banka hesapları aracılığıyla dijital döviz oluşturur. Parasal Genişleme esas olarak üç ana nedenden dolayı kullanılır:

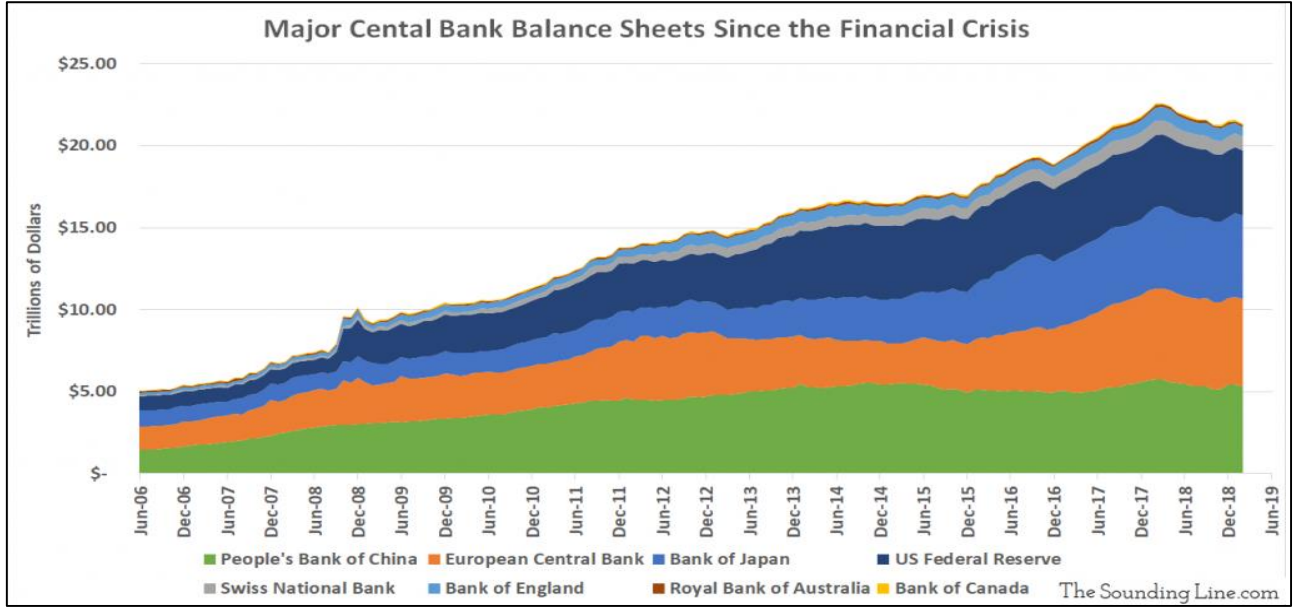
- 1- Sıfır faiz politikası artık ekonomiyi canlandırmak için yeterli değildir. Bu durumda Merkez bankaları ekonomiyi canlandırmak için para arzını arttırır (Bank Of Enlgand, 2009).
- 2- Yatırımcılar, hazine bonusu gibi güvenli varlıklara yönelirler, para akışlarını daha riskli yatırımlara taşımak için merkez bankaları devlet ve şirket tahvillerini satın alırlar. Merkez bankası tahvil arzını düşürdükçe, düşük primler nedeniyle tahvil getirileri düşer (Fawley & Juvenal, 2012).
- 3- Riskli ve sorunlu varlıkları ticari bankaların bilançolarından alarak piyasayı istikrara kavuşturmak (Todorov, 2020).

Parasal Genişleme, ülkenin devam eden deflasyona karşı koymasına yardımcı olmak ve 1991-2001 arasında süren "Kayıp On Yıl" dönemine son vermek için bir politika olarak 2001 yılında Japonya'da başladı (Spiegel, 2001). Japonya Merkez Bankasının politikası fonların ve finansal araçların Yen para birimini düşük faiz oranıyla ödünç vererek bütçelerini genişletmesine yardımcı olmuştur (Shin & Hattori, 2007). Ancak, Parasal Genişlemenin finansal bir araç olarak kabulü, Obama yönetiminin 2008 Büyük Finansal Kriz sırasında "Büyük Parasal deneyi" başlatmasıyla gerçekleşti (Brown, 2015).

3.2.2.1. 2008 Krizinden Sonra Parasal Genişlemenin Gelişmiş Ekonomiler Üzerindeki Etkisi

Grafik 26'te, 2006 ve 2019 yılları arasındaki büyük ekonomilere ait merkez bankalarının bilançolarını göstermektedir, 2008 yılından bu yana çoğu büyük ekonominin 10 yıllık

dönemde dünya ekonomisine yaklaşık \$15,3 trilyon sağlayarak Parasal Genişleme paketlerinin sürekli uyguladığı görülmektedir.



Grafik 26: Başlıca Merkez Bankalarının Bilançoları 2006-2019

(Coogan, 2019)

Bu politikanın onu başlatan ülkeler üzerindeki ilk etkisi: 1- Döviz kurunda değer kaybı, 2-düşük faiz oranları ve tahvil getirileri ve 3- enflasyonda artış (Bird, 2014; Dedola et al., 2020; Hausken & Ncube, 2013), ilginç bir şekilde, birçok ülke Parasal Genişleme politikasını uyguladığında, bazı döviz kurlarındaki devalüasyon azalmaktadır. Örneğin, 2001 ve 2008'de Parasal Genişlemeyi uygulayan Japonya, ilk Parasal Genişlemede (2001-2004) döviz kurunun değer kaybettiğini gördü, ancak Büyük Finansal Kriz (2008) sırasında Amerika Merkez Bankası ABD dolarında %5 kadar değer kaybına yol açan bir Parasal Genişleme planı uyguladı ve Yen para biriminin %12 artmasına yardımcı oldu - muhtemelen dolardan kaçan ve Yen para birimini güvenli bir bölge olarak gören yatırımcılardan dolayı - böylece Japonya'da Parasal Genişlemenin etkilerini azalttı (Iwata & Takagi, 2012).

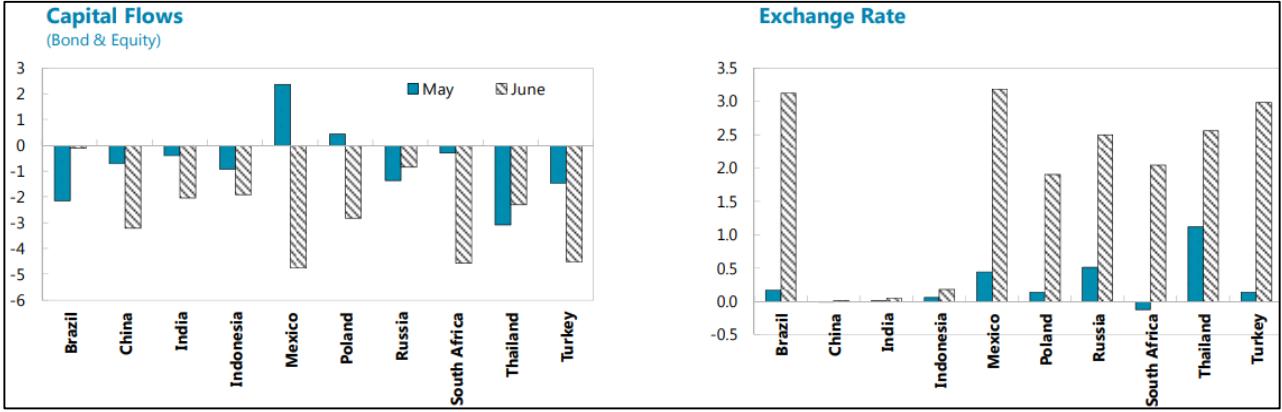
Parasal Genişlemenin GSYH ve enflasyon üzerindeki etkisine gelince, negatife faiz oranları şartları kapsamında (Hohberger et al., 2019) GSYH ve enflasyon üzerinde olumlu etki yaratmıştır; Büyük Finansal Kriz'in sonrasında ABD, İngiltere ve Euro bölgesi üzerinde Fabo ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada Parasal Genişleme olarak harcanan her % 1'lik GSYH için gerçek GSYH'nın ortalama %0,24 arttığı (ABD

[%0,36], Birleşik Krallık [%0.12], EA [% 0.22]) ve enflasyonun da %0.19 arttığı (ABD [%0.30], İngiltere [%0.15], EA [%0.12]) tahmin edilmektedir (Fabo et al., 2020), ancak bazı araştırmacılar Parasal Genişlemenin üretim ve enflasyon üzerinde etkisinin var olduğu görürken, 2008 ekonomik krizi sırasında veya sonrasında GSYH'nın büyümesi üzerinde bir etkisi olmadığını (Hausken & Ncube, 2013; Norland, 2018; Williamson, 2017) ve Parasal Genişleme politikası ne kadar çok kullanılırsa faiz oranlarını ve tahvil getirilerini düşürmede daha az etkili olduğunu savunmaktadır (Hausken & Ncube, 2013). Görüşlerdeki bu farklılığın temel nedeni, Büyük Finansal Kriz zamanında Amerika merkez bankası başkanı Ben S. Bernanke'nin yazısında yaptığı “Merkez bankası attığı adımları gerçekleştirmemiş olsaydı ne olabileceğini sadece tahmin edebildiğimiz için ABD'nin toparlanmasının ne kadarını para politikasına bağlayabiliriz tam olarak bilemiyoruz” yorumu ile açıklanmıştır” (Bernanke, 2015, p. 649).

3.2.2.2. Parasal Genişlemenin Yükselen Piyasaya Yayılması

Parasal Genişlemenin etkileri yükselen piyasaya yayılmış ve bu piyasalara sermaye akışlarında bir artışa, döviz kurlarında bir değer kazanmaya ve düşük faiz oranlarına ve hisse senedi piyasalarında bir artışa neden olmuştur (Bhattarai et al., 2020; Lavigne et al., 2014; Rebucci et al., 2021), merkez bankası Parasal Genişlemeyi 2. ve 3. çeyrekte uyguladığında bu etkiler kriz olmayan yıllarda daha az derecede görülmüştür (Msoni, 2018). Ancak bu etkiler, Parasal Genişleme politikasının uygulanmasından çekilmesine geçti; ABD Merkez Bankası 2013 yılında Parasal Genişleme programını sonlandırmaya ve faiz oranlarını yükseltmeye çalıştığında, yükselen piyasalar "Taper Tantrum" lakaplı bir finansal şok yaşadı. Bu şok, borç verenlerin dikkatlerini tekrar gelişmiş ekonomilere yönlendirmesiyle yükselen piyasalardan merkez ülkelere geri akış yarattı, bu durumda hisse senedi ve tahvil fiyatlarının düşmesine ve hızlı bir döviz kuru değer kaybına neden oldu (Fabo et al., 2020). Kırılgan beşli¹⁵ olarak bilinen ülkelerde (Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, Endonezya ve Türkiye) 22 Mayıs ile 2013 Ağustos sonu arasında hisse senedi piyasalarında ortalama %13,75 düşüş ve döviz kurunda %13,5 değer kaybı yaşadı (Sahay et al., 2014). Amerika merkez bankasının Parasal Genişlemeyi geri çekmesinin etkileri Grafik 27'de görülebilir.

¹⁵ Morgan Stanley Yatırım bankacılığı şirketi tarafından oluşturulmuştur; kırılgan beşli büyüme için büyük ölçüde yabancı yatırımlara bağımlı olan beş ekonomiyi belirtmektedir (Kuepper, 2020).



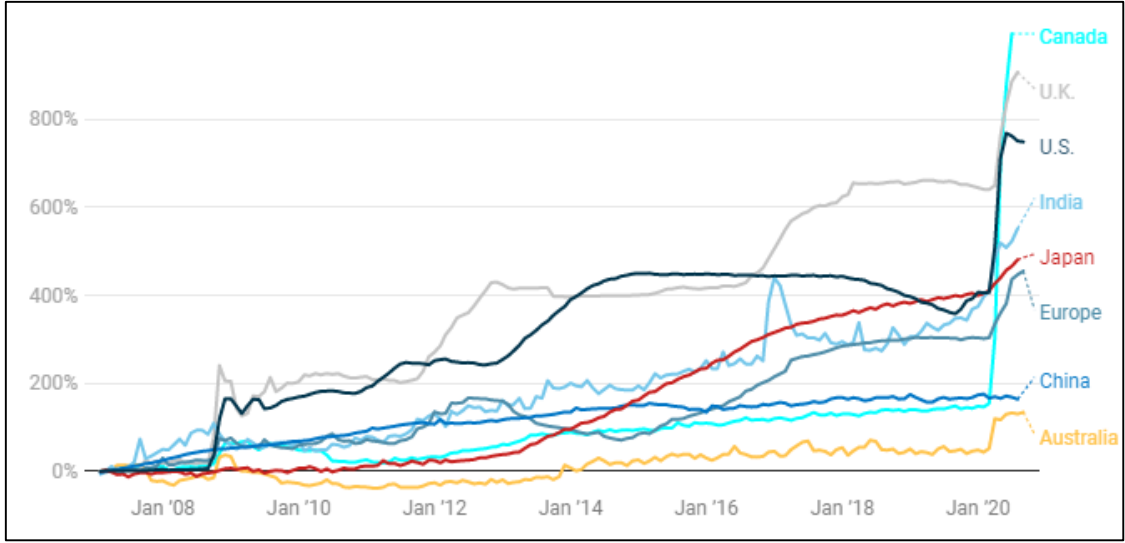
Grafik 27: Mayıs (Mavi) ve Haziran (Çizgili Beyaz) 2013'te Ülkeler Arasında Sermaye Akışlarının ve Döviz Kurunun Değişimi

(Sahay et al., 2014)

Bu durum, Parasal Genişleme politikası gelişmiş ekonomileri canlandırmada faydalı olurken yükselen ekonomilere zarar verebileceğini göstermektedir. Daha büyük bir sorun ise Merkez Bankasının eylemlerinin piyasada sadece dalgalanmadan fazlasını yaratacağını ve yükselen ekonomilere zarar vereceğini bildiği fikrinde yatmaktadır (Robb, 2019). Amerika merkez Bankası yetkilileri değişikliklerin gerekli olduğu kanaatinde olmaları halinde faiz oranlarını geri çekme ve yükseltme hızını ayarlamak için tereddüt etmeyeceklerini tekrarladılar (Appelbaum, 2019).

3.2.2.3. COVID-19 Krizi Sırasında ve Sonrasında Parasal Genişleme

Parasal Genişlemenin alışılmadık politikası, gelişmiş ve yükselen ekonomilerin aynı şekilde Parasal Genişlemeyi artan ihtiyaçlarını ve bütçelerindeki açıkları finanse etmek için kullanmaya başlaması dolayısıyla 2020'de norm haline geldi. Grafik 28'te gelişmiş ve yükselen ekonomilerin merkez bankalarının varlık tablolarını 2008 finansal kriz sırasında bile görülmeyen seviyelere nasıl genişlettiğini göstermektedir.



Grafik 28: 2006'dan 2020 Ağustos'a Kadar Yükselen Ekonomilerin Merkez Bankalarının Bilançolarında Değişim (%)

(Quandl, 2021)

İslam ülkelerinin çoğu, sabit kur düzenlemesi yaptığı için 2020'de Parasal Genişlemeyi kullanamazken (IMF, 2004), yükselen ekonomilerde Parasal Genişleme, hatta faiz seviyesinin sıfır olmadığı ülkelerde bile yaygın olarak kabul gören bir araç haline geldi. Örneğin, kırılğan beşli arasında Endonezya, Türkiye ve Hindistan Parasal Genişleme politikaları uyguladı ve sıfırın üzerinde faiz oranlarına sahipken merkez bankalarının bilançolarını genişletti, bunun aksine Brezilya ve Rusya diğer geleneksel yöntemleri tükenmeden Parasal Genişlemeye gitmenin enflasyonun yükselmesine ve zaten yüksek borçlu ülkelere zarar vermesine neden olacağı korkusuyla bu yöntemleri uygulamayı reddetti (Bank of Russia, 2020; Baria, 2020). Arslan ve diğerlerinden (2020) alınan tabloda, farklı yükselen ekonomiler tarafından uygulanan Parasal Genişleme politikalarını gözlemleyebiliyoruz:

Tablo 5: Yükselen Piyasalarda Parasal Genişleme Programlarının Özeti

Ülke	Belirtilen hedef [Duyuru tarihi]	Boyut (% GSYH)	Piyasa ¹⁶	Tür ¹⁷	Politika oranı	Enflasyon [Hedef]
------	----------------------------------	----------------	----------------------	-------------------	----------------	-------------------

¹⁶ Gov: Devlet tahvilleri. Banka: banka tahvilleri. Mort: ipotek tahvilleri. Corp.: Şirket tahvilleri.

¹⁷ Kesin: Merkez bankası tarafından yapılan kesin alımlar. Swap: Kısa vadeli tahvil satışı yoluyla finanse edilen tahvil alımları

Şili	Sabit gelir piyasasındaki yüksek dalgalanma olaylarının etkilerini içermek. [19/03, 08/04]	2.8	Bank	Kesin	0.5	3.4 [2–4]
Kolombiya	Finansal piyasaların düzgün işlemlerini sağlamak için kalıcı likidite eklemek. [23/03]	0.8	Gov. Bank	Kesin	3.75	3.5 [2–4]
Macaristan	Devlet tahvilleri piyasasının istikrarlı likidite pozisyonunu yeniden tesis etmek ve bankacılık sektörüne uzun vadeli finansman arzını iyileştirmek. [07/04]	NA	Gov. Mort.	Kesin	0.9	2.4 [2–4]
Hindistan	Tüm piyasa segmentlerinin likit ve istikrarlı kalmasını, yeterli ciro ile normal Grafikde çalışma sağlamak. [18/03, 20/03, 23/04]	0.2	Gov.	Kesin, Swap	4.4	5.8 [2–6]
Endonezya	Piyasanın Devlet tarafından yayınlanan SBN'yi tam olarak karşılayamaması durumunda, devletin COVID-19'un finansal sistem istikrarı üzerindeki etkisinin idaresini finanse etmesine yardımcı olmak. [01/04]	NA	Gov.	Kesin	4.5	2.8 [2–4]
Kore	Tahvil piyasasını istikrara kavuşturmak ve finans şirketlerinin tahvil alım kapasitesini genişleterek KTB'lerin arz talebini iyileştirmek. [19/03, 09/04]	0.1	Gov.	Kesin	0.75	0.1 [2]
Meksika	Devlet borç piyasasının düzgün işleyişini teşvik etmek. [21/04]	NA	Gov.	Takas	6.0	2.2 [2–4]

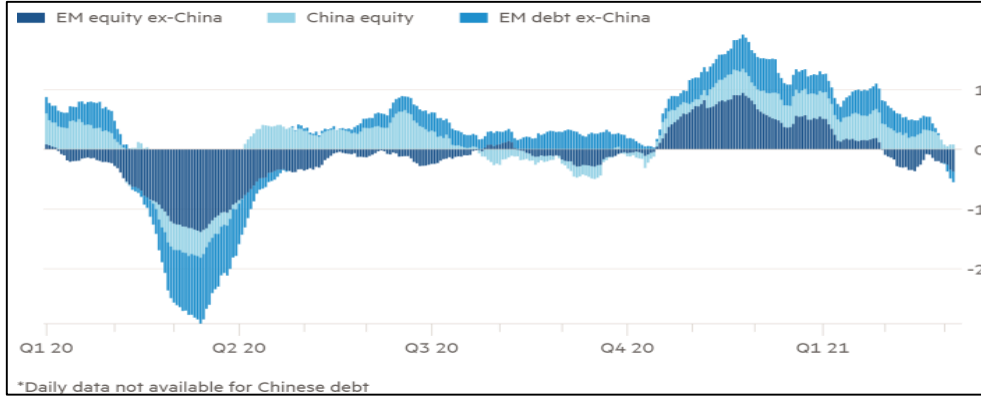
Polonya	Bankacılık sektöründe uzun vadeli likidite yapısını değiştirmek, ikincil menkul kıymetler piyasasına likidite sağlamak ve para politikası aktarım mekanizmasını güçlendirmek. [17/03, 08/04]	NA	Gov.	Kesin	0.5	3.4 [1.5-3.5]
Romanya	Reel ekonominin ve kamu sektörünün sorunsuz finansmanına katkıda bulunması gereken bankacılık sistemindeki yapısal likiditeyi güçlendirmek. [20/03]	NA	Gov.	Kesin	2.0	2.7 [1.5-3.5]
Filipinler	Devlet Tahvili (GS) ihalelerine katılımı teşvik ederek, varlıklarını tasfiye etmeleri gerektiğinde piyasa katılımcılarına GS talepleri konusunda güvence vermek. [10/04]	NA	Gov.	Kesin	2.75	2.2 [2-4]
Güney Afrika	Piyasaya likidite katmak, yurtiçi finansal piyasaların sorunsuz işleyişini teşvik etmek, Para Politikası Portföyünü (MPP) geliştirmek. [25/03]	NA	Gov.	Kesin	4.25	4.1 [3-6]
Tayland	Devlet ve şirket tahvili piyasalarına likidite sağlamak ve normal işleyişini sağlamak. [19/03, 22/03, 07/04]	0.6	Gov. Corp.	Kesin	0.75	-3.0 [1-3]
Türkiye	Devlet tahvili piyasasının likiditesini artırarak parasal aktarım mekanizmasını güçlendirmek. [31/03, 17/04]	NA	Gov.	Kesin	8.75	10.9 [3-7]

(Arslan et al., 2020)

Bu tablodan bir dizi ilginç bulgu tespit edilebilir:

- 1- Bu ülkeler Parasal Genişlemeyi son çare politikası olarak uygulamamış, ancak piyasanın ve dolayısıyla tüketicilerin likiditesini desteklemek için kullanmışlar ya da yatırımcılara merkez bankasının kontrolü ele aldığı ve piyasayı desteklemeye hazır olduğunun sinyalini vermek için uygulamışlar.
- 2- Bu Ülkeler sıfır faiz oranı uygulanmamış. Gelişmiş ekonomilerden farklı olarak, birçok yükselen ekonomi yine de faiz oranlarını sıfıra indirme seçeneği varken bunu uygulamayı tercih etmemiştir, bunun temel nedeni ise döviz kurlarını fiyatlarda kontrolsüz enflasyona yol açabilecek herhangi bir değer kaybına karşı savunmaktır. Önceden bahsettiğimiz gibi, birkaç farklı ülke Parasal Genişlemeyi uyguladığında döviz kurunda dalgalanmalar azalır, bu nedenle çoğu yükselen piyasaların döviz kurlarında önemli bir değer kaybı yaşanmaz (Sever et al., 2020).
- 3- Yükselen ekonomiler çok büyük varlık satın alma programları uygulamazken, bu programların son başvuru tarihleri yoktur, bu da gelecekte daha fazla genişlemeye açık oldukları ve çıkış stratejisi olmadığı anlamına gelir.

Yükselen ekonomilerde Parasal Genişlemenin uygulamasının piyasaları istikrara kavuşturmada etkili olduğu görülürken (Arslan et al., 2020; Sever et al., 2020), gelişmekte olan ülkeler, yeni bir Taper Tantrum olasılığının karşı karşıya bulunmasının yüksek olması nedeniyle Parasal Genişlemenin uygulamasının bu durumda riskli bir çaba olarak da değerlendirilmektedir. Yükselen ekonomilere yabancı girişini gösteren Grafik 29'da 2020 yılının 2. çeyreği ile 4. çeyreği arasında pozitif yabancı sermaye girişinde hızlı bir artış görülmektedir, ancak 2021'in ilk çeyreğinde bu girişlerin, gelişmiş ekonomiler yüksek aşılama seviyesine ulaştıkça ve ekonomik bir toparlanmaya doğru ilerlerken, tersine dönmüştür. Bu durum başka bir Taper Tantrum'a yol açacaktır. Yükselen ekonomilerde tahvil getirilerini tersine çevrilecek, paranın değeri azalacak, sonuç olarak yükselen ekonomilerin büyüme oranlarını düşürecektir (Dudley, 2021; Haddon, 2021).



Grafik 29: Yükselen Piyasalardaki Sınır Ötesi Akışların Günlük İzleyicisi¹⁸

(Institute of International Finance, 2021)

Sonuç olarak, Parasal Genişleme İslam ülkelerinde iki ana nedenden dolayı bir araç olarak uygulanamamaktadır:

- 1- Çoğu İslam ülkesi sabit para rejimlerine sahiptir ve para arzındaki herhangi bir değişiklik döviz kurunda dalgalanmaya neden olacaktır.
- 2- Türkiye ve Endonezya gibi sabit kur rejimlerinde olmayan İslam ülkeleri için Parasal Genişleme, kısa vadede piyasaları istikrara kavuşturmak için etkili bir politika olabilir, ancak uzun vadede para birimlerinin değer kaybına ve kontrolsüz enflasyona yol açabilir. Bu nedenle, bu politikanın başlatılması, net bir çıkış stratejisi ve döviz kuru ve sermaye girişlerindeki dalgalanmalara karşı koyacak araçlarla yapılmalıdır.

3.2.2.4. Helikopter Para (Para-Finansmanlı Mali Program)

Helikopter para- aynı zamanda Halkların Parasal Genişlemesi ve kalıcı Parasal Genişleme olarak da adlandırılır- merkez bankası aracılığıyla para basma ve yeni basılan para birimini hükümet aracılığıyla doğrudan hane halkına dağıtılması kavramıdır. Helikopter finansmanı ile standart Parasal Genişleme arasındaki fark: 1) Helikopter finansmanı, şirketlerden varlık satın alımları yoluyla yaratılmamış, hükümet aracılığıyla doğrudan

¹⁸ Gelişmekte olan Avrupa (6) Çek Cumhuriyeti-Macaristan-Polonya-Rusya-Türkiye-Ukrayna, Latin Amerika (6): Arjantin-Brezilya-Şili-Kolombiya-Meksika-Venezuela, Afrika/Orta Doğu (6): Mısır-Lübnan-Nijerya Suudi Arabistan-Güney Afrika-Birleşik Arap Emirlikleri, Gelişmekte olan Asya (7): Çin-Hindistan-Endonezya-Malezya-Filipinler Güney Kore-Tayland

insanlara aktarıldığı için geri ödenmemesi, 2) parasal tabanı artırarak yapılmasıdır (The Economic Times, 2020).

Bu kavram, ünlü Amerikalı iktisatçı Milton Friedman'ın bir seferlik transferin ekonominin toplam dengesi üzerindeki etkisini açıkladığı " The Optimum Quantity of Money" adlı makalesinden alınmıştır:

" Şimdi farz edelim ki bir gün bu topluluğun üzerinden bir helikopter uçuyor ve gökten fazladan 1.000 dolar atıyor... Ayrıca herkesin bunun asla tekrarlanmayacak benzersiz bir olay olduğuna ikna olduğunu varsayalım. " (Friedman, 1969, pp. 4–5)

Bu fikir, 2000'li yıllarda Amerika Merkez Bankası Başkanı Ben S. Bernanke'nin Japonya'da enflasyonu yükseltmek için böyle bir yöntem önerdiği zaman tekrar tartışmaya açıldı (Bernanke, 2016). Günümüzde para politikasının araçları tükenirken, birçok merkez bankası ve iktisatçı bütçeyi helikopter para programı yoluyla finanse etmeyi düşünmeye başladı (Pandey, 2020; Ummelas, 2021). Bu program, merkez bankasının temel para arzını yükselterek hazine tahvillerini satın alıp dijital yerine devlete gerçek nakit verdiği zaman uygulanır. Bundan sonra merkez bankası hazine tahvillerini iptal edebilir veya süresiz olarak elinde tutabilir. Bunların elde tutulması, hazine tahvillerindeki herhangi bir faizin hükümete yeniden yönlendirilmesi nedeniyle hükümeti etkilemez (Buiter, 2014; Turner, 2015).

Bu politikanın lehine başlıca iddia şudur:

- 1- Politikanın doğrudan hane halkının tüketimini artırması nedeniyle deflasyonu enflasyona çevirmede Parasal Genişlemeden daha hızlıdır (Biagio et al., 2014).
- 2- Bu politika, borçlanma ve faiz ödemeyi içermediği için borç seviyelerini etkilemez (Biagio et al., 2014; Buiter, 2014).
- 3- Firmalar ve haneler için getiri eğrilerini düşürebilir ve kredi erişimini kolaylaştırabilir (Cukierman, 2020).

Buna karşı çıkanlar şöyle der:

- 1- Enflasyonu hedeflenen noktanın dışına taşması halinde döviz kurlarını etkileyebilir (Muellbauer, 2014).

- 2- Ricardo Denkliđi¹⁹, insanların gelecekte bir vergi artışı olacağına ve dolayısıyla mevcut tüketimi düşüreceğine inanması halinde bu programın başarısını sınırlayabilir (Muellbauer, 2014).
- 3- Bu eylem, parasal olarak bağımsız olan merkez bankalarını kapsamakta olup çoğu ülkede yasa dışıdır (Bernanke, 2016).
- 4- Para arzının artırılması, banka rezervlerini artıracak ve A) hazine bonosundan elde edilen faiz kadar merkez bankasının ticari bankalara faiz ödemesine neden olacak ve finansman programını borç bazlı hale getirecektir. B) Merkez bankasının rezervler üzerinden faiz ödememesi halinde özel sektörün çoğunlukla kaybedilen fırsat şeklinde ödeme yapması nedeniyle vergiye dayalı finansman olarak görülebilir (Bernanke, 2016; Borio et al., 2016).

Skolastik bir bakış açısıyla, İslam insanların tasarruflarını etkilememesi koşuluyla para basmayı yasaklamaz (bin Bayyah, 1987). Bu finansman programı, Hıyarcıklı veba sırasında Venedik (1630'lar) (Goodhart et al., 2021) ve Tanzimat döneminde "Kaima" kullanan Osmanlı İmparatorluğunda (Eldem, 1999) yaşananlar gibi farklı krizlerle mücadele etmek için tarihsel olarak uygulanmıştır. Bu da doğal olarak yüksek enflasyona ve para birimlerinin değer kaybına neden olmuştur. Ancak sıfır faiz ve düşük enflasyon seviyeleri altında para basımının gerçekleştiği bir olay bulunmamaktadır, bu nedenle bu politikanın sonucunu tahmin etmek kolay bir iş değildir.

3.3.Ekonomik Kriz Zamanlarında İslami Çözümler

Endonezya ve Türkiye gibi bazı İslam ülkeleri, bütçesinin bir kısmını finanse etmek için Parasal Genişlemeyi bir araç olarak kullanırken, Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (GCC) ülkeleri gibi diğerleri petrol ve para rezervlerini kullanabildiler. Ancak çoğu İslam ülkesi uluslararası kaynaklardan kredi almak için başvurmak zorunda kaldı. 56 OCI ülkesinden 31'i IMF'den 21.09 milyar dolar borç ve 203 milyon dolar hibe almıştır (IMF, 2021c). IMF, böylesi cömert krediler karşılığında, borç verilen ülkelere COVID-19

¹⁹ [Ricardo (1772-1823) –de Viti (1858-1943) –Barro (1944)] eşdeğerlik teoremi olarak da adlandırılır, teorem borç ve vergi finansmanı arasında fark olmadığını belirtmektedir, borç ödemenin vergilerin artırılmasını da kapsamı gerektiği için halk borç finansmanını servetinde bir artış olarak değer, sadece gecikmiş bir vergi olarak görecektir, bu da halkın gelecekteki vergileri ödemek için kazandığı parayı biriktirmesine yol açacaktır (IMF, 1988)

azalmaya başladığında kemer sıkma önlemleri almalarını talep etti veya bunları tavsiye etti. Bu önlemler daha yüksek vergileri, eğitim ve sağlık için daha düşük harcamaları içermektedir (Oxfam International, 2020a). Bu, kemer sıkma önlemlerinin yükselen ekonomileri kırılgan hale getirecek bir başarısızlık olduğunu düşünen Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) tavsiyesine aykırıdır (UNCTAD, 2020a). Bir politika olarak kemer sıkma, borç seviyelerini düşürmede büyük bir başarısızlıktı, bir IMF çalışmasında kemer sıkma politikasının işsizliği ve eşitsizliği artırdığı ve bunun da daha düşük büyüme seviyelerine yol açtığı sonucuna varılmıştır (Ostry et al., 2016). Forster ve diğerleri (2020) tarafından 137 gelişmekte olan ülkeye dair yapılan başka bir çalışmada IMF programlarının sağlık sistemine erişimi azalttığı, bebek ölümlerini artırdığı ve eşitsizlikleri vurguladığı gösterilmiştir (Forster et al., 2020). Buna rağmen IMF, gelişmiş ülkeleri harcamaları artırmaya ve borç konusunda daha az endişelenmeye çağırırken, aynı zamanda IMF gelişmekte olan ülkelere kamu politikalarına dikkat etmeleri için bir uyarı yayınlamıştır (Giles, 2020). Kemer sıkma politikası hakkındaki kitabında Yanis Varoufakis, Yunanistan maliye bakanı olarak görev yaptığı süre boyunca IMF'nin kemer sıkma önlemlerinin Yunanistan ekonomisine yardımcı olmayacağını kabul ettiğini, bunun daha çok diğer ülkeler için IMF'nin tavsiyelerine ve yapısal reformlara uymazlarsa kendilerine ne olacağına dair bir işaret olduğundan bahsetmiştir (Varoufakis, 2016).

Bu politikalar karşısında birçok farklı kuruluş kemer sıkma politikasından kaçındı ve gelişmekte olan dünyaya yardımcı olmak için farklı planlar yapılması çağrısında bulundu:

- 1- UNCTAD, gelişmekte olan ülkelere yardımcı olmak için 2,5 trilyon dolarlık bir plan çağrısında bulundu, bu plan 4 ana noktayı içermektedir (UNCTAD, 2020c):
 - a. Gelişmekte olan ülkelere helikopter finansmanı olarak 1 trilyon dolar.
 - b. 1 trilyon dolarlık borç bir yıl için yeniden planlanacak.
 - c. "Sağlık politikalarının iyileştirilmesi için Marshall Planı'nı" finanse etmek amacıyla 500 milyar dolar.
 - d. Gelişmekte olan piyasalardan gelişmiş piyasalara sermaye çıkışlarının kontrolü

- 2- 100'den fazla kuruluş, 2020 ve 2021 yıllarında borç ödemelerinin iptal edilmesi çağrısında bulundu ve bu da COVID-19 ile savaşmak için 25,5 milyar dolar sağlayacaktır (Ravenscroft, 2020). IMF ve G20 borç ödemelerini 2021 yılına kadar ertelerken (Rucaj et al., 2020) bu eylemler borçlu ülkelere ekonomik krizi durdurmada yardımcı olmak için yeterli değildir. Çünkü borç ertelemesinin (UN, 2020) yalnızca borç ödemelerini ertelemeyi reddeden özel borçluların kasasına gidecek olması ve yalnızca borçlu ülkelerin kredi notunun düşürülmesi riskini artıracak olması nedeniyle borç ertelemeleri birçok yoksul ülkenin çok ihtiyaç duyulan bir borç alma ve erteleme başvurusunda bulunmasını engelleyen "Çok taraflı ve ticari borçları" hariç tutmuştur (Christian Aid et al., 2020). Öte yandan, IMF ve Dünya Bankası 2001 yılında düşük gelirli ülkeler için herhangi bir borç iptalinin maliyetli, pratik olmayacağına ve düşük gelirli ülkelerin mali durumunda gerilemeye sebep olacağı için sermaye fonlarına ulaşma yeteneklerini engelleyeceğine işaret etmişlerdi (IMF & World Bank, 2001).

Borçla ilgili ifade edilen yaklaşımlar onurlu olsa da, herhangi bir gerçek borç erteleme veya iptalinin İslam dünyasına yönlendirilmesi pek mümkün değildir. Ayrıca borçlu ülkeler borç iptallerini kabul etse bile, yoksul ülkelerin çoğu borçları özel bankacılar tarafından tutulmaktadır; örneğin, 2020 yılında Zambiya'da ödenmesi gereken tüm borç ödemelerinin %59'u, Gana'da %59'u, Nijerya'da %55'i ve Senegal'de %45'i özel alacaklılardır (BlackRock, HSBC, JP Morgan ve UBS) (CAFOD, 2020).

Günümüzde yaşanan bu olağan dışı hadiseyle mücadele için ifade edilen mücadele seçeneklerinin tek seçenek olmadığı açıktır. Bu aşamada geçmişte İslam coğrafyasındaki tarihsel tecrübesinin nasıl bir mahiyet arz ettiğini analiz etmek ve günümüz için bazı öneriler geliştirmenin mümkün olup olmayacağına bakılacaktır.

3.3.1.İslam Tarihi Boyunca Ekonomik Krizi Hafifletmek İçin Alınan Önlemlere İlişkin Yaklaşımlar

Bu bölümde geçmiş İslam ülkeleri tarafından gerçekleştirilen bir dizi eylem incelenecek ve daha sonra İslam ülkelerindeki mali bütçe ihtiyaçlarını finanse etmek için ne tür yöntemlere başvurulduğu analiz edilecektir.

3.3.1.1. Zorunlu Vergilendirme

- 1- Moğollara karşı yapılan savaşta Memlukler halkın parasına el koymak istediler, ancak birçok âlim bu eyleme karşı çıkarak padişaha kamu malı alabilmek için yerine getirilmesi gereken iki şart olduğunu söyledi: Birincisi, hazinenin (“Beytül-Mal”) boş olması. İkincisi, padişah fakirlerden önce zenginlerin mallarıyla, normal halktan önce şehzadeler ile başlamalıdır (Al-sharbini, 1997).
- 2- Hz.Ömer ibn el Hattab (MS 584-644) zamanında Arap Yarımadasında büyük bir kuraklık yaşandı ve 9 ay boyunca devam etti. İkinci İslam halifesi, eğer kuraklık uzarsa her hanenin kaynaklarını alıp yiyecek bulamayanlara ikiye böleceğini söyledi (Ibn Sa'd, 1990). Böylece, son çare olarak, hükümet fakirlerin masraflarını (barınma, kıyafet ve yiyecek) karşılamak için zenginden vergi almalıdır (Ibn Hazm, 1933).
- 3- Öte yandan, Fas sultanı Muhammed bin Abdullah (MS 1757-1790) zamanında Fas'ı bir kıtlık vurmuş ve kısmen ödeme güçlüğü ve kısmen her türlü vergi toplama girişimine karşı olan isyanlar nedeniyle insanları dört yıl boyunca vergilerden muaf tutmuştur (Al-Bazzaz, 1992). Osmanlılar da etkilenen birçok işletmeye vergi indirimi yapmışlardır (Karademir, 2014; Marien, 2009).

3.3.1.2. Kaynağın Yeniden Dağıtımı ve Fiyatlandırılması

- 1-Ebû Mûsâ el-Eş'arî (radiyallahü anh) şöyle demiştir: Rasûlullah (sallallahü aleyhi ve sellem) şöyle buyurdu: "Hakîkaten Eş'arîler gazâda azıklarını bitirirken yahut Medine'de ailelerinin yiyeceği azaldığında hemen yanlarındaki erzakı bir tek bez içine toplarlar, sonra bir kap içinde (ölçerek) aralarında eşit olarak taksim ederler. Binâenaleyh Eş'arîler bendendir, ben de Eş'arîler'denimdir" ..(Al-Bukhari, 2001, v3 p138). Zor zamanda herkesin eşit olanağa kavuşturmaya yönelik politikalar geliştirdiği görülmektedir.
- 2-Mısır'da “El-Hakim Bi-Emrullah” (985-1021) döneminde bir kıtlık olmuştur, bu yüzden yiyecekleri yeniden tahsis etmiş ve bunun için bir fiyat belirlemiştir. “El-Mustansir Billah” (MS 1029-1094) günlerinde büyük kıtlık yaşanmış ve buna karşı koymak için “El-Mustansir” sahip olduğu her şeyi satıp, yerde uyumuş, sadece sulu ekmek yemiş ve hiçbir yiyeceğin geri kalmamak üzere dağıtılmasını emir etmiştir (Al-maqrizi, 2007) .

- 3- Bir başka kıtlık ise Ortadoğu'da kuraklığın başladığı padişah “El-Adil Ketboğa” (MS 1294-1296) döneminde yaşanmıştır. Padişah “Ketboğa”, her şehzadeye birkaç fakiri almasını ve masraflarını karşılamasını emretmiştir. Mimar “Fakhreldin Tanbağa”nın 200 dönümlük fasulyesi vardı, o da bunları arazisine gelenlere vermişti (Al-maqrizi, 2007).
- 4-Batı Arap bölgelerindeki ülkeler (Fas, Cezayir, Tunus ve İber yarımadası) gıda stoklayarak kıtlık ve hastalıklara daha hazırlıklıydı. Bu nedenle, bu ülkeler kriz zamanlarında üç önleme başvurlardı: 1- Yiyecek ve erzakın dağıtılması, 2-Gıda ürünlerinin fiyatlandırılması, 3-Gıda tekelleşmesinin yasaklanması ve cezalandırılması (Al-Bazzaz, 1992; Mazdor, 2009).
- 5-Osmanlı imparatorluğuna gelince, ekonomik kriz dönemlerinde yeniden fiyatlandırma (Narh) kullanılıyordu (Sahillioğlu, 1967). Ayrıca hükümet, tekelleşmeyi önlemek için fazla malları piyasalardan alıp insanlara satar, insanların adil fiyattan satın alamaması halinde hükümet bu malları bağışlardı. Bu tedbirler yeterli olmazsa, hükümet özel mülkiyete el koymaya başvurabilmekteydi (Karademir, 2014). Ancak Ertem (2015), fiyatlandırma ve yiyecek dağıtımının yeterli olmadığını ve asıl çabanın özel hayır kurumları ve yerel yöneticilerden geleceğini belirtmektedir (Ertem, 2015). Ayrıca kıtlık bölgelerine yiyecek götürmenin yanı sıra daha özgün bir çözüm kullanılmıştır. Osmanlılar, belediyelerin ve zenginlerin yardımıyla ihtiyaçlarını karşılamak için göç edenlere yol yapımında iş verirdi (Aybar, 2017).

3.3.1.3. Krediler

- 1- Peygamber (SAV), Huneyn savaşına hazırlanmak için zincirli zırhlar ödünç almıştı (Abū Dā’ūd, 2002). Birçok alim, hükümetin geri ödeyebileceklerinden emin olduğu sürece ihtiyaç anında faizsiz kredi alabileceğini de görüşündedirler (A. H. Al-Ghazali, 1971; Al-Shatibi, n.d.).
- 2- Abbasi imparatorluğunda hükümet kriz dönemlerinde tüccarlardan kredi (bazen faiz oranı üzerinden) alır ve karşılığında teminat olarak vergi beyannamelerinin bir kısmını verirdi (El-Duri, 1948). Örneğin, gezgin “Nasir Khusraw” (ناصر خسرو)

(1004-1088) bize Mısır padişahının²⁰ Hristiyan Mısırlı bir tüccardan borç olarak ekmek istediğini söyler (Khusraw, 1983). İslam tarihinde sarraftan²¹ alınan ilk kayıtlı faizli kredi, bakan Ali ibn Issa'nın ilk görevinde gerçekleşmiştir (MS 912-916) (Al-Duri, 1948). Hükümet ayrıca çiftçilere faizsiz olarak para ve tohum ödünç vermiştir (Al-Duri, 1948; Oran & Khaznakatbi, 2009).

- 3- Osmanlılara gelince, 1876'da imparatorluğun iflasına ve meşhur düyun-u umumiye idaresi kurulmasına yol açan yerel tefecilerden, uluslararası piyasalardan ve bankalardan alınan faiz bazlı kredilere olduğu görülmektedir (Birdal, 2010; Eldem, 1999; Genç, 2014; Ortabağ, 2018).

3.3.1.4. İslami Önlemlerle İlgili Bazı Notlar

Farklı krizlerin etkilerine karşı koymak için İslami önlemleri incelerken birçok nokta dikkat çekmektedir:

1-İslam devletleri her zaman kendi iç kaynaklarına bağlıdır. Eldem (1999), Osmanlı imparatorluğunun ilk uluslararası kredisini aldığı 19. yüzyılın ortalarına kadar hiçbir zaman dış kaynaklara bağlı olmadığını belirtilmektedir (Eldem, 1999).

2- Genel olarak, tüm hükümet kaynakları tamamen kullanılincaya kadar, İslami hükümet özel mülkiyete el koymaz ve bunlara bu tür bir seçeneğe yönelmemelidir.

3-İslam tarihinde faize dayalı krediler meydana gelmiş, ancak Osmanlılardan önce İslam imparatorluklarında nadir görülmüştür. Bu durum söz konusu olsaydı, genellikle Müslümanlar ve gayrimüslimler²² arasında meydana gelirdi (Ray, 1997)

4-19. yüzyıl kıtlığının sonlarında Fas'ta faize dayalı krediler almak, çiftçilerin yoksullaştırılması ve hapse atılması ile Yahudilerin ve yabancıların güçlendirilmesi gibi feci sonuçlara yol açmıştır (Al-Bazzaz, 1992)

5- Kıtlik ve hastalık dönemlerinde köylerden ve dış mahallelerden şehirlere büyük göçler yaşanmıştır. İslam tarihi boyunca köylülerin serbest dolaşımına izin verilirken

²⁰ Muhtemelen padişah "El-Mustansir Billah'dır"

²¹ Bunlar alışlagelmiş tefeciler (Sarrafi- صراف) değildir, daha çok bakanların paralarını müsadereden koruyan özel bir tür tefecilerdir (jahbath- جهيد) (Al-Duri, 1948)

²² Osmanlı imparatorluğunda faize dayalı kredilerle çalışan birçok bankacı olmasına rağmen, neredeyse hiçbiri Müslüman değildi (Pamuk, 2000).

(El-Bazzaz, 1992; El-Duri, 1948), Osmanlılar bu tür göçleri genellikle engellemiş ve para cezasına çarptırmıştır (Aybar, 2017; Genç, 2014; White, 2010).

6- Büyük Mısırlı tarihçi El-Maqrizi (1364-1442AD), kıtlık ve kuraklık dönemlerinde yiyeceği tekelleştirenlerin çoğunun büyük felaketler karşılaştıkları ve böylece ilahi adaletine muhatap olduklarını gözlemlediğini belirtmiştir. Öte yandan, kaynaklarını paylaşanlar – Mimar “Fakhredin Tanbağa” gibi - büyük bir refah görmüşlerdir (El-maqrizi, 2007)

3.3.2.COVID-19 Krizleriyle Mücadele Etmek İçin Modern İslami Yaklaşımlar

İncelediğimiz geleneksel aracın sabitlenmiş parasal rejimlerinin doğası gereği veya araçların uzun vadede olumsuz etkileri nedeniyle İslam ülkeleri için uygulanamaz olması dolayısıyla, burada mevcut kriz sırasında ve sonrasında bütçe ihtiyacını karşılayacak bir dizi araç ve politikalar analiz edilecektir.

3.3.2.1. Zekâtın Erken Ödenmesi

“Sözlükte “artma, arıtma; övgü ve bereket” mânalarına gelen zekât, terim olarak Kur’an’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder. Örfte bu payın maldan çıkarılması işlemine de zekât denilir”(Erkal, 2013).

Zekât, İslam'ın beş şartından biri ve İslam ekonomisinin refah ilkesi araçlarından biridir, zekât serveti bir dizi kritere ulaşmış olan her özgür Müslüman yetişkinden²³ istenir (Kuwaiti Encyclopedia of Islamic Jurisprudence, 2006):

- 1- Servet üzerinde tam mülkiyete sahip olmak.
- 2- Servet değerinin belirlenen miktara ulaşması (Nisab)
- 3- Zekâta tabi servetin değeri tam bir yılı geçmiş olması ve belirlenen nisap miktarının üzerinde olmalıdır (Havl)

²³ Şafilere göre Akli başında olsun veya olmasın, sahip olduğu paradan zekât vermesi gereken kişi (Al-Nawawî, 1970)

- 4- Servet artırılabilir ve yatırım yapılabilir olmalıdır, örneğin takı yatırım amaçlı değil de aksesuar olarak kullanılırsa zekata tabi olmayacağı ifade edilmektedir.

Servet daha sonra 4 ana kategoriye ayrılır:

Tablo 6: Zekât Kategorileri

Tür	Hayvancılık: Koyun/keçi	Hayvancılık: Develer	Hayvancılık: İnekler ve boğalar	Metal ve Döviz	Ticaret ²⁴	Tarım
Miktar (zekât miktarı)	40-120 (1) 121-200 (2) 201-300 (3) > 300 (her 100 için 1 adet)	1-4 (1 koyun) 5-9 (2 koyun) 10-14 (3 koyun) 15-19 (4 koyun) 25-35 (Bir yaşından büyük dişi deve) 36-45 (İki yaşından büyük dişi deve) 46-60 (Üç yaşından büyük dişi deve) 61-75 (Dört yaşından büyük dişi bir deve) 76-90 (İki yaşından büyük iki dişi deve) 91-120 (Üç yaşından büyük iki dişi deve) > 120 (her kırk için: bir dişi deve (2 yaşından büyük) ve her elli için: bir dişi	30-39 (1 adet bir yaşında inek) 40-59 (1 adet iki yaşında inek) > 59 (her 30 inek için 1 adet bir yaşında ve her 40 inek için 1 adet iki yaşında inek)	85 gram Saf Altın (% 2,5) 595 gram Saf gümüş ve eşit değerde kâğıt para (% 2,5)	595 gram saf gümüşün nitelik değeri (% 2,5)	611KG (yağmur suyuyla sulanmışsa % 10 ve elle sulanmışsa % 5)

²⁴ Hem döviz hem de ticaret tek başına miktardan (Nisab) daha az olabilir, ancak bir araya getirilip belirtilen miktara (Nisab) ulaşırsa, bu servet miktarı zekâta tabi olacaktır.

		deve (3 yaşından büyük)				
--	--	-------------------------	--	--	--	--

(Kuwaiti Encyclopedia of Islamic Jurisprudence, 2006)

Zekât sekiz tür kişiye verilir: “A) Fakirler, B) Muhtaçlar²⁵, C) Zekat toplamak ve dağıtmak için çalışanlar, D) Kalbini İslam'a karşı ısıtılacak gayri Müslümanlara, E) Özgürlük isteyen köleler, F) Borçlu olanlar, G) Yolcular” (9: 60). Bu sekiz kategori Haşimi (Peygamber'in soyundan gelen) olmamalıdır (Al-Bukhari, 1997), ve inançsız²⁶ da olamaz, Peygamber'in dediği gibi “Allah onlara [Müslümanlara] zekât ödemeyi farz kılmıştır. Zenginlerinden toplanmalı ve yoksullara dağıtılmalıdır” (Al-Bukhari, 1997, v2 p.104)

Krize cevap verebilmek için birçok alim, zekat tahakkuk edecek zaman (Havl) dolmadan önce zekat ödemesine izin veren bir fetva yayınlamıştır. Bu İslam ülkelerinin toplumdaki en talihsiz insanlara dağıtılmak üzere 1 trilyon dolarlık varlığa (OXFAM, 2015)) erişmesine yardımcı olacaktır. İlginç bir şekilde, bazı zekat kurumları kriz sırasında Müslümanların hayır işlerini artırdıklarını gösterecek şekilde zekat miktarında artış olduğunu bildirmektedir (world zakat forum, 2020) Ancak bir finans aracı olarak zekât iki engelle karşı karşıyadır:

- 1- Çoğu ülkede zekât kanunen zorunlu değildir ve sadece 54 İİT ülkesinin 6'sında²⁷ zorunludur (Hasan, 2015). Vergi mükelleflerinin vergi sonrası net servetleri hala belirtilen miktar (Nisab) kapsamında ise zekâtтан muaf olmayacakları için bu durum zekât akışını etkileyebilir (Islamweb, 2003) .
- 2- Çoğu İslam ülkesinde zekâtın toplanması ve ödenmesi halka bırakıldığı için merkezi zekât kuruluşları yoktur. 54 İİT ülkesinden yalnızca 16'sı²⁸ zekât kurumuna sahiptir (Powell, 2009). Merkezi zekât sistemi, zekât akışları ile maliye

²⁵ Fakir ve muhtaçlara verilecek zekât miktarı, bir yıllık yemek ve barınma masraflarına eşittir. Yoksullar ve muhtaçlar bir zanaat ile ilgileniyorsa, zekât onlara alet ve diğer üretim araçları şeklinde verilir (Kuwaiti Encyclopedia of Islamic Jurisprudence, 2006)

²⁶ Kalplerini İslam'a karşı ısıtmak isteyenler hariç.

²⁷ Libya, Malezya, Pakistan, Suudi Arabistan, Sudan ve Yemen

²⁸ Yukarıda belirtilen ülkeler artı Bahreyn, Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Maldivler, BAE.

politikası hedefleri arasında daha iyi bir koordinasyonu kolaylaştıracağı için daha etkilidir (Hudayati & Tohirin, 2010).

3.3.2.2. Bütçe Dışı Fonlar

Yukarıda zor zamanlarda insanların varlıklarını toplayıp eşit dağıtılması İslam tarihinden bir vaka olarak ifade edilmişti. Eş'arî kabilesi kalan tüm yiyeceklerini tek bir yerde toplayıp kendi aralarında dağıtacağından, Müslümanlar zekât yükümlülüklerinden fazlası ile katılmalıdır. Bu anlayış/inanç, insanlar ve farklı kuruluşların özel kaynakları ihtiyacı olanlara dağıtmak üzere fonlara bağış yapmaya, kamu fonlarının yaratılmasına yol açmıştır. Bu tür fonlar, “genellikle yıllık eyalet (federal) bütçe yasasına ve alt-ulusal yönetim bütçelerine dâhil edilmeyen ve Bütçe dışı fonlar olarak adlandırılan kapsamda sınıflandırılmaktadır” (Radev & Allen, 2010, p. 1).

Krize yanıt olarak birçok ülke, özel sektöre kaynaklarını kamu fonlarına koymasını çağırısında bulundu ve yaklaşık 15 İİT ülkesi bu fonları kurdu:

Tablo 7: İİT Ülkelerinin 'Özel Fonlar' Toplamları ve Kullanımları

Ülke	Milyonlarca dolar olarak toplanan toplam fon	Kullanımlar
Benin	4.6 (Government of Benin, 2020)	Sağlık ekipmanı satın almak (Government of Benin, 2020)
Kamerun	40 (Kindzeka, 2020)	NA ²⁹
Irak	0.3 (Central Bank of Iraq, 2020)	Raspatuvar cihazları satın almak (Central Bank of Iraq, 2020)
Ürdün	131 (arabnews, 2020)	Raspatuvar cihazları, test kitleri ve işsizlik yardımları almak (Jordan Times, 2020)
Lübnan	16	NA

²⁹ Fon kullanımları hakkındaki resmi açıklama çok belirsiz ve net değildir, hükümetin kullanım açıklaması ancak hükümete verileri ifşa etmesi için bir miktar baskı yapıldıktan sonra yayınlanmıştır (Kindzeka, 2020)

	(Al-sharq Al-awsat, 2020)	
Moritanya	38 (Mauritanian news agency, 2021)	İşsizlik yardımları ve su projeleri (Mauritanian news agency, 2021)
Mali	1.3 (agencececofin, 2020)	NA
Fas	3000 (Maghrebvoices, 2020)	Sağlık sektörüne ve işsizlik yardımlarına yardımcı olmak (Maghrebvoices, 2020)
Nijer	1.9 (Diallo, 2020)	Sağlık sektörüne yardım (Diallo, 2020)
Pakistan	9 (Mahmood, 2020)	Yiyecek ve vergi indirimleri (Mahmood, 2020)
Togo	5.7 (Dossavi, 2020)	Sağlık müdahalesi önlemleri ve sosyal destek (Dossavi, 2020)
Tunus	72 (Iman, 2020)	Koruyucu ekipman ve tıbbi cihazlar (Iman, 2020)
Türkiye	244 (BizBizeyeterizTÜRKİYEM, 2021)	Haneler için sosyal destek (BizBizeyeterizTÜRKİYEM, 2021)
Uganda	7 ³⁰ (Khisra, 2020)	Araç satın alma ve kan bankası yenileme (Corps, 2020)

IMF, bütçe dışı fonların ekonomik ve politik nedenlerle oluşturulabileceğini, ancak bu fonların sağlam mali politika kontrolüne ve disipline aykırı olmaması gereğine dikkat çekilmektedir (Radev & Allen, 2010). Bu kaygılar dayanaksız değildir, İT ülkeleri tarafından yaratılan fonların bazıları harcama bakımından şeffaflıktan yoksundur ve bazılarında zimmete para geçirmeye sorunlarının olduğuna dikkat çekilmektedir (Uganda

³⁰ Soruşturmalar, büyük usulsüzlükler, uygun planlama yapılmaması, sözleşmelerin aceleyle imzalanması ve satın alma yönergelerinin ihlal edildiğini göstermektedir ve yüksek bir hükümet yolsuzluk olasılığının altını çizmektedir (Khisra, 2020)

ve Kamerun durumu gibi). Bu tür fonlar için en büyük zorluk, yönetim ve hesap verebilirliktir. Hesap verebilirliği sağlamak için hükümetler fonların miktarları ve kullanımları hakkında ayrıntılı bir veri sağlanmalıdır (Türkiye gibi) ve özel ve sivil sektör fon kullanımlarının izlenmesinde rol oynamalıdır (Ürdün ve Togo gibi).

3.3.2.3. Servet Vergisi

Servet vergisi, maliye politikasının bir sonraki aşamasıdır. İfade edildiği üzere, İslami hükümetin başka seçenekleri olduğu sürece halkın parasına (zengin ya da fakir) el koymaması gerekmektedir. Hazine (Beytül-mal) boş olduğunda, kamusal ve özel çıkarlar arasında bir çatışma olması halinde kamu çıkarının özel çıkarlardan öncelikli olduğu İslami ilkeye ("تقديم المصلحة العامة على المصلحة الخاصة") (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 2010) esas alınır. Böyle bir durumda halkın yiyeceklerinin yarısını alarak kıtlık zamanında fakirlere dağıtarak kaynakları bölüştürmeyi amaçlayan Hz. Ömer'in eylemlerine dayanarak kamu eli ile zenginden alınan kaynaklar, fakire yeniden tahsis edilebilecektir.

Kaynakların zenginden fakire yeniden tahsis etmek için bir servet vergisi getirilmesi gerekir. Servet vergisi, bireyin net servetine veya sahip olduğu toplam varlıkların piyasa değerinden borçlar çıkarıldıktan sonra kalan varlıklara uygulanan bir vergidir. Bunun aksine gelir vergisi, servet stokundan gelen akışa uygulanır (Li, 2019). Şu anda, kalıcı varlık vergileri yalnızca yedi ülkede³¹ uygulanmaktadır ve ülkelerin GSYH'lerine göre gelir oranlarına göre farklıdır (Best Citizenships, 2020), ancak tarihsel olarak birçok ülke özellikle de Avrupa ülkeleri kalıcı servet vergisi uygulamış ancak birçok nedenden dolayı 21. Yüzyılın başında bu vergi kaldırılmıştır (Heckly, 2004):

- 1- Yerli sermaye dışa doğru aktığı ve yabancı yatırımın cesareti kırıldığı için sermaye tüketimine neden olması.
- 2- Yıllık tespit edilmesi gerektirmesi nedeniyle yüksek maliyetler ancak düşük getiri sağlaması ve buna kıyasla KDV gibi diğer vergi türleri daha ucuzdur.
- 3- Servet vergisi hem şirketlere hem de kişisel servete uygulandığı için çifte vergilendirmeye neden olabilmesi.

³¹ İspanya, Norveç, Arjantin, Belçika, İsviçre, Hollanda ve İtalya

Ancak burada önerilen şey, servet üzerinden bir defaya mahsus bir vergi veya on-off (var-yok) vergi olarak adlandırılan şeydir; bu vergi 1. ve 2. Dünya Savaşı sonrası, özellikle 2. Dünya Savaşından sonra iyi bir başarıyla kullanıldı (O'Donovan, 2020). son zamanlarda birçok ülke ve kuruluş içinde bulunulan mali açıkları finanse etmek için servet vergisi çağrısında bulunmuştur:

- 1- IMF (IMF, 2021b) ve dünya bankası (World Bank, 2021)bütçe açıklarını kapatmak için servet vergisi çağrısında bulundu.
- 2- Arjantin, ülkedeki en zengin 12.000 kişi üzerine bir defalık vergi uyguladı, bu vergiden 3,7 milyar dolar olarak toplandığı tahmin ediliyor (Meredith, 2020).
- 3- Birleşik Krallık vergi komisyonu tek seferlik servet vergisi için tavsiyede bulundu, bu servet vergisi mevcut net servete uygulanacak ve beş yıl içinde taksitlerle ödenecektir (Advani et al., 2020).

Maalesef, İİT ülkelerindeki en yüksek yüzde 10'un servetiyle ilgili veriler mevcut değildir, ancak OXFAM'a göre Forbes dergisi tarafından belirlenen MENA bölgesindeki 21 milyarderin servetlerinde Mart ve Ağustos 2020 arasında 10 milyar dolar artış görülürken, bölgedeki 45 milyon kişi yoksulluğa itilmiş olabileceğini tespit etmektedir (Oxfam International, 2020b).

İfade edilen nedenlerle, bu vergiyi doğru bir şekilde uygulamak için bir dizi noktaya dikkat edilmesi halinde mümkündür:

- 1- Vergiden kaçınma: Vergiden kaçınmayı caydırmak için, hükümet vergiyi vaktinden önce duyurmamalıdır, verginin erken duyurulması vergi mükelleflerinin sahip oldukları varlıkların türünü veya mülkiyetini değiştirerek vergileri azaltmasına veya hafifletmesine yol açacaktır (Advani et al., 2020).
- 2- Vergilendirilen varlıkların türü ve vergilendirme birimi: Vergilendirilebilir varlıklar hem kayıtlı maddi (ör.meskenler) hem de maddi olmayan (ör.hisse senetleri) mülkleri içermelidir, vergilendirme birimi için vatandaşlığı bakılmaksızın ülkede ikamet edilmesi gerekir, aynı hanenin üyeleri diğer üyelerin serveti üzerinde yetkiye sahip olmadığından hane halkına değil bireylere de uygulanmalıdır (Advani et al., 2020).

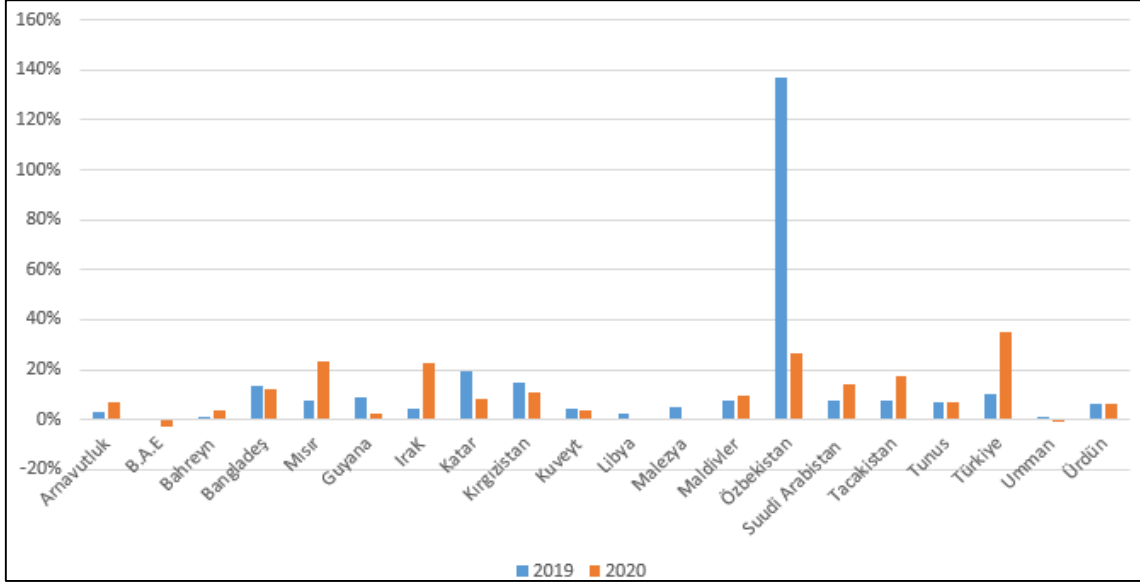
- 3- Vergi oranı ve eşiği: Vergi oranı ve eşiği varlık likiditesini dikkate almalıdır, vergilendirilebilir mülkler incelendikten sonra likit ve likit olmayan varlıklar arasındaki oran vergi oranı ve eşiği belirlenirken dikkate alınmalıdır.
- 4- Bu verginin kademeli olarak kaldırılması, bunun iki sebebi vardır:
 - a. Hükümetin normal koşullarda zenginlerin parası üzerinde hiçbir hakkı yoktur, bu verginin tek mantığı krizden kaynaklanmaktadır, çünkü kriz hafiflemeye başladığında, hükümet vergiyi sıfıra ulaşana kadar düşürmek zorundadır yoksa eylemleri İslam'a göre yasadışı olacaktır, çünkü Allah "Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere vermeyin." (2: 188) demiştir. Buna ek olarak, Birleşik Krallık vergi komisyonu vergi için hem eşit hem de azalan taksitlerin aynı gelire yol açacağını iddia ederken (Advani et al., 2020), azalan ödemelerin ilk yıl boyunca daha fazla likidite sağlayacağı için hükümetin mali ihtiyacı karşılamasında çok daha iyi yardımcı olacağını görüyoruz.
 - b. İnsanların verginin kalıcı olduğuna inanması halinde, tüketicilerin davranışlarında vergiden kaçmak için daha düşük tasarruf ve servet kayması gibi bir bozulmaya neden olacaktır(Advani et al., 2020).
- 5- Vergi dönemi: Birleşik Krallık vergi komisyonu vergi taksitleri için beş yıllık bir dönem önermektedir, ancak bu dönemin Dünya Bankasının 2022'ye kadar dünya ekonomisinin GSYH seviyelerinin COVID öncesi düzeylere geleceğini tahmin ettiği için uzun olacağını düşünülmektedir (World bank, 2021). Bu nedenle, beş yıllık sürenin bir başlangıç dönemi olarak alınması gerektiğini görüyoruz, ancak hükümet mali bütçeyi beş yıllık dönemin bitiminden önce COVID öncesi düzeylere döndürmeye çalışmalı ve, çünkü bu tür bir vergilendirme normal durumlarda İslam'ın izin vermediği zorunlu bir kötülüktür.

3.3.2.4.Ticari Bankaların Rezervlerini Kullanmak

Ticari bankaları "Başarısız Olamayacak Kadar Büyük" olarak etiketlenmesi nedeniyle ve bankalar sermayeyi sahip olanlardan ihtiyacı olanlara aktarmanın bir yolunu sundukları

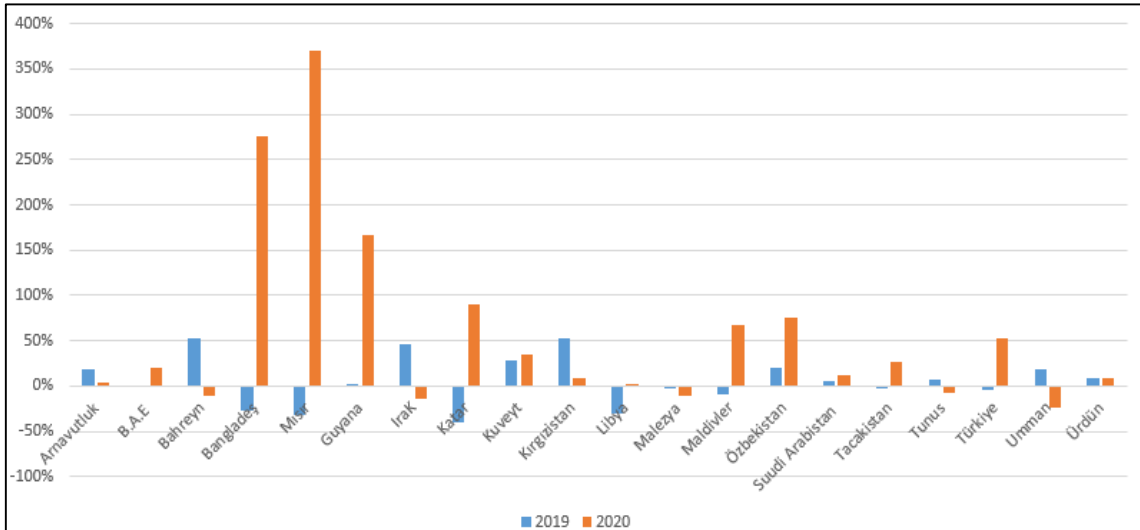
için ekonomide önemli bir rol oynarken, Büyük Finansal Krizi kapsayan farklı makaleler bankaların refahın yeniden dağıtımında etkisiz bir araç olduğunu göstermektedir. Michail vd. (2021), daha düşük bir politika oranının, mevduat seviyeleri ve kredi riskleri öncelikli olduğu için uzun vadede ticari bankaların kredi verme davranışını her zaman değiştirmedeğini göstermektedir (Michail et al., 2021). Diğer makaleler, bankaların mülkiyeti ile kriz sırasında yükselen piyasalardaki borç verme davranışları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır, devlete ait bankalar konjonktür karşıtı bir hareket içinde ekonomiyi canlandırmak için kriz dönemlerinde kredi verme ve risk alma davranışlarını artırmaktadır (Bosshardt & Cerutti, 2020; Choi et al., 2016), aynı zamanda yabancı sermayeli bankalar da kriz sırasında kredi verme davranışlarını döngüsel bir şekilde azaltma eğilimindedir (Allen et al., 2013; Choi et al., 2016). Hsieh ve Lee (2020), ikisi arasında ters bir ilişki olabileceğini belirtmektedir: hükümet teşviki ve müdahalesi ne kadar yüksek olursa, yabancı bankanın kriz sırasında müşterilere kredi vermesi o kadar düşük olur veya tam tersi de söz konusu olabilir (Hsieh & Lee, 2020). Ayrıca, birçok makale aynı düşünceyi paylaşmaktadır; bankalar tek başına hükümetin teşvikine olumlu yanıt vermemektedir, İngiltere'deki Bankalar (Giansante et al., 2020), AB (Horst & Neyer, 2019; Jasova et al., 2018) ve Japonya (Shioji, 2019) kredi verme kanalları Parasal Genişleme dönemlerinde yalnızca küçük bir yüzde oranında artırmış veya hiç artırmamıştır, diğer yandan ABD'deki bankalar (Rodnyansky & Darmouni, 2017) birinci ve üçüncü Parasal Genişleme turlarında kredi oranlarını artırmıştır, ancak ikinci Parasal Genişleme turu sırasında bu sözkonusu olmamıştır, bu durum AB bölgesindeki bankaların ve İngiltere'nin menkul kıymetler gibi daha güvenli varlıklar satın alarak borç verme oranlarını düşürmesine bağlanabilir (Giansante et al., 2020; Jasova et al., 2018), ABD'deki bankalar ise, Merkez Bankasının 1. ve 3. Parasal Genişleme turlarında hedeflediği ipoteğe dayalı menkul kıymetleri (MIB) oluşturmak için ipotek oluşturmaya doğru genişlerken, Merkez bankasının yalnızca ABD hazine tahvillerini hedeflemesi nedeniyle 2. Parasal Genişleme turunda ABD bankalarının kredi vermesi üzerinde etkisi olmamıştır (Rodnyansky & Darmouni, 2017). Diğer bir neden ise likiditenin tüm ekonomiden ziyade ekonominin bir sektörüne yoğunlaşması olabilir, bu da likiditenin sektörün ihtiyaçlarından daha büyük olması halinde daha düşük kredilere yol açar (Shioji, 2019).

İİT ülkelerinin merkez bankalarından alınan verileri Grafik 30 2020 yılında kredi ilerlemesinde büyüme göstermektedir, aynı zamanda Grafik 31 ticari bankaların merkez bankalarında bulunan faiz getiren mevduatlarındaki büyümeyi göstermektedir. Bu durum kredi talebinde bir artış olurken, kredi arzının bu talebi aştığını ve kullanılmayan bir fazlaya dönüştüğünü göstermektedir.



Grafik 30: Seçilen Ülkelerde Yılda Yıla Kredi Büyümesi

Kaynak: Yazar tarafından toplanmış merkez bankalarından alınan veriler



Grafik 31: Ticari Bankaların Seçilen Ülkelerin Merkez Bankalarındaki Mevduatlarının Yılda Yıla Büyümesi

Kaynak: Yazar tarafından toplanmış merkez bankalarından alınan veriler

Bu kullanılmayan kaynakları yeniden dağıtmak için bir dizi seçenek kullanılabilir:

1- Banka ödemesinin geciktirilmesi

Pek çok ülke bireyler için banka ödemelerinde farklılık gösterirken – araştırmacının bildiği kadarıyla - bu konuyu kapsayan herhangi bir makale bulunmamaktadır, ancak hane halkı borçlarına ilişkin IMF verileri bu politikanın gelişmiş ekonomilerde İİT ülkelerine göre daha etkili olduğunu göstermektedir, bunun sebebi İİT ülkelerinin çoğunda hane halkı borcunun GSYH'nin %25'inden az olmasıdır (IMF, 2019). Ayrıca, likidite genellikle kendilerini idame ettirebilenlere doğru yönlendirildiğinden, bu eylem adaletten yoksundur.

2- Zorunlu karşılık oranının yükseltilmesi

Zorunlu karşılık oranındaki değişimler tek başına büyüme oranını etkilemediğinden, zorunlu karşılıkları düşürmek her zaman ekonomiyi canlandırmanın en etkili yolu değildir (Afanasyeva & Korovin, 2020). Dolayısıyla, bu likidite fazlalarını daha iyi kullanmak için, zorunlu karşılık oranının büyük bankalar için aynı kalmasını veya daha yüksek olmasını ve küçük bankalar için daha düşük olmasını tavsiye ediyoruz; bu ayırım küçük bankaların daha büyük bankalara nazaran teşvike çok daha fazla yanıt vermesinden kaynaklanmaktadır (Allen et al., 2013; Kandah, 2021).

Bütçenin mali ihtiyacını finanse etmek için bu rezervlerin kullanılmasını tavsiye ediyoruz. Önerdiğimiz bu yaklaşım, standart Parasal Genişleme, helikopter para ve kaynakların yeniden dağıtımını arasında bir karışımdır. Çoğu merkez bankası faiz ödemediğinden, zorunlu rezervler bankalar için fırsat maliyeti şeklinde fiili bir vergi olarak kabul edilir (Ireland, 2019; OECD, 2019). Burada merkez bankasının büyük bankalardaki zorunlu karşılıkları gerçek oranların üzerine çıkarmasını ve bu rezervlerle sıfır faizli (Qarz Hasan) hazine bonosu veya sukuk almasını tavsiye ediyoruz, bu eylem peygamberimizin (SAV) İslam ordusunun arz ihtiyacı olduğunda faizsiz olarak kaynaklar ödünç aldığı (zincirli zırh) düşünceye dayanmaktadır, bununla hükümet ihtiyaçlarını finanse edebilir ve dış borçlanmayı azaltabilir. Ancak bu eylem bir dizi riski içerir:

- 1- Bu işlem yasa dışıdır veya en azından bu tür işlemler için gerekli yasal geçmişe sahip değildir.
- 2- Bu eylem bankacılık sisteminin riskini artıracak ve bu da yatırım çıkışlarına yol açacaktır, ancak rezervlerin ekonomiyi başlatmak için verimli bir şekilde kullanılması durumunda yatırımın geri döneceğini ve ülkenin sadece kısa vadede etkileneceğini düşünüyoruz.
- 3- Merkez bankasının güvenilirliğini ve özerkliğini riske atar, ancak mali ve parasal ayrılığın sadece normal zamanlarda gerekli olduğunu görüyoruz, normal zamanlarda İslam'da haram olan zaruri hallerde hukuka uygun olabilir fikrine dayanarak krizin bazı kuralların çiğnenmesini meşrulaştırdığını görüyoruz (الضرورات تبيح المحرمات) (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, 2010).

Sıfır faizli hazine bonoları veya sukuk dışında, hükümet bu rezervleri devlet bankalarının genellikle özel bankalar tarafından kabul edilmeyen ve maliye politikası tarafından hedeflenenlere kredi vermesine olanak sağlayacak şekilde yeniden yönlendirebilir, önceden belirtilen risklerin yanı sıra bu eylem şu riskler de taşır:

- 1- Bankalar tarafından hedef alınan yoksullar riskli kredi alanlar olarak görüldüğünden, özel bankaların hedeflediği müşteri kapsamı dışındakilere kredi verilmesi finansal sistemdeki risk oranını yükseltebilir (Elahi, 2004).
- 2- Devlet bankalarının performansına genellikle şüphecilikle yaklaşılır, çünkü devlet mülkiyeti finansman kaynaklarını ekonomik nedenlere değil siyasi nedenlere dayalı olarak yeniden dağıtır (Calabria, 2015) ve bankaların devlet mülkiyeti kişi başına gelirden daha düşük büyüme ile ilişkili olabilir (La Porta et al., 2002), ancak daha yeni olan çalışmalar bunun tam olarak doğru olmadığını göstermektedir, Andrianova ve diğerleri (2012) ülkeler arası bir çalışma yoluyla, devlete ait bankaların, özellikle Büyük Finansal Kriz'den sonra GSYH'nin büyüme oranlarını yükseltmede rol oynadığını göstermektedir (Andrianova et al., 2012), Unal ve diğerleri (2007), Türkiye'deki devlet bankalarının özel bankalar kadar verimli olduğunu göstermektedir (Unal et al., 2007). Bu nedenle, kaynakların adil bir şekilde yeniden dağıtılması için bankacılık sektörüne devlet müdahalesi gereklidir.

SONUÇ

Çin’de başlayıp hızla dünyanın bütün ülkelerine yayılan Covid-19 salgını olağan dışı şekilde insanlığı etkisi altına almıştır. Bütün ülkeler, bu hastalığın neden olduğu olumsuz sonuçlardan az veya çok etkilenmişlerdir. Sağlık hizmetleri başta olmak üzere, kamudan beklenen kamusal hizmet taleplerinin hızla artmasına ve dolayısıyla kamu harcamalarının yükselmesine neden olmuştur. Bu salgının neden olduğu başta can kaybını azaltmak için, dünyanın nerede ise bütün ülkeleri farklı düzeylerde de olsa kapanmalara gitmişlerdir. Kapanmaların neden olduğu sosyal sonuçların dışında ekonomik etkilerinin başında üretimin yavaşlaması ve istihdam kayıplarının artması gibi çok yönlü sonuçları olmuştur. Salgın sonucu başta sağlık sisteminin çökmesine mani olmak üzere alınan bütün önlemlere rağmen, bu salgının bir tür biyolojik bir silah olduğu algısı, salgınla mücadele etmek üzere geliştirilen tedavilere yönelik çok sayıda yanlış bilgi (infodemi)/komplo teorileri ile mücadele etmek, diğer bir faktör olarak kendini göstermiştir. Çok yönlü etkileri olan bu salgının İslam ülkeleri üzerindeki etkileri ayrıca analiz edilmiştir. İslam ülkelerinde salgının ABD ve AB ile kıyaslandığında daha düşük düzeyde bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Hem COVID-19’a yakalanma nispetinin düşük olduğu hem de görece ölüm oranlarının ifade edilen ülkelere kıyasla düşük olduğu görülmektedir. İslam İşbirliği üyesi ülkelerinde salgından etkilenme oranının düşüklüğüne karşın bu ülkelerde yaşayan nüfusun aşılama oranı yukarıda ifade edilen ülkelerle kıyaslandığında düşük olduğu görülmektedir. Genel olarak İslam ülkelerinde düşük aşılama oranına rağmen COVID-19’a yakalanma oranının düşüklüğü ve bu hastalıktan ölüm oranlarının düşüklüğünün hangi faktörlerle ilgili olduğunu bu aşamada tespit etmek pek mümkün görünmemektedir. Ancak İslam dininin günlük yaşam pratiklerine ilişkin emirlerinin ve hijyen konusundaki emirlerinin ne ölçüde rolünün olduğunu tespit etmeye yönelik araştırmalar gelecekte yapılacaktır.

Salgının başta sağlık ve sosyal sonuçlarını azaltmaya yönelik olarak kısıtlamalara başvurulmuştur. Bu kısıtlamaların ekonomi üzerinde etkileri birçok ekonomik gösterge ile tespit edilmiştir. Başta işsizlik oranının yükselmesi ve milli gelir düzeyinde düşme olmak üzere çok farklı etkileri olmuştur. Bazı gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere kapanmaların yoksulluk düzeyinin %2-13 düzeyinde artmasına ve gelir dağılımı göstergesi olan gini katsayısının % 2-3 düzeyinde bozulduğu görülmüştür. Kapanmaların ekonomiler üzerindeki neden olduğu bu olumsuz etkiler dikkate alındığında ekonomilerin

kapanmasına yönelik rasyonel karar süreçlerinin nasıl belirlenmesi gerektiği bu tezin önemli araştırma odaklarından birini oluşturmuştur. Bu bağlamda hem konveksiyonel iktisatta hem de İslam iktisadında ekonomik kapanmaya ilişkin karar sürecinin insan yaşamı ile kapanma arasındaki karar sürecinin nasıl verilmesi gerektiği analiz edilmiştir.

COVID-19'un neden olduğu olağan dışı gelişmeler bütün ülkeleri ve insanlığı ahlaki bir tutum/kararla karşı karşıya getirmiştir. İnsanların yaşamsal varlığını korumak mı yoksa insanların ekonomik refahını sürdürmek mi? Her ne kadar salgının başlarında başta İngiltere örneğinde olduğu gibi kitlesel bağışıklık yöntemi ile hastalığın ülkede yayılıp, toplumsal bağışıklığın sağlanarak hastalığın yenilmesi yönünde kararlar alınmış ise de, artan can kayıpları sonrasında siyasal otorite insanların yaşamsal varlığını korumayı kapanmaya/ekonomik refahtan fedakârlığa tercih edecek yönde karar almıştır. Salgının bir yandan insanların yaşamsal varlığını diğer yandan kapanma sonucu ekonomileri tehdit durumunda, dünyanın tamamı insan yaşamını ekonomik refaha tercih edecek bir ahlaki karar alacak yönde davranmıştır. Bu ahlaki kararın ekonomik temelinin var olup olmadığı yine bu çalışmada analiz konusu edilmiştir.

COVID-19'un neden olduğu sorunlara mani olmak için kapanma kararının rasyonel bir zeminde belirlenmesine yönelik başvurulan birkaç yöntem geliştirilmiştir. İstatistiksel Yaşam Yılı, hastalıktan korunmak için kişi başına ödenecek tutarı esas alırken, istatistiksel yaşam yılı değeri yaklaşımı ise bu hesaplama, insanın bütün yaşamını dikkate alan bir yöntemi esas almaktadır. Her iki yaklaşım ile ekonomik kapanmaya gitmeme durumunda meydana gelecek ekonomik kayıpların karşılaştırması ile kapanmaya gidilmesinin ülke ekonomilerine sağladığı fayda maliyet hesaplaması yapılmıştır. Bu hesaplamalar dünyanın önemli ülkeleri için yapıldığı gibi aynı zamanda İslam İşbirliği üyesi ülkeler için de yapılmıştır. Bir başka hesaplama yöntemi ise hem hayatta kalma hem de sağlıklı yaşamayı esas alan kaliteye ayarlı yaşam yılı yaklaşımıdır. Bu yöntem ile ifade edilen yaklaşımlar arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Araştırmanın takip eden kısımlarında İslam dininin insan hayatının değerini tespit etmeye yönelik yaklaşımları analiz edilmiştir. İslam'ın insanın değerini tespit için ekonomik kapanma ile insan yaşamı arasındaki karşılaştırma ve salgın nedeni ile ekonomik kapanmaya gitmenin fayda maliyet analizi yapılmak istenmiştir. İslam'ın insan yaşamının her şeyden daha değerli olduğuna ilişkin yaklaşımı nedeni ile kapanmaya gitmenin çok

daha yüksek düzeyde bir gereklilik olduğu ifade edilebilir. Müslüman bir insanın fayda maliyet analizine tabi tutulduğunda, İslam'a göre bir Müslümanın yaşamı dünyadan daha değerli olduğu kabulü nedeni ile yaşamın riske edileceği bir durumda İslam ülkelerinin daha hızlı şekilde kapanmaya gitmelerinin gerekliliği açık şekilde ortaya konulmaktadır.

COVID-19 ekonomi üzerinde dikkate değer kayıplara neden olmuştur. Bunlardan en fazla dikkat çeken düşen milli gelir, artan işsizlik, artan kamu harcamaları ve kamu açıkları ve kamu borçlanması olduğu görülmektedir. İfade edilen bu gelişmelere yönelik konveksiyonel çözümlerin içinde faizlerin düşürülmesi ve merkez bankalarının bilançolarının büyümesine neden olacak gelişmeler olmuştur. Para politikası bu süreçte dünyanın gelişmiş ülkelerinin hızla büyüyen merkez bankaları bilançolarında açık şekilde görülmektedir. Daralan ekonomiler ve düşen vergi gelirleri nedeni ile salgının getirdiği kamusal mali yükleri karşılamak için az gelişmiş ülkeler başta IMF olmak üzere borçlanmaya yönelirken, ikinci seçenek genişletici para politikaları olmuştur. Bu politikaların uzun vadeli maliyetlerinin toplumsal yüklerinin önemli bir risk oluşturduğu açıktır. Bu tezde İslam ekonomisi perspektifinde etkili mücadele etmek için ne tür sosyal politika seçenekleri ve kaynaklarının kullanılabilmesi analiz edilmiştir. İslam ekonomisinin önerdiği, zekat, sadaka ve diğer farklı seçeneklerin sorunun üstesinden gelmek için ne düzeyde önemli bir potansiyel oluşturduğu analiz edilmiştir. Benzer şekilde farklı İslam ülkelerinin tarihteki benzer sorunlar karşısında nasıl mücadele ettiği yine bu araştırmada ortaya konulmuştur.

Olağan dışı etkileri olan COVID-19 salgınının neden olduğu etkiler ve bunları azaltmaya yönelik politika seçeneklerinin hem konveksiyonel yaklaşımlar hem de İslam ekonomisi perspektifindeki çerçevede analizi yapılmıştır. Halen salgının devam eden etkileri nedeni ile bu çalışmamın bu sorunun bütün boyutları ile kapsayıcı bir çerçeveyi ifade edemediği bilinmekle birlikte, ancak bu salgının ilk bulgularının tartışılacağı özgün bir araştırma yapılmaya katkısı olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın amacı, COVID-19 krizinin sonucu olarak ortaya çıkan iki temel sorunu İslami ve geleneksel ekonomi bakış açılarından ele almaktır. İnsanların yaşamları ve ekonomik faaliyetler arasında bir tercih yapma ile temsil edilen sorun, bu sorun ekonominin ahlaki değerlerden bağımsız olamayacağını göstermiştir, çünkü insan yaşamı ve ekonomik faaliyetler arasında yapılacak bir tercihle nasıl başa çıkılacağına dair seçim, insan

hayatının parasal değerine ilişkin bir ekonomi yaklaşımına dayalıdır. İkinci sorun ise, ekonomiden kaynaklanmakta olup yüksek harcama ihtiyaçları ve daha düşük gelir kaynakları sorununa yönelik mali çözümler bulma şeklinde ifade edilir. Bu sorun, ekonomik krizlerin büyük ekonomik güçlerin lehine sonuçlandığını, çünkü bu güçlerin farklı parasal araç ve politikaları kullanarak büyümek için daha fazla manevra yapabileceğini göstermiştir. İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkeleri de dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin doğası, para politikalarını uygulama konusundaki sınırlı yetenekleri ve gelişmiş ekonomilere ekonomik ve parasal bağımlılıkları nedeniyle onları dezavantajlı konuma getirmektedir.

Bu gerçekler, günümüzdeki hem ahlaki hem de ekonomik sorunlara çözüm sunan İslami ekonomiye olan ihtiyacı göstermektedir. Bunun yanı sıra, İslam ülkelerinin büyük küresel ekonomik güçlere olan ekonomik bağımlılıklarından kurtulmaları ve bu hususta araştırma yapılması gereken İslam ekonomi bir alan olarak nasıl ilerlemesi gerektiğini de göstermektedir.

Bu kapsamda, bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Geleneksel ekonomideki maliyet-fayda analizi, insan hayatının parasal olarak değerlendirmesine dayanmaktadır. İlgili değerlendirme yöntemi, kapanmaların ve sosyal hareket kısıtlamalarının etkinliği hakkındaki görüşü de etkiler. VSL yaklaşımı, geliri temel parasal değer olarak ele alır ve kısıtlamaları maliyetlerine kıyasla faydalı olarak değerlendirir. Gelir-Yaş (VSLY) kapsamında ele alındığı zaman kısıtlamalar daha az faydalı görünmektedir, ilaç maliyetleri (QALY) değerlendirmesi kapsamında de kısıtlamaların etkinliği düşer ve kısıtlamaların virüsle mücadelede etkisiz olduğunu göstermektedir. İslam ekonomisi açısından ise insan yaşamına yönelik parasal bir değerlendirme var olduğunu gösterildi ve bu değer, insanlar tarafından geliştirilen geleneksel ekonominin aksine, önceden belirlenmiş bir esasa (100 deve) bağlı olduğu için pek değişiklik göstermemektedir. Gelire dayalı başka bir İslami değerlendirme yöntemi kullanmanın, İslami kardeşlik prensibiyle çatışacağını da gösterildi. Bunun yanı sıra, İslam insan hayatı için parasal bir değer verirken, maliyet-fayda analizi çerçevesinde insan hayatı ve ekonomi arasında bir seçim yapmayı kabul etmez. Çünkü herhangi bir maliyet-fayda analizinin Makasid teorisinin aksine olacaktır.

2- Gelişmiş ülkelerin, COVID-19 krizinin ekonomileri üzerindeki etkilerini dengelemek için parasal araçları (sıfır faiz oranları ve parasal genişleme) kullanarak bütçe açıklarını finanse etmeye çalıştıklarını gösterildi. Öte yandan, bu araçları İİT ülkeleri dahil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin kullanacak fazla bir olanağının olmadığı tespit edildi. Daha sonra, bazı İslami politikaları ve kriz zamanları eylemlerini ele alarak zekât, varlık vergisi, bütçe dışı fonlar ve banka fazlası rezervlerin kullanımı gibi risk paylaşımı kavramına dayalı önerilerde bulunuldu.

KAYNAKÇA

- Abū Dā'ūd, S. (2002). *Sunan Abu Dawood*. Ghiras for publishing.
- Abu Zahra, M. (1998). *Al-Jarimah wa Al-'qubah fi Al-fiqh Al-Islami [Crime and punishment in islamic jurisprudence]*. Dar Al-fikr.
- Acemoglu, D., Chernozhukov, V., Werning, I., & Whinston, M. (2020). A Multi-Risk SIR Model with Optimally Targeted Lockdown. *NBER Working Paper Series*, 27102, 1–39. <https://mr-sir.herokuapp.com/>
- Advani, A., Chamberlain, E., Summers, A., & Hamberlain, E. (2020). *A wealth tax for the UK*.
- Afanah, H. A.-D. (2014). *Calculating diya on the basis of silver is unjust*. Islamway. <https://ar.islamway.net/fatwa/56813/تقدير-الدية-بالفضة-في-زماننا-قول-مجانبا-للصواب>
- Afanasyeva, O., & Korovin, D. (2020). The impact of reserve requirements of central banks on macroeconomic indicators. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(1), 413–429. [https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.1\(29\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2020.8.1(29))
- agenceecofin. (2020). *Mali : Banque Atlantique apporte un soutien financier de 100 millions de FCFA au fonds special Covid-19*. <https://www.agenceecofin.com/banque/1804-75840-mali-banque-atlantique-apporte-un-soutien-financier-de-100-millions-de-fcfa-au-fonds-special-covid-19>
- Aggarwal, M. (2020). *Sweden: No signs that herd immunity is slowing down the virus*. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/sweden-herd-immunity-covid-cases-b1761477.html>
- Al-Bazzaz, M. al-A. (1992). *Tarikh Al-Awbiah wa Al-Maja'at fi Al-Maghrim fi Al-Qarnin Al-Thamin wa Al-Tasi' 'ashar [The history of plagues and famines in morocco in the 18th and 19th century]*. Faculté des Lettres et des Sciences Humaines.
- Al-Benna, S. (2020). Sword of Damocles: application of the ethical principles of resource allocation to essential cancer surgery patients requiring beds in limited supply during the COVID-19 pandemic. *European Surgery*, 25. <https://doi.org/10.1007/s10353-020-00655-y>
- Al-Bukhari, M. (1997). *Sahih Al-Al-Bukhari* (M. muhsin Khan (Ed.)). Darusslam.
- Al-Bukhari, M. (2001). *Sahih al-Bukhari*. Dar Taouk Al-Najah.
- Al-Duri, A. A.-A. (1948). *Tarikh Al-Iraq Al-Iktisady fi Al-Qard Al-Rabi' 'ashar Al-Hijri [The economic history of Iraq in the fourth hijri century]*. Al-Ma'arif.
- Al-farsi, A. (1993). *Maqasid al-Shari'ah wa makarumuha [The Objectives of Islamic Law and its qualities]*.
- Al-Ghazali, A. H. (1971). *Shifa' al-ghalil [Satiation of the thirsty]*. Irshad house of

printing.

- Al-Ghazali, M. (n.d.). *Al sunnah Al-nabawiyah bin ahli al-sunnat wa ahli al-hadith [Prophet's sunnah between the views of islamic scholars and Ahl al-Hadith]*. Dar Al-shuruq.
- Al-Kasani, A. al-D. (1986). *Bada'i' al-Sana'i' fi Tartib al-Shara'i' [Unseen artistry in the arrangement of the religious-legal regulations]*. Dar al-kutub al-ilmiyah.
- Al-maqrizi, T. A. (2007). *Ighathat Al-ummah bi-kashf Al-Ghuma [Relief for the nation in revealing sorrow]*. ein for human and social studies.
- Al-Nawawī, Y. (1970). *el-Mecmū' şerhu'l-Mühezzeb*. Dar al-Rushd.
- Al-Nawawī, Y. (1991). *Rawdhat al-Talibeen*. Al-maktab Al-islamy.
- Al-Nesâi, A. (1986). *Sunan an-Nasa'i*.
- Al-Qaradawi, Y. (2007). *Diyat Al-Mar'ah fi Al-tashri' Al-islami [Women's diyat in islami legislations]*. Al-maktab Al-islamy.
- Al-Raysuni, A. (1995). *Nazariya al-maqasid inda al-Imam al-Shatibi [Imam Al Shatibi's Theory of the Higher Objectives and Intents of Islamic Law]*. The international institute of islamic thought.
- Al-Raysuni, A. (2010). *Madkhal into Maqasid Al-sharia [Introduction to Islamic obectives]*. Dar Al-kalimayah.
- Al-sharbini, A. (1997). *musadarut Al-amlak fi Al-dulat Al-islmiyah asr salatin Al-mamalik [Property confiscation in times of the mamluk sultans]*. General Egyptian Book Organization.
- Al-sharq Al-awsat. (2020). *millions of donations to lebanon to fight the crisis*. <https://aawsat.com/home/article/2196106/>-تبرعات-بالملايين-في-لبنان-لمواجهة-الأزمة-رغم-الضائقة-الاقتصادية
- Al-Shatibi, I. (n.d.). *Al-I'tiṣām*. Al-Tuhid library.
- Al-Shatibi, I. (1997). *al-Muwaḥḩat fi Usul Al-Sharai'a [The Reconciliation of the Fundamentals of Islamic Law]*. Dar Ibn Affan.
- Al-Tayar, A., Al-Mutalaq, A., & Al-Mousa, M. (2011). *Al-fiqh Al-muiser [Simplified Islamic Jurisprudence]*. Madar Al-Watan.
- Al-Youbi, M. (1998). *Maqasid al-Shari'ah al-Islamiyyah wa 'alaqatuha bil adilati al-Islamiyyah [The obejctives of the Islamic law and its realtion with the islamic evidences]*. Dar Al-hijrah.
- Al-Zehebî, M. ibn A. (1985). *Siyar A'lam al-Nubala [The Lives of Noble Figures]* (3rd ed.). Al-Risalah.

- Aldy, J. E., & Viscusi, W. K. (2008). ADJUSTING THE VALUE OF A STATISTICAL LIFE FOR AGE AND COHORT EFFECTS. *The Review of Economics and Statistics*, 90(3), 573–581.
- Alfano, V., & Ercolano, S. (2020). The Efficacy of Lockdown Against COVID-19: A Cross-Country Panel Analysis. *Applied Health Economics and Health Policy*, 18(4), 509–517. <https://doi.org/10.1007/s40258-020-00596-3>
- Allen, F., Jackowicz, K., & Kowalewski, O. (2013). The Effects of Foreign and Government Ownership on Bank Lending Behavior During a Crisis in Central and Eastern Europe. *SSRN Electronic Journal*, 48059. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2287081>
- Alvey, J. E. (1999). *An Introduction To Economics As A Moral Science*.
- Andrianova, S., Demetriades, P., & Shortland, A. (2012). Government Ownership of Banks, Institutions and Economic Growth. *Economica*, 79(315), 449–469. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.2011.00904.x>
- Appelbaum, B. (2019). *Effects of the 2013 ‘Taper Tantrum’ Linger Over Fed Policy*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2019/01/11/us/politics/federal-reserve-jerome-powell.html?>
- arabnews. (2020). *Jordan pools \$131m in COVID-19 donation fund*. <https://www.arabnews.com/node/1682046/middle-east>
- Arslan, Y., Drehmann, M., & Hofmann, B. (2020). Central bank bond purchases in emerging market economies. *BIS Bulletin Economies*, 20.
- Asian Pacific Policy and Planning Council. (2020). *STOP AAPI HATE Receives over 1,100 Incident Reports of Verbal Harassment, Shunning and Physical Assault in Two Weeks*.
- Aum, S., Lee, S. Y. (Tim), & Shin, Y. (2020). *COVID-19 DOESN'T NEED LOCKDOWNS TO DESTROY JOBS: THE EFFECT OF LOCAL OUTBREAKS IN KOREA*.
- Avaaz. (2020). *Facebook's Algorithm: A Major Threat to Public Health*. https://secure.avaaz.org/campaign/en/facebook_threat_health/
- Aybar, M. (2017). Osmanlı Devletinde Kıtık ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği. *Mavi Atlas*, 2(5).
- Bailey, M. (2020, October 13). *Where Does the Idea of a Disinformation “Infodemic” Originate?* Hyperallergic. <https://hyperallergic.com/592829/where-does-the-idea-of-a-disinformation-infodemic-originate/>
- Bank Of Enlgand. (2009). *Quantitative easing explained Putting more money into our economy to boost spending Stable inflation promotes a healthy economy*.

- Bank of Russia. (2020). *Statement by Bank of Russia Governor Elvira Nabiullina in follow-up to Board of Directors meeting on 18 September 2020*. <https://www.cbr.ru/eng/press/event/?id=8123>
- Banzhaf, H. S. (2014). Retrospectives: The Cold-War Origins of the Value of Statistical Life. *JOURNAL OF ECONOMIC PERSPECTIVES*, 28(4).
- Bardakoğlu, A. (1994). *DİYET*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/diyet>
- Baria, S. (2020). *Brazil central bank won't use QE before exhausting traditional policy tools*. S&P Global Market Intelligence. <https://www.spglobal.com/marketintelligence/en/news-insights/latest-news-headlines/brazil-central-bank-won-t-use-qe-before-exhausting-traditional-policy-tools-8211-ft-58962052>
- Barrios, J. M., Benmelech, E., Hochberg, Y. V., Sapienza, P., & Zingales, L. (2020). *CIVIC CAPITAL AND SOCIAL DISTANCING DURING THE COVID-19 PANDEMIC* (No. 27320).
- BBC. (2020, June 9). *Coronavirus: What did China do about early outbreak?* <https://www.bbc.com/news/world-52573137>
- Bernanke, B. S. (2015). *The Courage to Act: A Memoir of a Crisis and Its Aftermath*. W. W. Norton & Company.
- Bernanke, B. S. (2016). *What tools does the Fed have left? Part 3: Helicopter money*. Brookings. <https://www.brookings.edu/blog/ben-bernanke/2016/04/11/what-tools-does-the-fed-have-left-part-3-helicopter-money/>
- Best Citizenships. (2020). *List of Countries with Wealth Tax* . <https://best-citizenships.com/2020/12/11/list-of-countries-with-wealth-tax/>
- Bhattarai, S., Chatterjee, A., & Park, W. Y. (2020). Effects of US quantitative easing on emerging market economies. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 122, 104031. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2020.104031>
- Biagio, B., Fazi, T., & Wood, R. (2014). *Helicopter money: Today's best policy option*. VOX, CEPR Policy Portal. <https://voxeu.org/article/helicopter-money-today-s-best-policy-option>
- Biggerstaff, M., Cauchemez, S., Reed, C., Gambhir, M., & Finelli, L. (2014). Estimates of the reproduction number for seasonal, pandemic, and zoonotic influenza: A systematic review of the literature. *BMC Infectious Diseases*, 14(1), 1–20. <https://doi.org/10.1186/1471-2334-14-480>
- bin Bayyah. (1987). Ahkam Al-nuqud wa taghiur qimat Al-'umlah [jurisprudential rulings on paper money and change in currency values]. *International Islamic Fiqh Academy*, 3.

- Bird, M. (2014). *A beginner's guide to quantitative easing*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2014/11/a-beginners-guide-to-quantitative-easing/>
- Birdal, M. (2010). *The Political Economy of Ottoman Public Debt*. I.B.Tauris Publishers.
- Bishop, J. D. (1995). Smith ' s Invisible Hand. *Journal of Business Ethics*, 14(3), 165–180.
- BizBizeyerizTÜRKİYEM. (2021). *bizbizeyerizTÜRKİYEM*. <https://bizbizeyeriz.gov.tr/>
- Borio, C., Disyatat, P., & Zabai, A. (2016). *Helicopter money: The illusion of a free lunch*. VOX, CEPR Policy Portal. <https://voxeu.org/article/helicopter-money-illusion-free-lunch>
- Bosshardt, J., & Cerutti, E. (2020). Why Did Public Banks Lend More During the Global Financial Crisis? In *IMF Working Papers*. <https://doi.org/10.5089/9781513546049.001>
- Brandao-Marques, L., & Gelos, G. (2021). *The Evidence Is in on Negative Interest Rate Policies – IMF Blog*. IMF. <https://blogs.imf.org/2021/03/03/the-evidence-is-in-on-negative-interest-rate-policies/>
- British Medical Association. (2020, July 3). *COVID-19: refusing to treat where PPE is inadequate*. <https://www.bma.org.uk/advice-and-support/covid-19/ppe/covid-19-refusing-to-treat-where-ppe-is-inadequate>
- Brown, B. (2015). A Global Monetary Plague. In *A Global Monetary Plague*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781137478856>
- Bruegel, M. D., & Bruegel, M. D. (2020). *Monetary Policy in the Time of COVID-19 , or How Uncertainty is Here to Stay* (Monetary Dialogue Papers, Issue November).
- Brusselstimes. (2020, October 7). *Brussels races to keep hospitals from collapse as Covid-19 cases surge*. <https://www.brusselstimes.com/brussels/134590/brussels-races-to-keep-hospitals-from-collapse-as-covid-19-cases-surge-intensive-care-hospitalisations-rise-increase/>
- Buiter, W. H. (2014). The simple analytics of helicopter money: Why it works - Always. *Economics: The Open-Access, Open-Assessment E-Journal*, 8(28). <https://doi.org/10.5018/economics-ejournal.ja.2014-28>
- Bulow, J., Reinhart, C., Rogoff, K., & Trebesch, C. (2020). *The Debt Pandemic New steps are needed to improve sovereign debt workouts* (Issue September).
- Burki, T. (2020). Global shortage of personal protective equipment. *The Lancet Infectious Diseases*, 20(7), 785–786. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30501-6](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30501-6)
- Butcher, B., & Massey, J. (2020). *Why are more people from BAME backgrounds dying*

- from coronavirus?* . BBC News. <https://www.bbc.com/news/uk-52219070>
- CAFOD. (2020). *Cancel the Debt* . <https://cafod.org.uk/Campaign/Cancel-the-debt>
- Calabria, M. A. (2015). *Promises of Public Banks Don't Match Reality*. Cato Institute. <https://www.cato.org/commentary/promises-public-banks-dont-match-reality>
- Cambridge Dictionary. (2020). *LOCKDOWN | meaning in the Cambridge English Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/lockdown>
- Caner, M., Grennes, T. J., & Köhler-Geib, F. (Fritzi) N. (2010). Finding the Tipping Point - When Sovereign Debt Turns Bad. *World Bank Conference on Debt Management*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1612407>
- Cardoso, D. S., & Dahis, R. (2020). *Value of a Statistical Life Under Large Mortality Risk Change: Theory and an Application to COVID-19*. 1–25. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3599529>
- Celada, E. (2020, September 18). “*The system’s collapsed*”: *Doctors’ alarm over COVID’s impact on healthcare in Madrid* . Euronews. <https://www.euronews.com/2020/09/18/the-system-s-collapsed-doctors-alarm-over-covid-s-impact-on-healthcare-in-madrid>
- Central Bank of Iraq. (2020). *Central bank gather 44 million dinar to fight covid 19*. <https://cbi.iq/news/view/1469>
- Choi, M. J., Gutierrez, E., & Martinez Peria, M. S. (2016). Dissecting Foreign Bank Lending Behavior During the 2008–2009 Crisis. *Financial Markets, Institutions and Instruments*, 25(5), 361–398. <https://doi.org/10.1111/fmii.12076>
- Christian Aid, CAFOD, OXFAM, Jubilee Debt Campaign, & Global Justice Now. (2020). *Private sector debt and coronavirus in developing countries* (Issue October).
- Chudik, A., Pesaran, M. H., & Rebucci, A. (2020). *Voluntary and Mandatory Social Distancing: Evidence on COVID-19 Exposure Rates from Chinese Provinces and*.
- Cinelli, M., Quattrocioni, W., Galeazzi, A., Valensise, C. M., Brugnoti, E., Lucia, A., Zola, P., Zollo, F., Scala, A., Ca, U., Brescia, U., & Milano, P. (2020). The COVID-19 Social Media Infodemic. *Scientific Reports*, 10, 1–18.
- Coogan, T. (2019). *The Very Real Limits of More Quantitative Easing* . The Sounding Line. <https://thesoundingline.com/the-very-real-limits-of-more-quantitative-easing/>
- Corps, C. (2020). *COVID-19 Funds to Procure Vehicles, Upgrade Blood Banks* . ChimpReports. https://chimpreports.com/covid-19-funds-to-procure-vehicles-upgrade-blood-banks/?fbclid=IwAR3k-deNHPtABLymPqdJ2bkF3pw806lVxIy45AnK18IkaYqtTVB_us9Pxxg

- Cukierman, A. (2020). *Quantitative easing and helicopter money: Not so distant cousins*. VOX, CEPR Policy Portal. <https://voxeu.org/article/quantitative-easing-and-helicopter-money-not-so-distant-cousins>
- Cuma, A. (2010). *Tartibu Maqāṣid Al-Sharī'ah [Order of the Higher Objective of Islamic Law]. Maqasid Al-Sharia and the Problems of the Centruy*.
- Da, P., Raza, S., Naughton, B., Roscoe, A., Ramakrishnan, A., Ali, A., Davies, B., Dopson, S., Hollander, G., & Ja, S. (2016). *Stem Cell Research & Therapy The Limitations of QALY : A Literature Review*. *Journal of Stem Cell Research & Therapy*, 6(4). <https://doi.org/0.4172/2157-7633.1000334>
- Dedola, L., Georgiadis, G., Gräb, J., & Mehl, A. (2020). *Does a big bazooka matter? Quantitative easing policies and exchange rates*. *Journal of Monetary Economics*, xxx. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2020.03.002>
- Desanctis, A. (2020, May 7). *Democrats & COVID-19 Response: 'How Much Is a Human Life Worth?'*. National Review. <https://www.nationalreview.com/2020/05/how-much-is-a-human-life-worth/>
- Diallo, M. (2020). *How is the solidarity fund against COVID-19 managed in Niger?* Studiokalangou. <https://www.studiokalangou.org/index.php/magazines/12853-comment-gere-fonds-solidarite-covid19-niger>
- Díaz, M. G. (2020, May 17). *Coronavirus: Health workers face violent attacks in Mexico*. BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-52676939>
- Dickens, B. L., Koo, J. R., Wilder-Smith, A., & Cook, A. R. (2020). *Since January 2020 Elsevier has created a COVID-19 resource centre with free information in English and Mandarin on the novel coronavirus COVID-*. *Lancet*, 359(10236), 1541–1542.
- Dönmez, I. (2008). *RUHSAT*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ruhsat#1>
- Dossavi, A. (2020). *Togo: the response against Covid-19 cost 107 billion FCFA*. Togofirst. <https://www.togofirst.com/fr/gouvernance-economique/2112-7018-togo-la-riposte-contre-la-covid-19-a-coute-107-milliards-fcfa>
- Dudley, B. (2021). *The Fed Will Trigger Another Taper Tantrum*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-01-21/the-fed-will-trigger-another-taper-tantrum>
- Durán-Valverde, F., Pacheco-Jiménez, J. F., Muzaffar, T., & Elizondo-Barboza, H. (2020). *Financing gaps in social protection: Global estimates and strategies for developing countries in light of the COVID-19 crisis and beyond*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_740724.pdf
- DW. (2020, September 18). *Coronavirus: India's public health system on the verge of*

collapse. <https://www.dw.com/en/coronavirus-indias-public-health-system-on-the-verge-of-collapse/a-54978362>

Ebrahimy, E., Igan, D., & Peria, S. M. (2020). *The Impact of COVID-19 on Inflation : Potential Drivers and Dynamics*.

Ebû Dâvûd, S. (2010). *Sünen-i Ebu Davud*. Al-Ma'arif.

Elahi, K. Q.-I. (2004). Are Commercial Banks Prejudiced Against The Poor? *Bangladesh Journal of Agricultural Economics*, 27(1), 37–51.

Eldem, E. (1999). *A History of the Ottoman Bank*. Ottoman Bank Historical Research Center.

Erkal, M. (2013). *ZEKÂT*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/zekat#1>

Erku, D. A., Belachew, S. A., Abrha, S., Sinnollareddy, M., Thomas, J., Steadman, K. J., & Tesfaye, W. H. (2020). Research in Social and Administrative Pharmacy When fear and misinformation go viral : Pharmacists ' role in deterring medication misinformation during the ' infodemic ' surrounding COVID-19. *Research in Social and Administrative Pharmacy*, 32. <https://doi.org/10.1016/j.sapharm.2020.04.032>

Ertem, Ö. (2015). British Views on the Indian and Ottoman Famines: Politics, Culture, and Morality. *RCC Perspectives*, 2, 17–28.

European Centre for Disease Prevention and Control. (2020, September 24). *Timeline of ECDC's reponse to COVID-19*. European Centre for Disease Prevention and Control; Centers for Disease Control and Prevention (CDC). <https://doi.org/10.3201/eid2605.200146>

Evanega, S., Mark, L., Adams, J., & Smolenyak, K. (2020). *Coronavirusmisinformation : quantifying sources and themes in the*.

Eysenbach, G. (2020). How to Fight an Infodemic : The Four Pillars of Infodemic Management. *JOURNAL OF MEDICAL INTERNET RESEARCH*, 22(6). <https://doi.org/10.2196/21820>

Fabo, B., Jancokova, M., Kempf, E., & Pastor, L. (2020). *Fifty Shades of QE: Conflicts of Interest in Economic Research*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3693344>

Fang, D., Pan, S., Li, Z., Yuan, T., Jiang, B., & Gan, D. (2020). *scale public venues as medical emergency sites in disasters : lessons from COVID-19 and the use of Fangcang shelter hospitals in*. 1–7. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2020-002815>

Fawley, B., & Juvenal, L. (2012). *Quantitative Easing: Lessons We've Learned*. St. Louis Fed. <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/july-2012/quantitative-easing-lessons-weve-learned>

- Fitchratings. (2020). *Sovereign Defaults Set to Hit Record in 2020*. <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/sovereign-defaults-set-to-hit-record-in-2020-12-05-2020>
- Forster, T., Kentikelenis, A. E., Stubbs, T. H., & King, L. P. (2020). Globalization and health equity: The impact of structural adjustment programs on developing countries. *Social Science and Medicine*, 267(July 2019), 112496. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112496>
- Friedman, M. (1969). *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*. Macmillan and CO LTD.
- Gazendam, A., Ekhtiari, S., Wong, E., Madden, K., Bhandari, M., Mund, R., Naji, L., & Phillips, M. (2020). The “Infodemic” of Journal Publication Associated with the Novel Coronavirus Disease. *THE JOURNAL OF BONE AND JOINT SURGERY*, 102(13), 1–4.
- Genç, M. (2014). Osmanlı İmparatorluğunda devlet ve ekonomi. In *Kültür serisi* (11th ed.). Ötüken Neşriyat
- Gharib, M. (2020, June 29). *COVID-19 Health Workers Face Death Threats, Intimidation At Gunpoint*. NPR. <https://www.npr.org/sections/goatsandsoda/2020/06/29/883573061/i-will-kill-you-health-care-workers-face-rising-attacks-amid-covid-19>
- Giansante, S., Fatouh, M., & Ongena, S. R. G. (2020). Does Quantitative Easing Boost Bank Lending to the Real Economy or Cause Other Bank Asset Reallocation? The Case of the UK. In *Bank of England staff working paper* (Issue 883). <https://doi.org/10.2139/ssrn.3676508>
- Giles, C. (2020). *IMF calls on rich nations to boost public investment* . Financial Times. <https://www.ft.com/content/fc7ad858-0fdd-401e-bce5-796a8353ba30?shareType=nongift>
- Goodhart, C., Masciandaro, D., & Ugolini, S. (2021). *Helicopter money in another pandemic recession: Venice, 1630*. VOX, CEPR Policy Portal. <https://voxeu.org/article/helicopter-money-another-pandemic-recession-venice-1630>
- Government of Benin. (2020). *CORONAVIRUS – Plus de 2.6 milliards de FCFA de dons financiers et des milliers de matériels et équipements médicaux déjà reçus* . <https://www.gouv.bj/actualite/733/coronavirus---plus-2.6-milliards-fcfa-dons-financiers-milliers-materiels-equipements-medicaux-deja-recus/>
- Greenstone, M., & Nigam, V. (2020). *Does Social Distancing Matter?* <https://doi.org/10.2139/ssrn.3561244>
- Haber Turk. (2020, October 14). *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Türk Tabipler Birliği'ne çok sert tepki*. <https://www.haberturk.com/cumhurbaskani-erdogan-dan-son-dakika-turk-tabipler-birliigi-aciklamasi-derhal-harekete-gecilmeli-habe-2835080>

- Haddon, P. (2021). *Taper Tantrum 2: is there a sequel in the making? - Asset Management - Schroders*. Schroders. <https://www.schroders.com/en/bm/asset-management/insights/fixed-income/taper-tantrum-2-is-there-a-sequel-in-the-making/>
- Hamilton, I. A. (2020, May 6). *77 phone masts attacked in UK due to coronavirus 5G conspiracy theory*. Business Insider. <https://www.businessinsider.com/77-phone-masts-fire-coronavirus-5g-conspiracy-theory-2020-5>
- Hasan, S. (2015). *Human Security and Philanthropy: Islamic Perspectives and Muslim Majority Country Practices*. Springer.
- Hausken, K., & Ncube, M. (2013). *Quantitative Easing and Its Impact in the US, Japan, the UK and Europe*. Springer.
- Heckly, C. (2004). *Wealth Tax in Europe : Why the Decline?*
- Hegarty, S. (2021). *Covid vaccine tracker: How's my country and the rest of the world doing?* BBC News. <https://www.bbc.com/news/world-56025355>
- Herbert, K., Francis, J. O., & Rosenthal, G. (1968). Cost Effectiveness Analysis Applied to the Treatment of Chronic Renal Disease. *Medical Care*, 6(1), 48–54.
- Heroy, S. (2021). *What can cities learn from Colombia's lockdown?* Reuters Foundation. <https://news.trust.org/item/20210407082722-yp3ji/>
- Himmelstein, D. U., Thorne, D., Warren, E., & Woolhandler, S. (2009). Medical Bankruptcy in the United States, 2007: Results of a National Study. *American Journal of Medicine*, 122(8), 741–746. <https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2009.04.012>
- Hofflander, A. E. (1966). The Human Life Value: An Historical Perspective. *The Journal of Risk and Insurance*, 33(3).
- Hohberger, S., Priftis, R., & Vogel, L. (2019). The macroeconomic effects of quantitative easing in the euro area: Evidence from an estimated DSGE model. *Journal of Economic Dynamics & Control*, 108, 1–41. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2019.103756>
- Horst, M., & Neyer, U. (2019). *The Impact of Quantitative Easing on Bank Loan Supply and Monetary Policy Implementation in the Euro Area*. <https://doi.org/10.1787/qna-v2018-3-38-en>
- Howren, M. B. (2013). Quality-Adjusted Life Years (QALYs). In J. R. T. Marc D. Gellman (Ed.), *Encyclopedia of Behavioral Medicine*. Springer.
- Hsieh, M. F., & Lee, C. C. (2020). Foreign bank lending during a crisis: The impact of financial regulations. *Economic Systems*, 44(3), 100791. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2020.100791>

- Huang, L., Lin, G., Tang, L., Yu, L., & Zhou, Z. (2020). Special attention to nurses' protection during the COVID-19 epidemic. *Critical Care*, 24(1), 10–12. <https://doi.org/10.1186/s13054-020-2841-7>
- Hidayati, A., & Tohirin, A. (2010). Management of Zakah : Centralised Vs Decentralised Approach. *Seventh International Conference – The Tawhidi Epistemology: Zakat and Waqf Economy, Bangi 2010*, 351–374.
- Human Rights Watch. (2020a). *Covid-19 Fueling Anti-Asian Racism and Xenophobia Worldwide* . <https://www.hrw.org/news/2020/05/12/covid-19-fueling-anti-asian-racism-and-xenophobia-worldwide>
- Human Rights Watch. (2020b, June 10). *Turkey: Probes Over Doctors' Covid-19 Comments*. <https://www.hrw.org/news/2020/06/10/turkey-probes-over-doctors-covid-19-comments>
- Hyderabad News. (2020, June 10). *Hyderabad: 300 COVID-19 doctors refuse to resume duty following attack on doctor in Telangana hospital*. <https://www.timesnownews.com/hyderabad/article/hyderabad-300-covid-19-doctors-refuse-to-resume-duty-following-attack-on-doctor-in-telangana-hospital/604279>
- ibn 'Abd Al-Salam, I. al-D. (1991). *Qawa'id al-ahkam fi masalih al-anam*. Al-kulyat Al-zahariyah.
- Ibn Ashur, M. (2004). *Maqasid al-Shari'ah al-Islamiyyah [The objectives of the Islamic law]*. Ministry of Islamic Affairs- Qatar.
- Ibn Hanbal, A. (2001). *Musnad Ahmad*.
- Ibn hazm, A. (1983). *AL-IHKAM FI USUL AL-AHKAM*. Dar Al-Afaq.
- Ibn Hazm, A. (1933). *Muhallah [The Adorned Treatise]*. Al-Matba'a Al-Muniriyyah.
- Ibn Majah, M. (n.d.). *Sunan Ibn Majah*. Dar-u ihya Al-kutub.
- Ibn Qayyim Al-Jawziyya, M. (1991). *I'laam ul Muwaqqi'een 'an Rabb il 'Aalameen [Information for Those who Write on Behalf of the Lord of the Worlds]*. Dar al-kutub al-ilmiyah.
- Ibn Sa'd, M. (1990). *Al-Tabaqat Al-Kubra [The Major Classes]*. Dar al-kutub al-ilmiyah.
- Iman, A. (2020). *72 million dollar to help covid 19 patients*. Alaraby. <https://www.alaraby.co.uk/society/شح-كورونا-رغم-شع-التبرعات-72-مليون-دولار-لعلاج-مصابي-كورونا-رغم-شع-التبرعات>
- IMF. (2004). *Classification of Exchange Rate Arrangements and Monetary Policy Frameworks* . <https://www.imf.org/external/np/mfd/er/2004/eng/0604.htm>
- IMF. (2019). *Global Debt Database - Household debt, loans and debt securities*.

https://www.imf.org/external/datamapper/HH_LS@GDD/CAN/GBR/USA/DEU/ITA/FRA/JPN

- IMF. (2020). *WORLD ECONOMIC OUTLOOK INTERNATIONAL MONETARY FUND A Long and Difficult Ascent*.
- IMF. (2021a). *Fiscal Policies Database*. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Fiscal-Policies-Database-in-Response-to-COVID-19>
- IMF. (2021b). *Fiscal Report Apr-2021*.
- IMF. (2021c). *IMF Financing and Debt Service Relief*. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/COVID-Lending-Tracker>
- IMF. (2021d). *World Economic Outlook (April 2021) - Real GDP growth*. https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ADV_EC/WEOWORLD
- IMF, & World Bank. (2001). *100 Percent Debt Cancellation? A Response from the IMF and the World Bank*. <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2001/071001.htm>
- Ims, K. J. (2017). Economics as a Moral Science. In *Transformative Ecological Economics: Process Philosophy, Ideology and Utopia*. Springer.
- Insecurity Insight. (2020, June 10). *Attacks on health care during the COVID-19 pandemic - World*. ReliefWeb. <https://reliefweb.int/report/world/attacks-health-care-during-covid-19-pandemic>
- Institute of International Finance. (2021). *Daily Flows and Flows Alerts*. <https://www.iif.com/Research/Capital-Flows-and-Debt/Daily-Flows-and-Flows-Alerts>
- International Labour Organization. (2020a). *COVID-19: Are there enough health workers?* <https://ilostat.ilo.org/covid-19-are-there-enough-health-workers/>
- International Labour Organization. (2020b). ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Seventh edition Updated estimates and analysis. In *International Labour Organization* (Issue April). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf
- International Labour Organization. (2020c). *Impact of lockdown measures on the informal economy A summary*.
- International Labour Organization. (2020d). *Social Protection Platform*. <https://www.social-protection.org/gimi/ShowWiki.action?id=3417>
- Ireland, P. N. (2019). Interest on reserves: History and rationale, complications and risks. *Cato Journal*, 39(1), 327–337.

- Islam, S., Sarkar, T., Khan, S. H., Kamal, A. M., Hasan, S. M. M., Kabir, A., Yeasmin, D., Islam, M. A., Ibne, K., Chowdhury, A., Anwar, K. S., Chughtai, A. A., & Seale, H. (2020). *COVID-19 – Related Infodemic and Its Impact on Public Health: A Global Social Media Analysis*. 103(4), 1621–1629. <https://doi.org/10.4269/ajtmh.20-0812>
- Islamweb. (2003). *Fatwa no.38415* . <https://www.islamweb.net/ar/fatwa/38415/>
- Iwata, K., & Takagi, S. (2012). Central Bank Balance Sheet Expansion: Japan’s Experience. *Central Bank Balance Sheets in Asia and the Pacific: The Policy Challenges Ahead*, 132–159.
- IZA Institute of Labor Economics. (2020). *Low-income earners suffer most from the COVID-19 crisis*. <https://newsroom.iza.org/en/archive/research/low-income-earners-suffer-most-from-the-covid-19-crisis/>
- Jaravel, X., & O’Connell, M. (2020). *www.econstor.eu*.
- Jasova, M., Mendicino, C., & Supera, D. (2018). Rollover Risk and Bank Lending Behavior: Evidence From Unconventional Central Bank Liquidity. *SSRN Electronic Journal*, 267. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3216733>
- Jones, M. (2020). *COVID response drives \$24 trillion surge in global debt: IIF*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-global-debt-iif-idUSKBN2AH285>
- Jones, M. (2021). *COVID response drives \$24 trillion surge in global debt: IIF*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-global-debt-iif-idUSKBN2AH285>
- Jordan Board of Iftaa. (2009). *Iftaa’ Department - Resolution No.(129) “Re-evaluation of the Amount of Diyah.”* Iftaa’ Department. https://aliftaa.jo/DecisionEn.aspx?DecisionId=315#.X0n8NO_is2x
- Jordan Times. (2020). *Gov’t approves allocation of JD10m from Himmat Watan Fund to equip field hospitals* . <https://www.jordantimes.com/news/local/govt-approves-allocation-jd10m-himmat-watan-fund-equip-field-hospitals>
- Kandah, A. (2021). *The legal required reserve is an effective monetary policy tool* . Jordan Times. <https://www.jordantimes.com/opinion/adli-kandah/legal-required-reserve-effective-monetary-policy-tool>
- Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihanı Osmanlı Toplumunda Kıtılıklar (1560-1660)*. Kitap Yayınevi.
- KeepBritainFree. (2020). *Keep Britain Free*. <https://www.keepbritainfree.com/>
- Khisa, I. (2020). *Billions of COVID-19 response money lost?* Independent-Uganda. <https://www.independent.co.ug/billions-of-covid-19-response-money-lost/>
- Khusraw, N. (1983). *Safarnama [The Book of Travels]*. Dar al-kutub al-Jadid.

- Kindzeka, M. (2020). *Cameroon Citizens Raised \$40M for COVID Relief, But Where is It?* | *Voice of America - English*. <https://www.voanews.com/covid-19-pandemic/cameroon-citizens-raised-40m-covid-relief-where-it>
- Kirkdale, R., Krell, J., Brown, C. O. H., Tuthill, M., & Waxman, J. (2010). The cost of a QALY. *Q J Med*, *103*, 715–720. <https://doi.org/10.1093/qjmed/hcq081>
- Kliff, S., Satariano, A., Silver-Greenberg, J., & Kulish, N. (2020, March 18). *There Aren't Enough Ventilators to Cope With the Coronavirus*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/03/18/business/coronavirus-ventilator-shortage.html?auth=login-google>
- Kretzschmar, M. E., Rozhnova, G., Bootsma, M. C. J., van Boven, M., van de Wijkert, J. H. H. M., & Bonten, M. J. M. (2020). Impact of delays on effectiveness of contact tracing strategies for COVID-19: a modelling study. *The Lancet Public Health*, *5*(8), e452–e459. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30157-2](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30157-2)
- Krisch, J. A. (2020). *What is herd immunity?* Livescience. <https://www.livescience.com/herd-immunity.html>
- Kuepper, J. (2020). *Fragile Five: What Are They?* Thebalance. <https://www.thebalance.com/what-are-the-fragile-five-1978880>
- Kupferschmidt, K. (2020, September 30). *This biologist helped trace SARS to bats. Now, he's working to uncover the origins of COVID-19*. Sciencemag. <https://www.sciencemag.org/news/2020/09/biologist-helped-trace-sars-bats-now-hes-working-uncover-origins-covid-19>
- Kuwaiti Encyclopedia of Islamic Jurisprudence. (2006). *Zakat*.
- Kwok, K. O., Lai, F., Wei, W. I., Wong, S. Y. S., & Tang, J. W. T. (2020). Herd immunity – estimating the level required to halt the COVID-19 epidemics in affected countries. *Journal of Infection*, *80*(6), e32–e33. <https://doi.org/10.1016/j.jinf.2020.03.027>
- La Porta, R., Lopez-De-Silanes, F., & Shleifer, A. (2002). Government ownership of banks. *Journal of Finance*, *57*(1), 265–301. <https://doi.org/10.1111/1540-6261.00422>
- Lau, H., Khosrawipour, V., Kocbach, P., Mikolajczyk, A., Schubert, J., Bania, J., & Khosrawipour, T. (2020). The positive impact of lockdown in Wuhan on containing the COVID-19 outbreak in China. *Journal of Travel Medicine*, *27*(3), 1–7. <https://doi.org/10.1093/jtm/taaa037>
- Lavigne, R., Sarker, S., & Vasishtha, G. (2014). *Spillover Effect of Quantitative Easing in Emerging-Market Economies*.
- li, H. (2019). *Comparing Wealth Taxes and Income Taxes*. Tax Foundation. <https://taxfoundation.org/comparing-wealth-taxes-and-income-taxes/>

- libertyhumanrights. (2020). *Civil liberties in the coronavirus crisis* .
<https://www.libertyhumanrights.org.uk/fundamental/coronavirus/>
- Lowy Institute. (2021). *Covid Performance* .
<https://interactives.lowyinstitute.org/features/covid-performance/#development>
- Lustig, N., Pabon, V. M., Sanz, F., & Younger, S. D. (2020). *The Impact of COVID-19 Lockdowns and Expanded Social Assistance on Inequality, Poverty and Mobility in Argentina, Brazil, Colombia and Mexico* (No. 556).
<https://www.cgdev.org/publication/impact-covid-19-lockdowns-and-expanded-social-assistance-inequality-poverty-and-mobility>
- Maghreboices. (2020). *Moroccan Covid-19 fund exceeds 3 billion dollars*.
<https://www.maghrebvoices.com/morocco/2020/07/18/موارد-صندوق-تدبير-الجائحة-في-المغرب-تفوق-3-مليارات-دولار>
- Mahmood, A. (2020). *Rs 1.49bn deposited in PM's corona relief fund: Faisal Javed* .
 Pakistan Business Recorder. <https://www.brecorder.com/news/589890/>
- Makin, A. J., & Layton, A. (2021). The global fiscal response to COVID-19: Risks and repercussions. *Economic Analysis and Policy*, 69, 340–349.
<https://doi.org/10.1016/j.eap.2020.12.016>
- Marien, G. (2009). *The black death in early ottoman territories: 1347-1550*. Bilkent University.
- Marwell, G., & Ames, R. E. (1981). Economists free ride, does anyone else?. Experiments on the provision of public goods, IV. *Journal of Public Economics*, 15(3), 295–310. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(81\)90013-X](https://doi.org/10.1016/0047-2727(81)90013-X)
- Masterson, V. (2021). *Learn from history, says World Bank as global debt soars* . World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/covid-global-debt-history-world-bank-imf/>
- Mauritanian news agency. (2021). *The meeting of the National Committee to follow up the implementation of the fund for social solidarity and combating the Coronavirus*. <https://www.ami.mr/Depeche-66868.html>
- Mazdor, S. (2009). *Al-Maja'at wa Al-Awbiah fi Al-Maghrab Al-Awsat (Famine and disease in the middle west)*. Université Constantine.
- Mckenna, E. J., Zannoni, D. C., Mckenna, E. J., & Zannoni, D. C. (1990). The Relation between the Rate of Interest and Investment in Post- Keynesian and Neo-Ricardian Analysis. *Eastern Economic Journal*, 16(2), 133–143.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*. (2010).
- Meredith, S. (2020). *Argentina passes tax on the super-rich to help pay for Covid response*. CNBC. <https://www.cnn.com/2020/12/07/argentina-passes-tax-on-the-super-rich-to-help-pay-for-covid-response.html>

- Merriam-Webster. (n.d.). *Definition of Moral by*. Retrieved June 4, 2021, from <https://www.merriam-webster.com/dictionary/moral>
- Merriam-Webster. (2020). *Infodemic: An Epidemic of Information*. <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/words-were-watching-infodemic-meaning>
- Mheidly, N., & Fares, J. (2020). Leveraging media and health communication strategies to overcome the COVID - 19 infodemic. *Journal of Public Health Policy, 0123456789*. <https://doi.org/10.1057/s41271-020-00247-w>
- Michail, N. A., Savva, C. S., & Koursaros, D. (2021). Are central banks to blame? Monetary policy and bank lending behavior. *Bulletin of Economic Research, November*, 1–18. <https://doi.org/10.1111/boer.12273>
- Miles, D., Stedman, M., & Heald, A. (2020). LIVING with COVID-19: BALANCING COSTS against BENEFITS in the FACE of the VIRUS. *National Institute Economic Review, 253*, R60–R76. <https://doi.org/10.1017/nie.2020.30>
- Morthorst, L. (2020, June 29). *Scapegoating of religious minorities during Covid-19: is history repeating itself?*. Institute of Development Studies. <https://www.ids.ac.uk/opinions/scapegoating-of-religious-minorities-during-covid-19-is-history-repeating-itself/>
- Msoni, M. (2018). *The impact of quantitative easing on asset price comovement* [Western Cape]. [https://doi.org/10.1108/S1574-8715\(2013\)0000013013](https://doi.org/10.1108/S1574-8715(2013)0000013013)
- Muellbauer, J. (2014). *Combatting Eurozone deflation: QE for the people*. VOX, CEPR Policy Portal. <https://voxeu.org/article/combating-eurozone-deflation-qe-people>
- Nagle, P. (2020). *Why the recent debt buildup is a concern, in four charts*. World Bank Blog. https://blogs.worldbank.org/voices/why-recent-debt-buildup-concern-four-charts?cid=ECR_E_NewsletterWeekly_EN_EXT
- National Institute for Health and Care Excellence. (2013). How NICE measures value for money in relation to public health interventions. In *NICE advice*.
- Nguyen, L. H., Drew, D. A., Graham, M. S., Joshi, A. D., Guo, C. G., Ma, W., Mehta, R. S., Warner, E. T., Sikavi, D. R., Lo, C. H., Kwon, S., Song, M., Mucci, L. A., Stampfer, M. J., Willett, W. C., Eliassen, A. H., Hart, J. E., Chavarro, J. E., Rich-Edwards, J. W., ... Zhang, F. (2020). Risk of COVID-19 among front-line health-care workers and the general community: a prospective cohort study. *The Lancet Public Health, 5*(9), e475–e483. [https://doi.org/10.1016/S2468-2667\(20\)30164-X](https://doi.org/10.1016/S2468-2667(20)30164-X)
- Nilsen, S. M., Bjørngaard, J. H., Carlsen, F., Anthun, K. S., Johnsen, L. G., Vatten, L. J., & Asheim, A. (2020). Hospitals discharge tendency and risk of death-an analysis of 60,000 norwegian hip fracture patients. *Clinical Epidemiology, 12*, 173–182. <https://doi.org/10.2147/CLEP.S237060>
- Noel, N., Wright, J., & Stewart III, S. (2020). *COVID-19 has hit Black Americans*

hardest. Healing this divide would lift the nation | World Economic Forum. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2020/08/covid19-racial-wealth-gap-black-americans/>

Norland, E. (2018). *Did Quantitative Easing Help Spur Growth?* . CMEgroup. <https://www.cmegroup.com/education/featured-reports/did-quantitative-easing-help-spur-growth.html>

O'Donovan, N. (2020). *One-off wealth taxes: what can we learn from history?* . Economics Observatory. <https://www.economicsobservatory.com/one-wealth-taxes-what-can-we-learn-history>

Obstfeld, M., Shambaugh, J. C., & Taylor, A. M. (2004). The Trilemma in History: Tradeoffs among Exchange Rates, Monetary Policies, and Capital Mobility. In *NBER WORKING PAPER SERIES*.

OECD. (2019). *Reserve Requirements: Current Use, Motivations and Practical Considerations*.

Oran, A., & Khaznakatbi, K. (2009). The Economic System under the Abbasids Dynasty. In *The Encyclopedia of Islamic Economics* (Vol. 2, pp. 257–266).

Orecchio-Egresitz, H. (2020, March 10). *A shortage of medical supplies and hospital beds in Italy is forcing doctors to choose which coronavirus patients to save - and they're choosing the young*. Businessinsider. <https://www.businessinsider.in/science/news/a-shortage-of-medical-supplies-and-hospital-beds-in-italy-is-forcing-doctors-to-choose-which-coronavirus-patients-to-save-and-theyre-choosing-the-young-/articleshow/74565802.cms>

Ortabağ, E. (2018). *Osmanlı İmparatorluğu' nda Bankacılığın Gelişimi ve Regülasyon*. Türkiye Bankalar Birliği.

Ostry, J. D., Loungani, P., & Furceri, D. (2016). Neoliberalism: Oversold? *Imf Finance & Development*, 53(2), 38–41.

Our World in Data. (2021). *Coronavirus (COVID-19) Deaths - Statistics and Research*. <https://ourworldindata.org/covid-deaths>

OXFAM. (2015). *1/4 of the world's people already subject to large annual wealth tax to tackle poverty. Has anyone told Piketty?* . <https://oxfamblogs.org/fp2p/i-just-found-out-that-a-quarter-of-the-global-population-already-pays-an-annual-wealth-tax-has-anyone-told-piketty/>

Oxfam International. (2020a). *IMF paves way for new era of austerity post-COVID-19*. <https://www.oxfam.org/en/press-releases/imf-paves-way-new-era-austerity-post-covid-19>

Oxfam International. (2020b). *MENA billionaires' wealth increased by \$10 billion, enough to pay Beirut blast repair bill* . <https://www.oxfam.org/en/press-releases/mena-billionaires-wealth-increased-10-billion-enough-pay-beirut-blast>

repair-bill

- Palomino, J. C., Rodríguez, J. G., & Sebastian, R. (2020). Wage inequality and poverty effects of lockdown and social distancing in Europe. *European Economic Review*, 129, 103564. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2020.103564>
- Pan American Health Organization. (2020). *Understanding the Infodemic and Misinformation in the Fight Against Covid-19*. www.paho.org/ish
- Pandey, S. (2020). *New Zealand discussing “helicopter money” handouts to stimulate economy*. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-newzealand-stimulu-idUKKBN22Y036>
- Parliament of Victoria. (2020). *Cost-Benefit Analysis Executive Summary*. https://parliament.vic.gov.au/images/stories/committees/paec/COVID-19_Inquiry/Tabled_Documents_Round_2/CBA_Covid_Gigi_Foster.pdf
- Powell, R. (2009). Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence. *University of Pittsburgh Tax Review*, 7(43).
- Prieto, L., & Sacristán, J. A. (2003). *Problems and solutions in calculating quality-adjusted life years (QALYs)*. 8, 1–8.
- Quandl. (2021). *Central Bank Balance Sheet*. <https://www.quandl.com/data/SGE/USACBBS-United-States-Central-Bank-Balance-Sheet>
- Que, J., Shi, L., Deng, J., Liu, J., Zhang, L., Wu, S., Gong, Y., Huang, W., Yuan, K., Yan, W., Sun, Y., Ran, M., Bao, Y., & Lu, L. (2020). Psychological impact of the covid-19 pandemic on healthcare workers: A cross-sectional study in China. *General Psychiatry*, 33(3), 1–12. <https://doi.org/10.1136/gpsych-2020-100259>
- Radev, D., & Allen, R. (2010). Extrabudgetary Funds. In *Technical Notes and Manuals*. <https://doi.org/10.5089/9781455279470.005>
- Rahman, A., & Plummer, V. (2020). COVID-19 related suicide among hospital nurses; case study evidence from worldwide media reports. *Psychiatry Research*, 291(June), 113272. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.113272>
- Randow, J., & Takeo, Y. (2020). *Negative Interest Rates*. Bloomberg. <https://www.bloomberg.com/quicktake/negative-interest-rates>
- Rasmussen, S., Sperling, P., Poulsen, M. S., Emmersen, J., & Andersen, S. (2020). Medical students for health-care staff shortages during the COVID-19 pandemic. *The Lancet*, 395(10234), e79–e80. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30923-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30923-5)
- Ravenscroft, J. (2020). *Developing country debt must be cancelled to tackle coronavirus crisis*. Eurodad. <https://www.eurodad.org/jubilee2020>

- Rawson, T., Brewer, T., Veltcheva, D., Huntingford, C., & Bonsall, M. B. (2020). How and When to End the COVID-19 Lockdown: An Optimization Approach. *Frontiers in Public Health*, 8(June). <https://doi.org/10.3389/fpubh.2020.00262>
- Ray, N. D. (1997). The Medieval Islamic System of Credit and Banking: Legal and Historical Considerations. *Arab Law Quarterly*, 12(1).
- Rebucci, A., Hartley, J. S., & Jiménez, D. (2021). An Event Study of COVID-19 Central Bank Quantitative Easing in Advanced and Emerging Economies. In *NBER WORKING PAPER SERIES AN*.
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2009). *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press.
- Reynolds, E., & McSweeney, E. (2020, March 19). *Ventilator shortage: Manufacturers adopt wartime measures to fight coronavirus*. CNN. <https://edition.cnn.com/2020/03/19/business/coronavirus-ventilators-manufacture-intl/index.html>
- Robb, G. (2019). *Powell sensed 'taper tantrum,' but urged Fed to act anyway, newly released transcripts from 2013 show*. MarketWatch. <https://www.marketwatch.com/story/powell-sensed-taper-tantrum-but-urged-fed-to-act-anyway-newly-released-transcripts-from-2013-show-2019-01-11>
- Robinson, L. A., Hammitt, J. K., & O'Keeffe, L. (2017). *Valuing Mortality Risk Reductions in Global Benefit- Cost Analysis* (Benefit- Cost Analysis Reference Case Guidance Project).
- Rodnyansky, A., & Darmouni, O. M. (2017). The effects of quantitative easing on bank lending behavior. *Review of Financial Studies*, 30(11), 3858–3887. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhx063>
- Rothkopf, D. J. (2003, May 11). *When the Buzz Bites Back*. The Washington Post. <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2003/05/11/when-the-buzz-bites-back/bc8cd84f-cab6-4648-bf58-0277261af6cd/>
- Royid, S., & Ghoshid, P. (2020). Factors affecting COVID-19 infected and death rates inform lockdown-related policymaking. *PLOS ONE*, 15(10). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0241165>
- Rucaj, E., Hamadeh, N., & Fu, H. (2020). *Understanding global debt: Relieving the COVID-19 impact on the most vulnerable*. World Bank. <https://blogs.worldbank.org/opendata/understanding-global-debt-relieving-covid-19-impact-most-vulnerable>
- Sahay, R., Arora, V., Arvanitis, A., Faruqee, H., N'Diaye, P., & Mancini Griffoli, T. (2014). Emerging Market Volatility: Lessons from The Taper Tantrum. In *Staff Discussion Notes*. <https://doi.org/10.5089/9781498318204.006>
- Sahillioğlu, H. (1967). Osmanlılarda Narh Muessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da

Fiyatlar. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1, 36–63.

- Satariano, A. (2020, August 17). *Coronavirus Doctors Battle Another Scourge: Misinformation*. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2020/08/17/technology/coronavirus-disinformation-doctors.html?action=click&module=RelatedLinks&pgtype=Article>
- Schonberger, R. B., Listokin, Y. J., Ayres, I., Yaesoubi, R., & BA, Z. R. S. (2020). Cost Benefit Analysis of Limited Reopening Relative to a Herd Immunity Strategy or Shelter in Place for SARS-CoV-2 in the United States Authors: *MedRxiv Preprint*.
- Sever, C., Rohit Goel, Drakopoulos, D., & Papageorgiou, E. (2020). Effects of Emerging Market Asset Purchase Program Announcements on Financial Markets During the COVID-19 Pandemic. In *IMF Working Papers*.
- Shechter, A., Diaz, F., Moise, N., Anstey, D. E., Ye, S., Agarwal, S., Birk, J. L., Brodie, D., Cannone, D. E., Chang, B., Claassen, J., Cornelius, T., Derby, L., Dong, M., Givens, R. C., Hochman, B., Homma, S., Kronish, I. M., Lee, S. A. J., ... Abdalla, M. (2020). Psychological distress, coping behaviors, and preferences for support among New York healthcare workers during the COVID-19 pandemic. *General Hospital Psychiatry*, 66(June), 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.genhosppsych.2020.06.007>
- Shin, H. S., & Hattori, M. (2007). *The Broad Yen Carry Trade*. https://doi.org/10.1142/9789812833389_0011
- Shioji, E. (2019). Quantitative 'flooding' and bank lending: Evidence from 18 years of near-zero interest rate. *Journal of the Japanese and International Economies*, 52(January), 107–120. <https://doi.org/10.1016/j.jjie.2019.01.003>
- Shoman, A. (2019). *Women's Diyet*. <https://www.youm7.com/story/2019/3/7/-دبة-المراة-رؤية-اجتهادية/4164433>
- Sinanoğlu, M. (2003). *el-MAKĀSID*. TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/el-makasid>
- Smith, W. (2019). *The "QALY" shouldn't be used in drug cost-effectiveness reviews*. STAT. <https://www.statnews.com/2019/02/22/qaly-drug-effectiveness-reviews/>
- Spiegel, M. (2001). *Quantitative Easing by the Bank of Japan*. Federal Reserve Bank of San Francisco. <https://www.frbsf.org/economic-research/publications/economic-letter/2001/november/quantitative-easing-by-the-bank-of-japan/>
- Stewart, C. (2020, June 5). *Ventilator current number and additional required by select country 2020*. Statista. <https://www.statista.com/statistics/1122713/current-ventilators-and-additional-number-required-select-countries/>
- Taylor, L. (2021). Covid-19: Why Peru suffers from one of the highest excess death rates in the world. *BMJ*, 372.

- The Economic Times. (2020). *helicopter money: ET Explains: What is helicopter money and why is it in news?* <https://economictimes.indiatimes.com/news/et-explains/what-is-helicopter-money-and-why-is-it-in-news/articleshw/75106564.cms?from=mdr>
- Thunström, L., Newbold, S. C., Finnoff, D., Ashworth, M., & Shogren, J. F. (2020). The Benefits and Costs of Using Social Distancing to Flatten the Curve for COVID-19. *Journal of Benefit-Cost Analysis*, 11(2), 179–195. <https://doi.org/10.1017/bca.2020.12>
- Tiftik, E., Mahmood, K., & Rongjin Zhang. (2019). *Global Debt Monitor High debt may exacerbate climate risk.* http://files.clickdimensions.com/iifcom-ai7nn/files/globaldebtmonitor_november_vf.pdf?m=11/14/2019_3:58:42PM&_cldee=ZHJpZGRsZUBpaWYuY29t&recipientid=contact-d5ea34bde6f0e81180d102bfc0a80172-aa48f3bc660940daa00db7660537af04&utm_source=ClickDimensions&utm_
- Todorov, K. (2020). Quantify the quantitative easing: Impact on bonds and corporate debt issuance. *Journal of Financial Economics*, 135(2), 340–358. <https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2019.08.003>
- Topley, W. W. C., & Wilson, G. S. (1923). The spread of bacterial infection, the problem of herd immunity. *Journal of Hygiene*, 21(3). <https://doi.org/10.1017/S0950268805004309>
- Truog, R. D., Mitchell, C., & Daley, G. Q. (2020). The Toughest Triage — Allocating Ventilators in a Pandemic. *New England Journal of Medicine*, 382(21), 1969–1973. <https://doi.org/10.1056/NEJMp2005630>
- Turner, A. (2015). The Case for Monetary Finance – An Essentially Political Issue. *6th IMF Annual Research Conference, “Unconventional Monetary and Exchange Rate Policies,”* 1–38. <https://www.imf.org/external/np/res/seminars/2015/arc/pdf/adair.pdf>
- U.S Committee for a Responsible Federal Budget. (2020). *The COVID-19 Recession Is Unfolding Faster than the Great Recession – and So Is the Response* . <http://www.crfb.org/blogs/covid-19-recession-unfolding-faster-great-recession-and-so-response>
- Ummelas, O. (2021). *Helicopter Money Shouldn't Be Ruled Out, Riksbank Official Says* . BNN Bloomberg. <https://www.bnnbloomberg.ca/helicopter-money-shouldn-t-be-ruled-out-riksbank-official-says-1.1567320>
- UN. (2020). *COVID-19 and sovereign debt.* <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/un-desa-policy-brief-72-covid-19-and-sovereign-debt/>
- Unal, S., Aktas, R., & Acikalin, S. (2007). A comparative profitability and operating efficiency analysis of state and private banks in Turkey. *Banks and Bank Systems*,

2(3), 135–141.

UNCTAD. (2020a). *Bold public spending only way to recover better from COVID-19*. <https://unctad.org/news/bold-public-spending-only-way-recover-better-from-covid-19>

UNCTAD. (2020b). *The COVID-19 crisis in LDCs*.

UNCTAD. (2020c). *UN calls for \$2.5 trillion coronavirus crisis package for developing countries*. <https://unctad.org/news/un-calls-25-trillion-coronavirus-crisis-package-developing-countries>

United State environmental protection agency. (n.d.). *Mortality Risk Valuation*. United State Environmental Protection Agency Webpage. Retrieved August 25, 2020, from <https://www.epa.gov/environmental-economics/mortality-risk-valuation>

Varoufakis, Y. (2016). *Austerity*. Vintage.

Ventura, L. (2020). *The World's Most Indebted Governments 2020*. Global Finance Magazine. <https://www.gfmag.com/global-data/economic-data/public-debt-percentage-gdp>

Vincent, J. L., & Creteur, J. (2020). Ethical aspects of the COVID-19 crisis: How to deal with an overwhelming shortage of acute beds. *European Heart Journal. Acute Cardiovascular Care*. <https://doi.org/10.1177/2048872620922788>

Viscusi, W. K. (2008). How to value a life. *Journal of Economics and Finance*, 4(32).

Viscusi, W. K. (2020). Pricing the global health risks of the COVID-19 pandemic. *Journal of Risk and Uncertainty*, 61, 101–128. <https://doi.org/10.1007/s11166-020-09337-2>

Wadman, M., Couzin-Frankel, J., Kaiser, J., & Maticic, C. (2020, April 17). *How does coronavirus kill? Clinicians trace a ferocious rampage through the body, from brain to toes*. Sciencemag; American Association for the Advancement of Science (AAAS). <https://doi.org/10.1126/science.abc3208>

Wapner, J. (2020). Covid-19: Medical expenses leave many Americans deep in debt. *The BMJ*, 370, 10–11. <https://doi.org/10.1136/bmj.m3097>

Watanabe, T., & Yabu, T. (2020). *Japan's Voluntary Lockdown* (No. 27).

White, S. (2010). Rethinking Disease in Ottoman History. *International Journal of Middle East Studies*, 4(42).

WHO. (2020a). *Coronavirus disease (COVID-19): Herd immunity, lockdowns and COVID-19*. <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/herd-immunity-lockdowns-and-covid-19>

WHO. (2020b). *Coronavirus disease (COVID-19) advice for the public: Mythbusters*.

<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public/myth-busters>

- WHO. (2020c, April 17). *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses>
- WHO. (2020d, July 9). *Q&A: How is COVID-19 transmitted?* World Health Organization. https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-how-is-covid-19-transmitted?gclid=CjwKCAjwzvX7BRAeEiwAsXExow0KKTzqSjnUFmJf-3XHGOKcyGeXTvizSDuTRIs6PNbHh6Ls63ngZhoC-t4QAvD_BwE
- WHO. (2020e, July 30). *Attacks on health care in the context of COVID-19*. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/attacks-on-health-care-in-the-context-of-covid-19>
- WHO. (2020f, September 23). *Managing the COVID-19 infodemic: Promoting healthy behaviours and mitigating the harm from misinformation and disinformation*. <https://www.who.int/news/item/23-09-2020-managing-the-covid-19-infodemic-promoting-healthy-behaviours-and-mitigating-the-harm-from-misinformation-and-disinformation>
- Williamson, S. (2017). *Quantitative Easing: How Well Does This Tool Work?* . St. Louis Fed. <https://www.stlouisfed.org/publications/regional-economist/third-quarter-2017/quantitative-easing-how-well-does-this-tool-work>
- Wood, V. (2020, September 8). *Coronavirus: 60,000 ill with 'long Covid' for three months or more, professor says*. Independent. <https://www.independent.co.uk/news/health/coronavirus-long-covid-symptoms-months-fatigue-breathlessness-b406206.html>
- World bank. (2021). *Global outlook*.
- World Bank. (2021). *A wealth tax to address five global disruptions*. <https://blogs.worldbank.org/governance/wealth-tax-address-five-global-disruptions>
- world zakat forum. (2020). *Zakat in time of covid-19 pandemic: evidence from world zakat forum*.
- WTO. (2021). *2021 Press Releases - World trade primed for strong but uneven recovery after COVID 19 pandemic shock - Press/876*. https://www.wto.org/english/news_e/pres21_e/pr876_e.htm
- Yoo, S., & Managi, S. (2020). Global mortality benefits of COVID-19 action. *Technological Forecasting & Social Change*, 160.
- Zhang, S., Diao, M. Y., Yu, W., Pei, L., Lin, Z., & Chen, D. (2020). Estimation of the reproductive number of novel coronavirus (COVID-19) and the probable outbreak

size on the Diamond Princess cruise ship: A data-driven analysis. *International Journal of Infectious Diseases*, 93, 201–204.
<https://doi.org/10.1016/j.ijid.2020.02.033>

Zhou, W., Wang, A., Wang, X., Cheke, R., & Tang, S. (2020). *Shortages of hospital beds exacerbate severity of COVID-19 outbreaks*. January, 1–6.
<https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-24862/v1>

Zsolnai, L. (2003). Honesty versus Cooperation: A Reinterpretation of the Moral Behavior of Economics Students. *American Journal of Economics and Sociology*, 62(4), 707–712.

ÖZGEÇMİŞ

2018 yılında Ürdün Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslami Bankacılık Bölümünden mezun oldu. 2019 yılında Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim dalında yüksek lisansa başladı.